

Master Thesis opleiding Media & Journalistiek
Faculteit der Historische- en Kunstwetenschappen
Erasmus Universiteit Rotterdam

Onderwerp : Lachen om gefrustreerde Femke en brave Balkenende. Een onderzoek naar seksespecifieke representatie van politieke persiflages in het cabaret van Kopspijkers.

Door : Mw. F. Naaijkens, 284366

Datum : Rotterdam, 29 Maart 2006

Begeleider : Drs. G.W.M. Weijers

2^e lezer : Dr. B.C.M. Kester

Cijfer : 7

Lachen om gefrustreerde Femke en brave Balkenende.

Een onderzoek naar seksespecifieke representatie van politieke persiflages in
het cabaret van *Kopspijkers*

Master Thesis Media en Journalistiek
Erasmus Universiteit Rotterdam
Faculteit der Historische en Kunstwetenschappen

Naam : Fee Naaijkens
Studentnummer : 284366
Email : fnaaijkens@hotmail.com

Eerste lezer : Drs. G.W.M. Weijers
Tweede lezer : Dr. B.C.M. Kester
Datum : maart 2006

Voorwoord

Vandaag verschijnt het boek *Vrouwen op het Binnenhof*. Voormalig parlementair journaliste Wouke van Scherrenburg, nam bij zestien politica's interviews af. De vrouwen vertelden openhartig over hun baan in Den Haag maar ook over hun privé leven. In het televisieprogramma *De wereld draait door* ving ik een gesprek op tussen Wouke en presentator Matthijs van Nieuwkerk.

Wouke: "Vrouwen zijn helemaal niet zo solidair onder elkaar!"

Matthijs: "En dat is maar goed ook. Nee, ze zijn solidair aan de partij!"

Nu mijn scriptie hier voor me ligt, lijkt het onderwerp ineens nog actueler te zijn geworden. Maar zoals ik van deze scriptie ook heb geleerd, is dat eveneens onderhevig aan mijn selectieve perceptie. Vanuit mijn eigen ervaringen en standpunten selecteer ik nu de programma's op televisie, artikelen in de krant en de gesprekken op de radio die op enige manier gerelateerd zijn aan mijn onderwerp. Het lijkt dan ook bijna onwerkelijk om na zoveel maanden niet meer dagelijks aan mijn scriptie te werken, te denken en soms zelfs te dromen. Nu het zover is, kan ik het met moeite loslaten.

Het is zeker niet altijd makkelijk geweest om tot dit resultaat te komen. Met de hulp van mijn begeleider Addy Weijers heb ik een lange, maar zeer leerzame weg bewandeld. Ondanks de soms meedogenloze kritiek, ben ik hem nu erg dankbaar voor het proces wat hij me heeft door laten maken. Het is me dierbaar geworden. Daarnaast heeft Bernadette Kester mij weer op het juiste spoor weten te zetten wanneer ik deze even kwijt was. Bedankt hiervoor.

Ongezellig was het schrijven van deze scriptie niet. Bovendien was het erg goed voor mijn gemoedsrust om samen met andere 'lotgenoten' de dagen door te brengen op het universiteitsterrein. Wim, bedankt voor de gesprekken tijdens de lunch, koffiepauzes en de middagen dat we even 'vrij' mochten nemen. Zo ook Christien, die ik wil bedanken voor het delen van de scriptieperikelen. Al mijn andere vrienden, studiegenoten, broer en zus, bedankt voor het meedenken, nalezen en al jullie opbeurende woorden. Ze zijn ergens in mijn achterhoofd blijven hangen en kwamen weer boven drijven wanneer ik weer eens vast zat. Ten slotte nog een groot dankwoord aan mijn ouders, die mij vanaf kinds af aan hebben gestimuleerd om te gaan studeren. "De mooiste tijd van je leven", beloofde mijn vader me. En dat heb ik geweten! Fijn dat jullie er altijd zijn en geïnteresseerd vragen hoe het gaat. Gelukkig zorgen jullie zelf ook altijd nog voor de nodige gezellige avondjes.

Vrouw

Af en toe denk ik nog wel eens terug aan het ogenblik dat de PvdA een paar jaar geleden in Amsterdam-Noord de verkiezingen verloor. Het was een grijze dag aan de overkant van het IJ. Veerponten, onderhouden door kinderen van de Eenheids Vak Centrale, voeren heen en weer. Begin van regen daalde neer toen Wouter Bos uit een deuropening trad en voor de gelegenheid opgeroepen journalisten met grote blijdschap aankondigde dat de burgemeester van Amsterdam beoogd minister-president was geworden. Op de achtergrond zag men Jeltje van Nieuwenhoven staan, blij lachend, verheugd applaudisserend, trouw aan de partij die de verkeerde beslissing nam. Ik denk nog altijd dat Jeltje van Nieuwenhoven de eerste vrouw had kunnen zijn die premier van Nederland was geworden, als partijpolitieke mannetjesmakerij dat niet had verhinderd. Nu zitten we met Balkenende, terwijl we Merkel hadden kunnen hebben. Of Beatrix als die zich een keer verkiesbaar zou stellen.

Vrouwen of mannen, wat maakt het eigenlijk uit? Als je maar goed genoeg bent voor zo'n *job* en daar oordeelt de *club* wel over waar je lid van bent en die *club* bestaat uit mensen met een broek aan en achter de gulp een lid verborgen. Soms kan het behoorlijk stinken achter die gulpen maar mannen vergeven elkaar veel.

In deze krant las ik een 'profiel' van Lousewies van der Laan, de nieuwe fractievoorzitter van D66. Ze wordt daarin 'flamboyant' genoemd en 'grenzeloos ambitieus'. Door 'critici' wordt ze 'vaak van machtsgeilheid beticht'. Ze schijnt ook een keer gezegd te hebben dat ze de 'eerste vrouwelijke premier van Nederland wil worden'. Daar komt bij dat 'sommige journalisten' aan 'Lousewies-moeheid' lijden. Ach, gut.

Wat is er eigenlijk tegen de ambitie om eerste vrouwelijke premier van Nederland te willen worden? En nog flamboyant ook? Ik denk dat daaraan in dit dorre herenland langzamerhand grote behoefte begint te ontstaan.

Remco Campert

De Volkskrant, 6 februari 2006

Inhoud

Inleiding	4
1. Beeldvorming	7
1.1. Cultuur en communicatie.....	8
1.2. Representatie en discours.....	9
1.3. Televisie als culturele indicator.....	11
1.4. Conclusie.....	12
2. Stereotyperingen en seksespecifieke representatie	13
2.1. Stereotyperingen van politici.....	13
2.2. Seksespecifieke representatie.....	14
2.3. Seksespecifieke kenmerken volgens Trimble.....	15
2.3.1. <i>Seksespecifieke eigenschappen</i>	17
2.3.2. <i>Privé leven</i>	18
2.3.3. <i>Uiterlijk</i>	20
2.3.4. <i>Duidingen van agressief gedrag</i>	21
2.4. Conclusie.....	23
3. Humor als representatiesysteem	26
3.1. Een sociologische benadering.....	26
3.1.1 <i>De superioriteitstheorie</i>	27
3.1.2 <i>De incongruïteitstheorie</i>	28
3.1.3 <i>Superioriteit en incongruentie toegepast</i>	28
3.2. Humor als vorm in Kopspijkers.....	30
3.2.1. <i>Satire</i>	31
3.2.2. <i>Parodie</i>	32
3.3. Conclusie.....	33
4. Humor onderzocht als vorm van discours	34
4.1. Persiflages in Saturday Night Live volgens Cutbirth.....	34
4.2. Humor en discours volgens Oring.....	36
4.3. De 'reversal theory' volgens Apter.....	37
4.4. Culturele thema's in de sitcom volgens Wester en Weijers.....	38
4.5. Conclusie.....	39
5. Onderzoeksmethode	41
5.1. Proefanalyse en verantwoording.....	42
5.2. Onderzoeksopzet.....	62
6. Analyse	64
6.1. Jeltje van Nieuwenhoven.....	64
6.2. Frans Weisglas en Annemarie Jorritsma.....	65
6.3. Herman Heinsbroek, Jan Peter Balkenende en Winny de Jong.....	66
6.4. Gerrit Zalm en Femke Halsema.....	67
6.5. Karla Peijs.....	67
6.6. Rita Verdonk en Geert Wilders.....	68
7. Resultaten	70
7.1. Kenmerken van vrouwelijke persiflages.....	70
7.2. Kenmerken van mannelijke persiflages.....	72
8. Conclusie	74
Nabeschouwing	77
Literatuurlijst	79

Inleiding

'Wat? Is Gerrit Zalm pas 53 jaar? Hij ziet er veel ouder uit.'

'Balkenende is 49? Zou je niet zeggen. Die droeg op zijn negentiende waarschijnlijk al zo'n gestreept pak.'

Wie is dat? Piet Hein Donner? Jezus, wat kijkt hij plechtig uit zijn ogen. Is hij van adel?'

Melanie Schultz van Haegen, Mark Rutte en Joop Wijn komen er genadiger af. Maar in het algemeen vindt ze het Nederlandse kabinet niet flamboyant genoeg. 'Hebben jullie in jullie kranten soms personeelsadvertenties staan met: als je niet stijf, truttig en kleinburgerlijk bent, kom je niet in aanmerking voor een ministerspost?' (Vrij Nederland, week 50/51 december 2005)

Dit zijn de woorden van de Belgische vice-premier Freya Van den Bossche. Zelf wordt ze in de Vlaamse pers veelvuldig beschreven als een sexy, fris feestbeest en raken journalisten niet uitgepraat over haar charmes.

In juni 2005 werd premier Balkende door de Belgische minister van Buitenlandse Zaken Karel de Gucht ook al 'een mix van Harry Potter en brave stijfburgerlijkheid' genoemd 'waarin ik geen spoor van charisma kan ontwaren' (Trouw, 07-06 2005). Commentaar van de Belgen op ministers en kamerleden stuit op felle reacties, terwijl we zelf op dit gebied ook geen blad voor de mond nemen. Iedereen lijkt wel een mening te hebben over politici. Na de dood van Pim Fortuyn moesten met name de politici van de paarse regeerperiode het ontgelden. Maar ook de huidige minister-president Balkenende, zijn ministers en leden van het kabinet worden nog steeds fel bekritiseerd. Artikelen in de kranten berichtten over gebrek aan leiderschap en dalend vertrouwen in de politiek (De Volkskrant, 06-09 2005). Ministers en vooral Balkenende worden bekritiseerd en gepersifleerd in programma's zoals *Café de Wereld*, *Egoland* en niet te vergeten *Kopspijkers*.

De populariteit van het programma *Kopspijkers* vierde hoogtij in 2002 en 2003. De ruzies binnen de LPF en de uiteindelijke val van het kabinet Balkenende I werden een dankbaar onderwerp van spot en satire. Maar ook na de formatie van het tweede kabinet van Balkenende bleef het succes van het cabaret groeien. In november 2003 had het programma meer dan 3,5 miljoen aantal kijkers en werd daarmee het best bekeken programma – op het songfestival en sportprogramma's na – van dat jaar (www.wikipedia.org). *Kopspijkers* kreeg in het seizoen 2002-2003 verschillende prijzen, waaronder een Academy Award (van de vakjury van de publieke en commerciële omroep), de Gouden Televizerring (de kijkers), de Rembrand (RTL4), de Humo-Medaille (hoogst gewaardeerd buitenlands tv-programma België) en de Zilveren Nipkow-schijf (van de tv-critici). Presentator Jack Spijkerman schrijft het grote succes vooral toe aan het cabaret (Schumacher en Brokke, 2003:5). Vanwege de

populariteit en de prijzen die het programma heeft ontvangen, zie ik het cabaret van *Kopspijkers* als een betrouwbare bron om de beeldvorming van politici uit af te lezen. Het is slechts één bron, maar wel eentje die velen aanspreekt.

Premier Balkenende zelf meende dat satires op het koninklijk huis te ver zouden gaan. Ze zouden een gevaar zijn voor het functioneren van het staatsbestel (NRC Handelsblad, 10-11 2003). Het effect van satire, zal in dit onderzoek niet aan de orde komen. Immers is er nog een tweede ontwikkeling die mijn interesse heeft gewekt.

Een internationale ontwikkeling binnen de politiek, is de opkomst van de vrouwelijke politica. Terwijl zij in de jaren negentig vaker onder vuur lagen dan hun mannelijke collega's - althans zo bleek uit onderzoek (van Zoonen, 1998, Duyvis & Vermeiden 1993) – zijn het de vrouwen die uitblinken. Te denken valt aan Ayaan Hirsi Ali, Rita Verdonk, Femke Halsema of misschien wel Lousewies van der Laan. Toch heeft Nederland nog steeds geen vrouwelijke premier gehad. In tegenstelling tot Engeland, Frankrijk, Polen of Finland. Bovendien koos Duitsland in september 2005 voor Angela Merkel, de eerste vrouwelijke bondskanselier. Het kabinet Balkenende II telt op dit moment elf mannelijke ministers ten opzichte van vijf vrouwelijke ministers en zes mannelijke staatssecretarissen ten opzichte van vier vrouwelijke staatssecretarissen.

Vanwege deze twee ontwikkelingen ben ik mij de vraag gaan stellen welke regels er gelden in de politiek. Welke eigenschappen zijn belangrijk? Neemt de waardering voor vrouwen wellicht toe en worden we steeds kritischer ten opzichte van de mannelijke politici? Met andere woorden, op welke kenmerken worden zowel mannelijke als vrouwelijke politici beoordeeld? Hier is de volgende probleemstelling uit voort gekomen:

Probleemstelling

In hoeverre zijn de persiflages op politici in het cabaret van Kopspijkers seksespecifiek, gemeten aan de hand van de criteria van eerdere onderzoeken naar seksespecifieke representatie van politici?

Deze vraag zal in twee stappen worden beantwoord. Ten eerste zal uit voorafgaand onderzoek moeten blijken wat er wordt verstaan onder seksespecifieke representatie van politici. Hier is de volgende deelvraag uit voortgekomen.

Deelvraag 1

Welke kenmerken van mannelijke en vrouwelijke politici zijn seksespecifiek te noemen, op basis van eerdere onderzoeken naar seksespecifieke representatie van politici?

In hoofdstuk 2 behandel ik een aantal onderzoeken over seksespecifieke representatie van politici. Hieruit blijkt dat dit onderzoeksgebied zich met name richt op een aantal domeinen die bij het vrouwelijke geslacht vaker voorkomen dan bij het mannelijke geslacht. Zo spelen de domeinen eigenschappen, uiterlijk en privé leven volgens de besproken onderzoeken een belangrijke rol. Aan de hand van de uitspraken die in deze onderzoeken gedaan zijn, kan ik afleiden wat ik kan verwachten wanneer er sprake is van seksespecifieke representatie in het cabaret van *Kopspijkers*. De twee belangrijkste conclusies uit voorafgaand onderzoek en uitgangspunten voor mijn eigen onderzoek zijn;

1. Een politica wordt eerder als incapabel gezien wanneer zij er jong en aantrekkelijk uitziet. Ook haar taak als moeder en vrouwelijke eigenschappen zoals desinteresse in macht, emotionaliteit en onzekerheid dragen hieraan bij.

2. Mannelijke politici zijn onvolwassen en op macht belust. Wat betreft het privé leven kan schade aan de echtelijke relatie met de partner kritiek opleveren. Daarnaast bezwijken mannelijke politici voor eigenschappen zoals hypocrisie, arrogantie en hebzucht.

Daarna volgt een analyse van zowel mannelijke als vrouwelijke persiflages van politici, waardoor ik antwoord kan geven op de tweede deelvraag;

Deelvraag 2

Op welke kenmerken worden mannelijke en vrouwelijke politici gepersifleerd in het cabaret van Kopspijkers?

Uit de proefanalyse bleek echter dat de domeinen moesten worden aangevuld en aangepast. Uiteindelijk heb ik gelet op zes soorten kenmerken, namelijk (1) persoonlijke eigenschappen (2) eigenschappen die gerelateerd zijn aan het politiek functioneren (3) privé leven (4) uiterlijk (5) duidingen van agressief gedrag en (6) relatie met collega's.

Dat media bijdragen aan het beeld dat we vormen van de werkelijkheid wordt vaak beaamd. Dat het beeld wat in media-uitingen naar voren komt eveneens een product is van de samenleving en gecreëerd wordt door mensen binnen een cultuur is in dit onderzoek echter de insteek. Dit wil niet zeggen dat uitingen op televisie hét beeld weergeven, maar dat het dominante beeld dat in *Kopspijkers* naar voren komt gezien kan worden als een culturele uiting van de opvattingen die we hebben over politici.

1. Beeldvorming

Media geven sociale werkelijkheidsdefinities door (Servaes en Tonnaer 1992). Ze tonen als het ware niet de complete werkelijkheid, maar slechts een mogelijke representatie waarmee een beeld wordt gevormd. In de *Dikke van Dale* wordt beeldvorming omschreven als het laten ontstaan van een idee, een indruk. Dit is precies wat media doen, het laten ontstaan van een indruk, 'een werkelijkheid'. Maar op welke basis selecteren programmamakers de aspecten waarmee ze die indruk laten ontstaan?

Onze visie van de werkelijkheid komt voort uit ons handelen, ons denken en onze ervaringen die op hun beurt weer worden bepaald door cultuur. Volgens Tennekes (1990;21) vormt cultuur de mens, maar de mens vormt tegelijkertijd ook de cultuur, die is opgebouwd uit gecreëerde 'feiten'. Wat Tennekes hiermee bedoelt is dat we gedeelde opvattingen creëren, of in zijn woorden, feiten waaruit onze eigen 'werkelijkheid' ontstaat. 'Feiten' zitten verscholen in de maatschappelijke instituties van een cultuur die in de loop van de geschiedenis zijn gevormd. Tennekes neemt hiervoor het instituut huwelijk als voorbeeld. Jarenlang vervulde de man de taak als kostwinner en de echtgenote de rol van verzorgende moeder en huisvrouw. Een opvatting die veel generaties voor vanzelfsprekend hebben aangenomen. Groeperingen van een cultuur, zoals die van Nederland, identificeren zich met gecreëerde feiten, ofwel gedeelde opvattingen. Cultuur is in deze zin een historisch product van de mens en wordt doorgegeven door middel van allerlei vormen van communicatie. De ene vorm heeft hiermee een groter bereik dan de andere. Zo geven gesprekken tussen vrienden, ouders en kinderen op kleinere schaal cultuur door dan een boek, een film of een televisieprogramma. Aan de hand van de gecreëerde feiten over het instituut huwelijk hebben programmamakers jarenlang soapseries, reclames en interviews geproduceerd. Spee (2002) verwijst in haar artikel over verantwoorde beeldvorming van mannen en vrouwen naar een onderzoek van Gerbner. Dit onderzoek dateert uit 1978 en geeft aan dat in die tijd vrouwen vaak in onderdanige posities werden afgebeeld of in de keuken en in het huishouden. Feministische vrouwen werden als agressief en afwijkend afgeschilderd. Dit bewijst dat media zeker niet altijd een voorbeeldfunctie innemen (Spee, 2002;440). Want in verloop van tijd zijn echtparen op zoek gegaan naar een andere invulling, waarbij bijvoorbeeld man en vrouw beide rollen op zich nemen. Deze nieuwe kijk op het instituut huwelijk heeft langzaam nieuwe feiten gecreëerd, een proces wat Tennekes *externalisatie* noemt. De nieuwe gedachte kan worden aangenomen, of weer verdwijnen omdat het niet goed genoeg aansluit bij de maatschappelijke ontwikkeling van dat moment.

Daarnaast kan een bepaalde visie waarin nieuwe feiten worden gecreëerd over de sociale werkelijkheid uit het verband worden getrokken en binnen een maatschappelijke trend worden geplaatst. Tennekes noemt dit *objectivering*, waarin de auteur van de gecreëerde feiten geen zeggenschap meer heeft over zijn eigen ideeën. Als voorbeeld haalt hij hiervoor de leer van Marx aan. Waarschijnlijk had Marx nooit de bedoeling dat zijn teksten de basis

zouden vormen van een machtsysteem waarin bevolkingsgroepen in hun vrijheid beperkt werden. Wellicht doelde Balkenende op dit proces toen hij in het krantenartikel aangaf bang te zijn dat fictie voor feiten zouden worden aangenomen (NRC Handelsblad, 10-11 2003). Waarschijnlijk vreesde hij dat de grappen van het cabaret van *Kopspijkers* voor feiten zouden worden aangenomen, waardoor het koninklijk huis niet meer serieus zou worden genomen.

In dit onderzoek wil ik echter niet het effect van *Kopspijkers* bestuderen, maar de gecreëerde feiten die ten grondslag liggen aan de persiflages van politici. Welke gedeelde opvattingen zijn van belang bij de beeldvorming van politici? Op welke gecreëerde feiten baseren we deze beeldvorming? Welke rol speelt sekse in de beeldvorming van politici? Kortom, niet de beeldvorming als effect, maar als product van cultuur staat in dit onderzoek centraal.

De informatie die media representeren is, zoals alle andere vormen van communicatie, onderhevig aan een selectieproces waarin aspecten van de werkelijkheid worden geselecteerd en een specifieke betekenis krijgen. Tennekes beargumenteerde dat beeldvorming gebaseerd is op de feiten die een cultuur heeft gecreëerd over de sociale werkelijkheid. Hoe deze feiten door middel van communicatie binnen een cultuur worden doorgegeven en gehanteerd, zal in de volgende paragraaf worden toegelicht.

1.1. Cultuur en communicatie

In zijn boek *Communication as Culture* behandelt Carey (1989:26) twee visies op communicatie. De meest gebruikelijke visie is gebaseerd op het doorgeven van informatie, de zogenaamde transmissie visie. Informatie wordt doorgegeven door middel van communicatiemiddelen zoals de telefoon, televisie maar ook simpelweg door het gesproken of geschreven woord. Een andere kijk op communicatie wordt door Carey (1989) uitgelegd als de rituele visie. Hij ziet de natuurlijke wereld als een chaos, waarin we genoodzaakt zijn een eigen orde te creëren. Deze ordening kan worden vergeleken met de al eerder genoemde gedeelde opvattingen. De rituele visie gaat er dus niet vanuit dat communicatie sec informatie verplaatst van zender naar ontvanger, maar dat communicatie gerelateerd is aan de gemeenschap waarin we leven. Communicatie, 'community' en 'common sense' zijn daarom niet alleen taalkundig met elkaar verbonden. Carey (1989) citeert hiervoor Dewey (1916) die beweert dat communicatie samenhangt met een samenleving die een geconstrueerde werkelijkheid deelt. Om tot deze gedeelde geconstrueerde werkelijkheid te komen zijn we afhankelijk van communicatie. Gemeenschappelijke opvattingen, door Tennekes al eerder gecreëerde feiten genoemd, zijn een gevormde consensus en vormen onze dagelijkse logica die gedrag en handelen bepalen (Carey, 1989; 22-23). Ofwel, we zijn ons niet bewust van deze gedeelde opvattingen, ze zijn als het ware 'common sense'. Carey definieert communicatie dan ook als een symbolisch proces waarmee werkelijkheid wordt geconstrueerd, onderhouden, getransformeerd en gerepareerd (Carey, 1989; 23). Het

geconstrueerde wereldbeeld is dus niet absoluut, net zoals het culturele proces dat leidt tot beeldvorming.

Carey (1989) en Hall (1997) geven aan dat we de gecreëerde werkelijkheid representeren door middel van symboolsystemen. Fiske (1994) noemt dat het discours. In de volgende paragraaf zal ik de termen representatie en discours verder toelichten.

1.2. Representatie en discours

Representatie werkt als een dialoog waarin zowel de zender als de ontvanger bepaalt welke betekenissen we geven aan de werkelijkheid (Hall 1997; 24-25). Deze constructionistische benadering gaat er vanuit dat we de gedeelde werkelijkheid communiceren door middel van representatiesystemen. Representatiesystemen zijn de verschillende talen waarmee we communiceren. Dit zijn systemen van symbolen en tekens zoals cijfers, letters, verkeersborden, maar ook lichaamstaal. De betekenis van bijvoorbeeld woorden kan alleen worden begrepen als deze gedeeld wordt. We communiceren dus geen 'waarheden', maar wisselen op een effectieve manier gedeelde opvattingen uit (Hall, 1997;10-11).

Fiske (1994) ziet representatie als discours. Hij definieert dit in de introductie van zijn boek *Media Matters* als volgt;

Discourse, then, is a language in social use; language accented with its history of domination, subordination, and resistance; language marked by social conditions of its use and its users: it is politicized, power-bearing language employed to extend or defend the interests of its discursive community (Fiske, 1994;3).

In zijn definitie benadrukt Fiske twee aspecten. Allereerst dat discours, ofwel een systeem van tekens zoals taal, wordt beïnvloed door (1) de historie van machtsverhoudingen (overheersing, onderdrukking en weerstand) en (2) gekenmerkt wordt door sociale voorwaarden van het gebruik, door haar gebruikers. Taal is dus doordrenkt van machtsverhoudingen en sociale voorwaarden die het wereldbeeld van dat moment ondersteunt. Media-uitingen representeren dit wereldbeeld. Ze geven weer wat we vanzelfsprekend vinden, met welke normen en waarden we leven en welke verwachtingen we hebben van sociale relaties, bijvoorbeeld het huwelijk tussen man en vrouw. De kijkers en makers van deze media-uitingen delen een betekenisverlening aan 'de werkelijkheid'. Dit is wat Fiske (1994) een discursieve gemeenschap noemt. Hall (1997; 6) spreekt over 'discursive formations' en omschrijft dit als clusters van beelden, ideeën die ervoor zorgen dat een groep mensen weet wat gepast en ongepast gedrag is in relatie met een bepaald onderwerp of een sociale interactie. Met andere woorden, hieruit vloeien gedeelde opvattingen en kennis voort die groeperingen over onderwerpen en sociale relaties hebben.

Uit het discours spreekt als het ware de sociale identiteit van de discursieve gemeenschap. Fiske verwoordt dit als volgt;

...we do not speak our discourse but our discourse speaks us. This means that discourse not only makes sense of its topic area, it also constructs a sense, or social identity, of us as we speak it. (Fiske, 1987;15).

Discours geeft dus betekenis aan de personen en onderwerpen in een discursieve gemeenschap. Gedeelde opvattingen komen voort uit discours en zijn niet absoluut. Ze geven enkel duiding aan de sociale relaties en machtsposities binnen de gemeenschap van dat moment. Hall (1997;52-53) refereert in zijn boek *Representation* naar de hysterie van de vrouw aan het eind van de negentiende eeuw. Deze hysterie kreeg enkel bestaansrecht door de sociale verhoudingen tussen mannen en vrouwen en de manier waarop men waarde hechtte aan de psychologische wetenschap in die tijd. Deze wetenschap bracht namelijk een nieuwe specifieke kennis met zich mee die de gemeenschap zich eigen maakte. Enkel mannen hadden het privilege om de kennis van de wetenschap tot zich te nemen en werden een autoriteit wanneer het ging om de betekenisverlening van de hysterie van de vrouw. Tennekes (1990;32) stelt dat diegene die de kennis hebben, geneigd zijn om de betekenisverlening aan de werkelijkheid zo uit te leggen zodat deze ten gunste is van henzelf. Zo wordt cultuur bepaald door kennis en kan niet worden losgekoppeld van macht en belangen.

Bovenstaande wetenschappers tonen aan dat het discours betekenissen verleent aan de sociale werkelijkheid van een cultuur. Fiske (1994) stelt dat discours sociale relaties structureert, machtsverhoudingen bepaalt en daardoor ook nieuwe structuren voortbrengt. De manier waarop sociale relaties in het verleden en heden zijn gestructureerd in het discours rondom kapitalisme bijvoorbeeld, hebben tevens effect op hoe we sociale relaties zullen structuren in de toekomst. Fiske (1994) ziet de circulatie van betekenissen als zingeving aan de wereld. Sociale betekenissen worden gebruikt om logica te geven aan het dagelijks leven. Nogmaals, discours produceert weliswaar geen werkelijkheid, maar betekenissen die een samenleving aan de werkelijkheid toewijst.

Om een discours en haar discursieve gemeenschap te kunnen bestuderen, splitst Fiske (1994;3) discours uit in drie dimensies:

- **Een domein.** Een onderwerp of gebied van sociale ervaring waaraan betekenis gegeven wordt.
- **Het perspectief** van waaruit, door de sociale positie, een betekenis gegeven wordt.
- **De vorm.** Een scala aan woorden, beelden en handelingen waarin betekenissen circuleren.

Het cabaret van *Kopspijkers* representeert domeinen uit de werkelijkheid. Dit onderzoek zal zich richten op het domein politiek en de gedeelde opvattingen die de makers en kijkers van het cabaret daarover hebben. Deze worden geuit door politici te parodiëren. Het perspectief is cultuurspecifiek. Het gaat hierbij om de op dat moment relevante en gecreëerde feiten waarop de grappen van het cabaret van *Kopspijkers* zijn gebaseerd. De derde dimensie, de vorm, zal in dit onderzoek gebruikt worden om het discours en dus de gedeelde opvattingen van een samenleving uit af te lezen. In dit geval is dat de taal van humor. Uit de gedeelde opvattingen die aan bod komen, ofwel de gecreëerde cultuurspecifieke feiten, kunnen vervolgens betekenissen worden afgelezen, die het dominante beeld van mannelijke en vrouwelijke politici bepalen.

1.3. Televisie als culturele indicator

Fiske en Hartley (1978;15) zien televisie als een reflectie van dominante culturele waarden. Televisie is kort, episodisch, specifiek, maar toch concreet en wordt op dramatische wijze gebracht. Door dit dramatische karakter kan televisie volgens Fiske en Hartley (1978) niet als een literaire tekst worden geanalyseerd. Hiermee bedoelen ze dat betekenissen zowel tekstueel als visueel worden gecommuniceerd. In feite is televisie voor Fiske en Hartley een extensie van de gesproken taal, waarvoor kennis nodig is om deze te kunnen begrijpen. Deze kennis hebben we ons eigen gemaakt. Afhankelijk van de informatie die aansluit bij deze kennis, vindt een selectie plaats van de kortstondige boodschappen die we via de televisie tot ons kunnen nemen. Het zappen langs televisieprogramma's kan worden vergeleken met het doorbladeren van een tijdschrift. De meeste pagina's zullen je waarschijnlijk niet direct interesseren, maar een pagina waarin jouw naam staat vermeld, wekt direct je interesse. Onbewust vallen herkenbare woorden eerder op. Hetzelfde geldt voor televisie.

... the television medium presents us with a continuous stream of images almost all of which are deeply familiar in structure and form. It uses codes which are closely related to those by which we perceive reality itself. It appears to be the natural way of seeing the world, It shows us not our names but our collective selves. (Fiske & Hartley, 1978;17).

Fiske en Hartley (1978) willen met dit citaat duidelijk maken, dat elke televisiekijker op zoek gaat naar iets van zichzelf in hetgeen hij of zij op het scherm te zien krijgt. Wanneer we situaties op televisie herkennen, bevestigen ze vaak sociale waardepatronen. Hoe spelen deze waardepatronen dan precies een rol? Fiske (1987) legt dit als volgt uit. In televisieprogramma's staat de representatie van mensen centraal. Denk bijvoorbeeld aan een comedyserie, soap of film, waarbij we de hoofdpersoon leren kennen als een realistisch individu die in verschillende situaties terecht komt. Volgens de realistische visie van Fiske (1987;149-154) draagt het individu op zichzelf geen betekenis met zich mee, totdat het personage in relatie wordt gebracht met andere personages, situaties of gebeurtenissen. Fiske (1987;154) stelt dat deze programma's enerzijds inspelen op de individualistische

maatschappij waar ieder persoon uniek is. Anderzijds spreken uit de personages sociale waarden. Fiske (1987;154) gebruikt de personages uit de serie *Dallas* als voorbeeld. De situatie die hij beschrijft is te vergelijken met de scène uit een meer recente film, namelijk *Bridget Jones's Diary*. In één van de scènes zien we de hoofdpersoon Bridget, een vrouw rond de dertig, terwijl ze zingend en huilend in haar pyjama een fles wijn leegdrinkt in haar rommelige appartement. Zonder de film te hebben gezien zou je dit gedrag kunnen interpreteren als alcoholistisch en ongeorganiseerd en dus betrekken op het karakter van het personage. Wanneer je de film hebt gezien begrijp je dat het gedrag terugslaat op de afwijzing die Bridget Jones op liefdesgebied heeft gehad. Deze laatste constatering doelt op een gedeelde opvatting waar Bridget mee worstelt, namelijk het sociale verwachtingspatroon dat vrouwen rond de dertig een stabiele relatie hebben.

Deze opvatting is van toepassing op een vrijgezelle vrouw van dertig. Maar op welke opvattingen zijn televisie-uitingen gestoeld waarin het personage een dertigjarige vrijgezelle man is? Zijn dit dezelfde opvattingen of zijn deze opvattingen seksespecifiek?

Een soortgelijke vraag wil ik stellen in dit onderzoek. Welke opvattingen worden gebruikt in de persiflages van mannelijke en vrouwelijke politici in het programma *Kopspijkers*? Aan welke kenmerken zijn deze opvattingen verbonden? Verschillen de kenmerken of zijn ze gelijk? En wanneer ze verschillen, hoe verschillen ze dan?

1.4. Conclusie

Uit dit hoofdstuk is allereerst gebleken dat beeldvorming een cultureel proces is waarin groeperingen cultuurspecifieke feiten creëren, gedeelde opvattingen aannemen en doorgeven door middel van communicatie. Hierdoor wordt niet enkel informatie doorgegeven door middel van communicatie, maar ook de gevestigde orde gehandhaafd. Deze tweeledige definitie van communicatie is ook van toepassing op de rol van de media in onze samenleving. Enerzijds voorzien de media ons van informatie, anderzijds zijn de media de kanalen waardoor gevestigde opvattingen van een samenleving circuleren. Televisie is een medium waaruit culturele en sociale waardepatronen kunnen worden afgelezen. Uitingen op televisie kunnen worden gezien als culturele indicatoren van de kennis of gedeelde opvattingen binnen een discursieve gemeenschap.

Het cabaret van *Kopspijkers* representeert een kijk op de werkelijkheid van een discursieve gemeenschap bestaande uit de makers en de kijkers van *Kopspijkers*. Dit kan volgens Fiske ook wel het perspectief worden genoemd. Deze scriptie zal in hoofdstuk 2 allereerst het domein, sekse en politici, behandelen, om vervolgens in hoofdstuk 3 en 4 middels een bestudering van de vorm humor tot een meetinstrument te komen. Om seksespecifieke representatie onder politici te kunnen constateren, moet allereerst duidelijk worden wat voorafgaande onderzoeken hier over hebben geconcludeerd.

2. Stereotyperingen en seksespecifieke representatie

Zoals gezegd is beeldvorming een cultureel proces waarmee we waardepatronen en opvattingen construeren. Cultuur komt in het dagelijks leven op allerlei manieren tot uiting, in omgangsvormen, handelingen en de manier waarop er wordt gepraat. Crawford (2003;1416) stelt in het artikel 'Gender and Humor in the social context' dat in studies naar sekse vaak wordt gezocht naar de absolute verschillen tussen de man en de vrouw. Echter zijn volgens Crawford sekseverschillen slechts uitingen van status en macht. Crawford bedoelt hiermee te zeggen dat de betekenisverlening van mannen en vrouwen niet voortkomt uit de sekse op zich, maar uit de manier waarop we sekse relateren aan sociale status en machtsverhoudingen (2003;1414). Sekse is geen kenmerk van een individu, maar een manier waarop we betekenis verlenen aan dat individu. Crawford (2003;1417) ziet het Engelse woord *gender* dan ook als een werkwoord. De manier waarop over jongens en meisjes wordt gepraat, tegen hen wordt gepraat en wat er van hen wordt verwacht, bepaalt wie ze worden. Niet het geslacht van deze kinderen. Sekse is dus als het ware onderdeel van de bril waarmee we kijken. Zo vindt ook seksespecifieke representatie van politici vaak onbewust plaats, zelfs door politici zelf. Toen voormalig minister van Verkeer en Waterstaat, Hanja Maij-Weggen werd gevraagd of journalisten stereotyperingen gebruiken in de representatie van vrouwelijke politici, reageerde ze als volgt;

"Ik moet zeggen dat ik soms zelf ook bewoordingen gebruik, waarvan ik later denk, dat had ik niet zo mogen zeggen. Dat zit kennelijk zeer diep in je taalgebruik en in je cultuur."
(Duyvis & Vermeiden, 1993;37).

Het toeschrijven van eigenschappen aan een bepaalde groepering is een onvermijdelijke functie van de hersenen (Lester, 1996;xi). In de volgende paragraaf zal ik een aantal stereotyperingen van politici behandelen.

2.1. Stereotyperingen van politici

Voor fotografen, filmmakers, en striptekenaars is stereotyperen een handig middel om een punt duidelijk te maken. In het artikel ' Media Methods that Lead to Stereotypes' stelt Linn (1996;15) dat het gebruik van stereotyperingen over groepen mensen waar we zelf niet toe behoren, onderdeel is van cultuur. Op deze generaliserende realiteit baseren programmamakers hun personages en verhalen. Voor politici is het al niet anders. Kenney, Zukowski en Glassman (1996;179) geven aan dat tijdens verkiezingen de foto's van Amerikaanse kandidaten vooral publieke betrokkenheid en een dynamische, charismatische persoonlijkheid tonen. Voor deze Amerikaanse cultuur stellen de schrijvers vier stereotyperingen op van politici. Allereerst spreken ze over de man van het volk. Hij presenteert zich op foto's door zich enthousiast op te stellen tegenover de middenklasse, waardoor hij zich onder de 'echte' mensen schaart en niet de elite. Het tweede politieke

stereotype is dat van de atleet of sporter. Hij wordt vaak buiten afgebeeld tijdens het beoefenen van een sport, waarmee volgens Kenney et al. (1996;180) het competitieve karakter van de kandidaat wordt weergegeven. Het derde stereotype beeld is dat van de vaderfiguur. Logischerwijs komen deze politici in beeld met baby's en kinderen, waardoor ze interesse tonen voor educatie en de toekomst. Vaak gaat dit stereotype gepaard met de vierde stereotypering, namelijk die van 'de familieman'. Kenmerken van dit type zijn beelden waarin de kandidaat met de partner, kinderen of ouders wordt afgebeeld. Hiermee wordt de politieke kandidaat respectabel en menselijk neergezet. Kenney et al. (1996;181) merken op dat de rol van de echtgenote ook stereotype is. Zij vervult namelijk de rol van een warme en liefdevolle vrouw die niets anders wil dan haar man steunen.

Negatieve stereotyperingen van politici zijn veelal terug te vinden in strips. Door het gebruik van karikaturen worden vooral intelligentie, eerlijkheid, leeftijd, gevoel voor ethiek, charisma, en leiderschap overdreven. Daarnaast zouden politici bezwijken voor hypocrisie, arrogantie en hebzucht. Wel merken de schrijvers hier op dat deze aspecten in eerste instantie gerelateerd worden aan een politiek figuur als individu in plaats van aan een stereotypering van politici als groep (Kenney et al 1996;182). Echter bleek uit het eerste hoofdstuk dat de selectie van kenmerken niet willekeurig is, maar gedaan wordt op basis van gedeelde opvattingen binnen een cultuur. Medhurst ondersteunt deze visie en omschrijft striptekenaars als volgt ' Whether it's personal or cultural, they could not operate without stereotypes' (Kenney et al 1996;181).

Tot dusver heb ik enkel stereotyperingen van politici aangekaart. Het is zeker niet onwaarschijnlijk dat het cabaret van *Kopspijkers* gebruik maakt van deze typeringen. Opvallend is wel dat bovengenoemde stereotyperingen altijd uitgaan van mannelijke politici. Hoe worden vrouwen eigenlijk gezien binnen deze beroepsgroep? Welke opvattingen of stereotyperingen hebben we over deze vrouwelijke bewindslieden?

2.2. Seksespecifieke representatie

Zoals door Fiske en Hartley (1978) al is aangegeven, is televisie een drager van de cultuur, waaruit stereotype representatie kan worden afgelezen. Komedies en reclamespotjes (Furnham, A., & Spencer-Bowdage, 2002; Furnham, A., 1999; Buijzen, M. & Valkenburg, P.M., 2002) zijn gebruikelijke televisie-uitingen voor een analyse. Onderzoek op het gebied van representatie van vrouwen in de media heeft zich lange tijd gericht op de zichtbaarheid van vrouwen. In de jaren zeventig en tachtig ging het voornamelijk om kwantitatief onderzoek waarbij het aantal vrouwen en mannen op televisie centraal stond. Toen aan het eind van de jaren tachtig de verhoudingen zich in veel westerse landen enigszins gelijk trok, richtten onderzoekers zich meer op de inhoud van de representatie. Uit een recent onderzoek naar de representatie van mannen en vrouwen in het nieuws, bleek echter dat de verhoudingen nog steeds niet geheel gelijk zijn. In 2002 constateerde de publieke omroep dat de representatie

op televisie voor 65% uit mannen bestond en slechts 35% vrouw was (Publieke Omroep, 2003;44).

In deze kwantitatieve onderzoeken gaat het echter niet over politici, maar over mannen en vrouwen in het algemeen. Het materiaal dat gebruikt wordt om seksespecifieke representatie van politici in de media te bestuderen, varieert van de berichtgeving in kranten (Havelková, 1999; Trimble, 2005), roddelbladen (van Zoonen, 1998), spotjes voor verkiezingscampagnes (Carlson, 2001), interviews tijdens de verkiezingen (Bureau Beeldvorming, 2003), debatten tussen kandidaten en de berichtgeving daarvan (Gidengil en Everitt, 1999 & 2003) tot opinieonderzoek over representatie van politici onder politici zelf (Duyvis & Vermeiden 1993; Ross, 2000).

De verschuiving van kwantitatief onderzoek naar kwalitatief onderzoek wat betreft de representatie van vrouwen in de media gaat ook op voor vrouwelijke politici in de media. Gidengil en Everitt (1999) concluderen dat recent onderzoek geen duidelijke traditionele stereotypering van vrouwelijke politici meer signaleert, maar nog steeds niet gelijk is aan de manier waarop mannelijke politici in beeld worden gebracht. Want volgens hen maakt de politieke berichtgeving nog steeds gebruik van een frame dat er vanuit gaat dat politiek een mannelijke zaak is.

Hoewel mijn onderzoek zich niet richt op politieke berichtgeving, geeft het bovenstaande wel aan dat er bepaalde seksespecifieke stereotyperingen zijn rondom vrouwen als politici. In dit onderzoek zal het gaan om de kenmerken van mannelijke en vrouwelijke politici. De vraag is of er andere kenmerken worden gebruikt voor de persiflage op mannelijke politici dan voor de persiflages op vrouwelijke politici. In de volgende paragraaf zal een aantal seksespecifieke kenmerken van vrouwelijke politici aan bod komen.

2.3. Seksespecifieke kenmerken volgens Trimble

Trimble (2005) onderzoekt de beeldvorming van een Canadese politica Stronach, die zich samen met haar twee mannelijke collega's, Harper en Clement, kandidaat stelde voor het leiderschap van de conservatieve partij. In voorafgaande onderzoeken signaleert Trimble (2005) een trend wat betreft de capaciteiten van vrouwen als politici.

They are less likely than male contenders to be portrayed as winners. As a result, women's very legitimacy as political actors and their capacity to lead or govern effectively if elected are called into question (Trimble 2005;9).

Er wordt afbreuk gedaan aan de capaciteit van vrouwelijke politici om als leider te functioneren door vrouwelijke politici nooit als winnaar af te beelden, of haar als onervaren of atypisch voor de politiek te typeren en de nadruk te leggen op haar lichamelijke kenmerken. In het nieuws worden vrouwelijke politici allereerst als vrouw neergezet, daarna als politica

met een bepaalde burgerlijke staat die eventueel een rol binnen het gezinsleven vervult. Ook het uiterlijk speelt een grotere rol bij de politica's dan bij mannelijke collega's. Door de nadruk te leggen op andere aspecten van de vrouwelijke politica, komt haar politieke standpunt vaak op de laatste plaats. De nadruk op het privé leven van vrouwelijke politici door zowel het uiterlijk en de ouderrol te benadrukken, suggereert volgens Trimble dat vrouwelijke politici niet thuishoren in de politieke wereld (Trimble, 2005;17).

Trimble onderzoekt hiervoor drie thema's, waarvoor ze hypothesen opstelt. Dit zijn zichtbaarheid, 'framing' en de mate waarin de kandidaten in media-uitingen als capabel worden beoordeeld. Zichtbaarheid wordt gemeten door middel van een kwantitatieve analyse van artikelen in de landelijke dagbladen. De vermelding van de naam van de kandidaat en de plaats in het artikel van deze vermelding worden hiervoor als criteria gebruikt. 'Framing' wordt door Trimble uitgelegd als interpretatieve structuren die betekenis geven aan het nieuws. Trimble verwacht enerzijds een frame waarin het uiterlijk en de privé situatie van de vrouwelijke kandidate wordt benadrukt. Ten tweede verwacht ze dat Harper en Clement in een competitief frame zullen worden geplaatst waarbij hun plaats in de verkiezingsstrijd en standpunten naar voren komen, terwijl Stronach aan de zijlijn van de wedstrijd staat en de nadruk op haar achtergrond zal komen te liggen. Het derde thema, de mate waarin een kandidaat capabel wordt geacht, wordt getoetst aan de hand van de veronderstelling dat de vrouwelijke kandidate meer negatieve kritiek zal krijgen met betrekking tot haar capaciteiten dan de mannelijke kandidaten.

De resultaten toonden aan dat de vrouwelijke kandidate Stronach meer aandacht kreeg van de landelijke dagbladen dan de mannelijke kandidaten. Haar sexy uiterlijk was vaak hét onderwerp van gesprek. Tevens werd het gezinsleven van Stronach vaker benadrukt dan bij haar mannelijke collega's. Trimble vond geen duidelijke verschillen in de berichtgeving over de kandidaten wat betreft het gebruik van een competitief frame. Daarentegen werd er wel getwijfeld aan de capaciteiten van Stronach als politica. Naast gebrek aan ervaring werd de haar succes als zakenvrouw opgehangen aan de bijdrage van haar rijke vader en in 20% van de artikelen besproken. Dit bevestigt de laatste hypothese van Trimble, maar ook de al eerder gemaakte veronderstelling, dat verwijzingen naar het privé leven van vrouwelijke politici de geloofwaardigheid van de vrouw als politica in twijfel trekken.

Voor haar kwantitatieve analyse codeerde Trimble alle bijvoeglijke naamwoorden die het imago, de kwaliteiten en de positie in de peiling beschreven. Het taalgebruik waarmee Stronach werd beschreven was levendiger, gevarieerder maar ook negatiever. Met name haar kwaliteiten als politica werden beduidend negatiever beoordeeld dan die van haar mannelijke collega's. Trimble concludeert ten slotte dat een jonge, aantrekkelijke vrouw wel de aandacht op de partij kan vestigen, maar door haar uiterlijk direct als incapabel voor de politiek wordt bestempeld. Zelfs haar eigen partijgenoten concludeerden dat Stronach goed was voor de naam van de partij, maar als leider van de partij rampzalig zou zijn geweest.

Bovenstaand artikel bespreekt tal van kenmerken waarmee een seksespecifiek beeld van een politica kan worden geconstrueerd. De thema's zichtbaarheid en 'framing' kunnen voor de analyse van *Kopspijkers* niet worden gehanteerd. Ten eerste omdat ik me, zoals al eerder uitgelegd, niet bezig zal houden met een kwantitatieve meting van de zichtbaarheid van vrouwelijke politici. Daarnaast is 'framing' een term die gekoppeld wordt aan het nieuws, terwijl het hier gaat om persiflages van politici die in het nieuws waren. Zoals Trimble al aantoonde gaat het om uiterlijk, privé leven en eigenschappen op persoonlijk en professioneel gebied. De volgende paragrafen zullen dieper ingaan op andere onderzoeken die soortgelijke domeinen signaleren.

2.3.1. Seksespecifieke eigenschappen

Zoals al bleek uit de eerste paragraaf van dit hoofdstuk, richten onderzoeken naar stereotypering rond politici zich veelal op de beeldvorming tijdens verkiezingscampagnes. Naast de politieke berichtgeving wordt er ook een beeld geschetst door middel van eigen promotiemateriaal. Carlson (2001) bestudeerde de promotiespotjes van Finse en Amerikaanse politieke kandidaten die op televisie werden vertoond. Hij toetst deze promotiespotjes op een aantal seksespecifieke aspecten, waaronder de karaktereigenschappen. Van vrouwelijke bewindslieden wordt verwacht dat ze empathisch, begripvol, gevoelig, integer, betrouwbaar en eerlijk zijn. Eigenschappen die meer bij mannelijke politici worden verwacht en minder bij de vrouwelijke kandidaten zijn bekwaamheid, ervaring, daadkracht en besluitvaardigheid (Carlson, 2001;136). Uit deze constatering stelt Carlson (2001;142) vast dat seksespecifieke eigenschappen voor vrouwelijke politici kunnen worden samengevat in twee categorieën, namelijk integer/eerlijk en warm/empathisch. Voor een mannelijke politicus zijn de seksespecifieke eigenschappen getypeerd in de categorieën hard/krachtig en bekwaam/ervaren. Carlson heeft de eigenschappen op deze manier samengevat in vier categorieën, waarvan twee mannelijk en twee vrouwelijk. Alle eigenschappen die in de spotjes naar voren kwamen werden in één van deze categorieën ondergebracht.

Opmerkelijk is dat in Finland juist de mannelijke kandidaten eerlijkheid vaker naar voren brengen dan hun harde kant. Alle genoemde eigenschappen in beide landen van zowel vrouwelijke als mannelijke kandidaten blijken voor 65% uit mannelijke eigenschappen te bestaan. Hieruit kan worden opgemaakt dat vrouwelijke politici zich niet anders proberen te profileren dan mannelijke politici. Vrouwelijke politici blijken zich juist door middel van mannelijke eigenschappen te willen profileren. Of vrouwelijke politici op dezelfde eigenschappen worden bekritiseerd en beoordeeld als waarmee ze zich profileren zal uit een analyse van *Kopspijkers* naar voren kunnen komen.

De door Carlson gecategoriseerde seksespecifieke eigenschappen van politici zijn gewenst. Dit betekent echter niet dat er geen andere stereotype eigenschappen kunnen worden toegeschreven aan politici. Zoals in de inleiding beschreven, wordt er veel kritiek gegeven op

politici. De nadruk in media-uitingen ligt dus veelal op ongewenste eigenschappen. In Tsjechië onderzocht Havelková (1999) op welke punten politici worden bekritiseerd in de media. Voor haar onderzoek gebruikte ze onder andere twee kranten en vier weekbladen, waaruit ze artikelen van 1990 tot 1998 selecteert. Uit de taal waarmee vrouwelijke politici worden beschreven, leidt Havelková af dat er een verschil is tussen de representatie van de landelijke politica en de vrouwelijke burgemeester. Deze laatste kan haar rol wel combineren met vrouwelijke eigenschappen zoals zorg dragen voor anderen, terwijl de landelijke politica wordt geïdentificeerd met macht, een waarde die in strijd is met haar traditionele rolpatroon. Daarnaast concludeert Havelková (1999) dat in Tsjechië politici afhankelijk van hun sekse worden beoordeeld. Hierbij wordt er vanuit gegaan dat mannen onvolwassen en op macht belust zijn, terwijl vrouwen gevoeliger zijn, zelfvertrouwen missen en geen interesse hebben in macht.

In een artikel voor de vijftigste jaarlijkse bijeenkomst van de Engelse *Political Studies Association* benadrukte Ross (2000;12) dat vrouwelijke politici vaak als erg emotioneel worden neergezet. De genoemde eigenschappen onzekerheid, emotionaliteit en desinteresse in macht, bevestigen de veronderstelling van Trimble: Vrouwen passen niet in de mannelijke wereld van politiek en zijn dus al snel niet capabel als politiek leider.

Carlson (2001) onderzoekt seksespecifieke eigenschappen, waarmee politici zichzelf in verkiezingscampagnes profileren. Havelková (1999) bespreekt de eigenschappen die in de berichtgeving voorkomen. Twee benaderingen die beiden de beeldvorming van politici in de media bestuderen. *Kopspijkers* is geen media-uiting waar politici de boodschap zelf in de hand hebben. Het cabaret bekritiseert de politici op de ongewenste eigenschappen die politici wel bezitten en de gewenste eigenschappen die politici niet bezitten.

De onderzoeken van Trimble, Carlson en Havelková hebben betrekking op de beeldvorming van politici in Canada, Amerika, Finland en Tsjechië en gaan dus niet over een discursieve gemeenschap in Nederland. Toch zijn ze afkomstig uit Europese of westerse culturen die vaak sterk overeen komen met de Nederlandse cultuur. Zo constateren Trimble (2005) en Havelková (1999) net als Nederlandse onderzoekers, dat ook andere kenmerken een rol spelen. Bijvoorbeeld de invulling van het ouderschap en het politieke ambt. Deze kenmerken komen in de volgende paragraaf aan de orde.

2.3.2. Privé leven

In het artikel 'Finally, I have my mother back' stelt van Zoonen (1998) dat de populaire cultuur zoals door de media gevormd, morele iconen van politici creëert. Ze richt zich in haar onderzoek op artikelen over politici in roddelbladen. Ze onderzoekt hoe het beeld van politieke personen middels hun sekse wordt geconstrueerd, in welke context ze worden geplaatst en hoe ze worden geduid. Over een tijdspan van twintig jaar bekijkt ze de

onderwerpen waaraan de artikelen over Nederlandse politici zijn gerelateerd. De tegenstellingen tussen aan de ene kant de harde politieke wereld en aan de andere kant de zachte wereld rondom familie blijkt vooral van toepassing te zijn op vrouwelijke politici. Hoe een politica haar drukke baan combineert met de verantwoordelijkheden die ze voor haar familie draagt is volgens van Zoonen de centrale vraag.

Het belang van de al eerder genoemde familierol voor vrouwen, werd ook opgemerkt in een onderzoek naar de berichtgeving van vrouwelijke ministers in het kabinet Lubbers III. De burgerlijke staat van ministers wordt bij de introductie van het nieuwe kabinet in de kranten zowel bij mannen als bij vrouwen besproken. De ouderrol en de relatie met de kinderen wordt voornamelijk bij vrouwen benadrukt, terwijl de omschrijving 'getrouwd, twee kinderen' voor de mannelijke ministers volstaat (Duyvis & Vermeiden 1993).

Naast Havelková (1999) en Duyvis & Vermeiden (1993) stelt ook Bureau Beeldvorming (2003) dat een succesvolle rol als moeder van groot belang is voor een vrouwelijke politica. Zo vroeg Andries Knevel in *Het Elfde Uur* aan Tweede Kamerlid Tineke Huizinga of het haar is tegengevallen dat ze als moeder niet bij de kinderen kan zijn;

“ U bekende als moeder uit Heerenveen dat u soms vier nachten lang in Den Haag overblijft. Ja, wel in het nette allemaal, maar u zat niet bij uw gezin die weken. Is het u tegengevallen wat dat betreft?”

Tineke Huizinga antwoordde enigszins cynisch:

“Ik heb wel een beetje medelijden met de mannelijke Kamerleden die ook heel erg hard werken en blijkbaar roep je dan als vrouw meer medeleven op dan als man.”
(Bureau beeldvorming, 2003;4)

De combinatie moeder en politica wekt dus de vraag op of een bewindsvrouw wel in staat is beide taken te vervullen. Er wordt in media-uitingen over politici dan ook met twee maten gemeten. Wanneer een politicus op tijd naar huis gaat, omdat zijn kind jarig is, wordt dat als positief gezien. Wanneer een vrouw dit zou doen, wordt zij onprofessioneel gevonden (Bureau beeldvorming, 2003;5).

Voor mannelijke politici blijkt de privé situatie dus juist een middel te zijn waarmee ze betrouwbaarheid en integriteit kunnen bewijzen (van Zoonen 1998;48). Voor hen geldt dat de werelden van privé en publiek veel beter met elkaar zijn geïntegreerd. Toch wordt ook het beeld van de man bepaald door de relatie met zijn gezin. Wanneer het gezin uit elkaar valt omdat de man bijvoorbeeld ontrouw is, is het morele beeld van de politicus ernstig beschadigd. Bekende voorbeelden zijn de affaire van Bill Clinton met Monica Lewinsky en de aanklacht tegen de 'billerknijperij' van Ruud Lubbers. In de roddelbladen wordt in

tegenstelling tot bij vrouwelijke politici voornamelijk aandacht besteed aan de relatie met de echtgenoot in plaats van de relatie tussen ouder en kind.

De rol van ouder binnen het gezin wordt in bovenstaande onderzoeken specifiek toegeschreven aan vrouwelijke politici. Deze eigenschap kan daarom als seksespecifiek voor vrouwelijke politici worden gezien. Wanneer er sprake is van seksespecifieke representatie in het cabaret van *Kopspijkers*, zouden sketches die doelen op deze rol vaker voor moeten komen bij vrouwelijke politici dan bij mannelijke politici. De opvatting die hieruit kan worden afgelezen, is dat een politica haar taak als ouder succesvol moet vervullen. Kritiek kan worden verwacht wanneer dit niet het geval is. Voor mannen geldt de opvatting dat ze deel uit moeten maken van een stabiel gezinsleven, waarbij de relatie tussen man en vrouw centraal staat. Ook zij kunnen kritiek verwachten wanneer deze relatie wordt verstoord.

2.3.3. Uiterlijk

Ook het uiterlijk speelt volgens Trimble een rol bij de afbeelding van vrouwelijke politici in de media. Uit het onderzoek uitgevoerd voor de Stichting Burgerschapskunde in 1991, bleek dat zowel politici en politieke correspondenten van mening zijn dat politica's makkelijker aandacht krijgen van de pers vanwege hun uiterlijk. De keerzijde hiervan is wel dat zij vaker zouden worden bekritiseerd, wanneer ze minder voldoen aan de gewenste vrouwelijke uiterlijke kenmerken. Vooral politica's zelf gaven aan dat er door de pers meer aandacht werd besteed aan het uiterlijk van de vrouw.

Volgens Ross (2000;8), die verschillende vrouwelijke politici interviewde over hun representatie in de media, lag de nadruk bij vrouwelijke politici vooral op de uiterlijke presentatie. Leeftijd en kledingkeuze worden herhaaldelijk besproken en volgens Ross (2000) gekoppeld aan de capaciteiten van een politica. Anderzijds zijn vrouwelijke politici ook van mening dat ze makkelijker aandacht krijgen van de pers vanwege het aspect uiterlijk. Maar voor wie jong en sexy is, kan deze ervaring negatief uitpakken. De kans bestaat dat de aandacht voor het uiterlijk overheerst en irrelevante opmerkingen de boventoon voeren (Duyvis & Vermeiden 1993). Een wat recenter verslag van het Bureau Beeldvorming en Diversiteit van de Publieke Omroep naar beeldvorming van mannelijke en vrouwelijke politici in de verkiezingscampagnes voor de Tweede Kamerverkiezingen in januari 2003, benoemt het 'sexy uiterlijk' van Femke Halsema als een belemmering voor het voeren van een inhoudelijke campagne. In *Stem van Nederland* sprak Jort Kelder over de curves van Femke Halsema. Wanneer de vrouwelijke lijsttrekker haar curves door middel van strakkere kleding wat zou benadrukken, zou dit volgens Kelder haar peilingen ten gunste komen. Bureau Beeldvorming stelt dat een jonge, mooie vrouw meer moeite moet doen om serieus genomen te worden, omdat ze in eerste instantie wordt beoordeeld op haar uiterlijk. Anderzijds kan een onvrouwelijk uiterlijk ook ongewenste aandacht trekken. In combinatie met een te grote mond of een sterke mening wordt hier vaak het label 'manwif' op geplakt. Deze stempel kreeg len

Dales bijvoorbeeld toegewezen. Zij werd veelvuldig 'Ma Flodder' genoemd, vanwege haar 'engszins nonchalante voorkomen' (Duyvis & Vermeiden, 1993;19).

Het uiterlijk is in eerste instantie iets waarmee 'het vrouw zijn' van een politica kan worden benadrukt. Deze categorie kan op twee manieren worden geïnterpreteerd. Enerzijds kan een sexy uiterlijk naar voren worden geschoven, anderzijds een onvrouwelijk uiterlijk. Opvallend was dat in de verkiezingsperiode in 2003 ook het uiterlijk van mannen een rol ging spelen. Veel aandacht werd besteed aan het uiterlijk van Wouter Bos. De populariteit van de jonge PvdA lijsttrekker onder homo's kwam ter sprake in *Nederland komt thuis*. Joep Bertrams van Het Parool maakte een cartoon waarin Bos zijn borst ontblootte en daar een tatoeage van Job Cohen bleek te hebben. En Tante Es, alias cabaratiër Jurgen Raymann, ontving de PvdA lijsttrekker met de woorden "Jij bent toch veel mooier dan Melkert" (Bureau Beeldvorming, 2003:2-4). Soms waren dit serieuze representaties, soms in een humoristische vorm gegoten, maar het uiterlijk voerde bij deze mannelijke kandidaat de boventoon. Wellicht neemt de mannelijke wereld van politiek toch wat meer vrouwelijke vormen aan. Of bevestigt deze uitzondering nog steeds de regel dat mannelijke politici over het algemeen geen bijzondere uitstraling hebben? Ross haalt hiervoor het volgende citaat aan;

I don't know whether it is deliberate or it's so ingrained, but a woman's appearance is always commented on, her age is always commented on, her style of dress is always commented on. That never happens to male politicians, ever, unless they have made a particular point about their style, but then they are presented as extreme, exceptions that prove the rule. Women are never the right age. We're too young, we're too old. We're too thin, we're too fat. We wear too much make-up, we don't wear enough. We're too flashy in our dress, we don't take enough care. There isn't a thing we can do that's right. (Denise) (Ross, 2000;8)

Uit de analyse moet blijken of de aandacht voor het uiterlijk meer of minder vaak voorkomt bij vrouwelijke gepersifleerde politici dan bij mannelijke persiflages van politici.

2.3.4. Duidingen van agressief gedrag

Niet alleen worden bepaalde kenmerken zoals privé leven en uiterlijk vaker besproken, ook worden kenmerken verschillend geduid. Een voorbeeld uit het onderzoek van Ross (2000), waarin ze vrouwelijke politici interviewden over de manier waarop ze zichzelf gerepresenteerd zagen in de media;

"I don't know how many times I've been described as having my claws out, instead of saying here's a woman being robust, which is what they would say about men. Who would describe a man's claws being out?" (Ross, 2000;12).

Hedy D'Ancona gaf in een interview voor het onderzoek van Duyvis en Vermeiden (2003) aan, dat het taalgebruik waarmee het gedrag van vrouwelijke en mannelijke politici wordt beschreven verschilt;

Vrouwen worden altijd met pluimvee vergeleken: Ze kwekken, ze kakkelen, ze tokken: dat is pas stereotypering (Duyvis & Vermeiden, 2003;43).

De manier waarop vrouwelijke bewindslieden discussiëren wordt in dit geval vergeleken met een aantal kippen in een kippenhok. Agressief gedrag bij vrouwelijke politici, wordt niet als strijdlustig gedrag weergegeven, zoals wordt gedaan bij mannelijke politici. Dit bevestigen ook Gidengil en Everitt (2003), die de aard van de gebruikte metaforen in de berichtgeving vergeleken met de mate waarin de kandidaten agressief gedrag vertoonden in het voorafgaande verkiezingsdebat.

Wat onder een metafoor wordt verstaan, kan volgens Gidengil en Everitt op verschillende manieren worden uitgelegd. Hierdoor is een methode die vaststelt hoe een metafoor kan worden herkend moeilijk op te stellen. Daarom werd gebruik gemaakt van twee codeurs. Deze stelden vast welke metaforen in de berichtgeving voorkwamen. Wanneer beide codeurs de metafoor hadden gesignaleerd, werd deze meegenomen in de analyse.

Gidengil en Everitt (2003) concluderen dat in hun onderzoek vrouwelijke kandidaten minder agressief gedrag vertoonden tijdens het debat dan hun mannelijke collega's. Hiervoor gebruikten zij vijf niveaus die de mate van agressief gedrag aangeven.

- 1) De leider spreekt een andere leider met 'jij' aan.
- 2) De leider spreekt een andere leider bij de naam aan.
- 3) De leider onderbreekt een andere leider.
- 4) De leider wijst met zijn/haar vinger.
- 5) De leider balt zijn/haar vuist.

Het eerste niveau geldt als minst agressief en het vijfde niveau als meest agressief. Vrouwelijke politici vertoonden tijdens het debat minder agressief gedrag dan hun mannelijke collega's. Toch werd in de berichtgeving vaker het agressieve gedrag van vrouwelijke politici benadrukt door middel van metaforen dan bij mannelijke politici. Volgens de onderzoekers valt dit te verklaren door de aard van het Canadese nieuws ten tijde van de verkiezingen. In de verkiezingsperiode wordt om verschillende redenen gebruik gemaakt van mannelijke bewoordingen. Nieuws moet namelijk concurreren met sport en entertainment. Omdat het grootste gedeelte van het Canadese publiek dat geïnteresseerd is in politiek man is, worden verkiezingen verbeeld als een wedstrijd, een slagveld of een arena. Conflicten worden benadrukt, zodat het entertainmentgehalte groter wordt. Een politica die afwijkend gedrag vertoont door zich agressief op te stellen, bevat simpelweg meer nieuwswaarde, omdat zij niet voldoet aan het stereotype beeld van de vrouw. Wederom worden vrouwelijke politici niet

alleen vaker bekritiseerd, maar ook op gedrag wat normaal wordt gevonden bij mannelijke politici. Strijdlust is de term waarmee agressief gedrag bij mannelijke politici wordt omschreven, terwijl dit bij vrouwelijke politici als deviant en dus negatief wordt geduid. Volgens de norm behoren vrouwelijke politici zich niet agressief te gedragen, terwijl dit van mannelijke politici juist verwacht wordt.

In de analyse zal ik dus moeten letten op agressieve uitingen van gedrag zoals vastgesteld door Gidengil en Everitt (2003) én de duiding hiervan. Om de duiding vast te stellen, zal ik letten op het commentaar wat op dit gedrag wordt gegeven door gastheer Jack Spijkerman en de andere gasten aan tafel.

2.4. Conclusie

Bovenstaande onderzoeken bestuderen de beeldvorming van politici door middel van berichtgeving in roddelbladen, kranten, weekbladen en televisie en de manier waarop politici zich profileren in verkiezingscampagnes. De manier waarop politici worden afgebeeld in een satirische setting komt echter niet voor in dit soort onderzoeken. Wel kan geconcludeerd worden dat vrouwen en mannen in de politiek op verschillende aspecten worden beoordeeld. De belangrijkste conclusies die uit dit hoofdstuk kunnen worden getrokken, zijn;

1. Een politica wordt eerder als incapabel gezien wanneer zij er jong en aantrekkelijk uitziet. Ook haar taak als moeder en vrouwelijke eigenschappen zoals desinteresse in macht, emotionaliteit en onzekerheid dragen hieraan bij.
2. Mannelijke politici zijn onvolwassen en op macht belust. Wat betreft het privé leven kan schade aan de echtelijke relatie met de partner kritiek opleveren. Daarnaast bezwijken mannelijke politici voor eigenschappen zoals hypocrisie, arrogantie en hebzucht.

De besproken onderzoeken veronderstellen dat de belangrijkste onderwerpen waarin de representatie van mannelijke en vrouwelijke politici verschilt, kunnen worden ingedeeld in de volgende categorieën:

- 1) Eigenschappen
- 2) Privé leven
- 3) Uiterlijk
- 4) Duidingen van agressief gedrag.

Uit de analyse moet blijken welke kenmerken binnen deze domeinen voorkomen. Daarna kunnen de gepersifleerde kenmerken worden onderverdeeld en worden geanalyseerd, zodat duidelijk wordt of er sprake is van seksespecifieke representatie. Na een proefanalyse zal blijken of deze categorieën moeten worden aangepast of aangevuld.

De probleemstelling kan naar aanleiding van dit hoofdstuk meetbaar worden gemaakt, omdat het de eerste deelvraag beantwoordt;

Welke kenmerken van mannelijke en vrouwelijke politici zijn seksespecifiek te noemen, op basis van eerdere onderzoeken naar seksespecifieke representatie van politici?

Hierbij zijn binnen de al aangegeven categorieën de volgende kenmerken seksespecifiek gebleken.

Eigenschappen

Voor vrouwen geldt;

- Positieve eigenschappen: empathisch, begripvol, gevoelig, integer, betrouwbaar en eerlijk.
- Negatieve eigenschappen zijn: emotioneel, onzeker, desinteresse in macht.

Voor mannen geldt;

- Positieve eigenschappen: intelligentie, krachtig/agressief, bekwaam, ervaren, daadkrachtig en besluitvaardig, gevoel voor ethiek, geboren leiderschap.
- Negatieve eigenschappen: onvolwassen, hypocriet, arrogant en op macht belust.

Negatieve eigenschappen van de vrouw worden in het geval van seksespecifieke representatie in verband gebracht met het feit dat vrouwen niet thuis horen in de politiek en/of niet capabel zijn om politica te worden.

Privé leven

Voor vrouwen geldt; de ouderrol actief vervullen

Voor mannen geldt; een passieve rol binnen het gezin en een goede relatie met de echtgenoot.

Vaak wordt de ouderrol bij vrouwelijke bewindslieden in verband gebracht met het uitvoeren van de politieke functie. Succesvolle moeders zijn betere politici, maar de vraag blijft of de vrouw haar taak als moeder kan combineren met haar taak als politica. Voor mannelijke politici geldt, een breuk in de relatie met partner schaadt het imago van de politicus. Een actieve rol als vader werkt in het voordeel van de politicus.

Uiterlijk

Voor vrouwen geldt; onvrouwelijk en sexy uiterlijk worden benadrukt en uiterlijke kenmerken spelen een rol in de beeldvorming.

Voor mannen geldt; sexy uiterlijk is een uitzondering. Een charismatische uitstraling is welkom.

Duidingen van agressief gedrag

Vrouwelijke politici behoren geen agressief gedrag te vertonen

Mannelijke politici behoren agressief gedrag te vertonen.

Aan de hand van de criteria die zijn opgesteld door Gidengil en Everitt (2003), zal ik kijken of er sprake is van agressief gedrag en hoe dit wordt geduid. Dit domein zal in twee delen worden gesplitst, namelijk;

- *Een score van agressief gedrag*

In een humoristische uiting zoals het cabaret van *Kopspijkers* wordt aan de hand van de volgende waarnemingen een oplopende score toegewezen.

1. De persiflage spreekt iemand anders met 'jij' aan.
2. De persiflage spreekt iemand anders bij de naam aan.
3. De persiflage onderbreekt een ander.
4. De persiflage wijst met zijn/haar vinger of steekt deze op.
5. De persiflage balt zijn/haar vuist, slaat met de hand of maakt een ander agressief handgebaar.

Ik hanteer een minimale score van 9 om agressief gedrag vast te kunnen stellen. Mijns inziens wordt er wanneer er minstens twee hoge uitingen van agressief gedrag voorkomen, zoals uiting 4 en 5, bewust agressief gedrag gepersifleerd.

Het tweede deel bestaat uit de reactie die volgt op deze waarnemingen. Worden ze door de andere gasten opgemerkt en gaan ze hier op in, of worden ze genegeerd? Op die manier wordt

- *De duiding van dit gedrag*

bepaald.

Humor vergt een andere kwalitatieve analyse dan bijvoorbeeld het nieuws, of verkiezingscampagnes. Om tot een verantwoorde methode te komen zal daarvoor eerst duidelijk moeten worden hoe humor werkt en van welke soort humor *Kopspijkers* gebruik maakt. Het volgende hoofdstuk geeft een overzicht van de verschillende theorieën over humor als representatiesysteem. Onderzoeken naar humoristische uitingen en de methodes die hiervoor zijn opgesteld, worden in het vierde hoofdstuk besproken.

3. Humor als representatiesysteem

Om terug te komen op de indeling van een discours zoals door Fiske (1994) al in paragraaf 1.2 gedaan is, moet er gekeken worden naar de vorm, ook wel het representatiesysteem genoemd. Het cabaret gebruikt humor als taal om politici te representeren. Maar wat is humor? Hoe kan humor als vorm begrepen worden? Ofwel, hoe moeten de humoristische uitingen van de cabaretiers van *Kopspijkers* gelezen worden?

Een aantal duidelijke voorbeelden van hoe humor gebruikt kan worden om sekseverschillen bloot te leggen, wordt in het al eerder aangehaalde artikel van Crawford (2003) gegeven. Zij stelt dat humoristische uitingen met betrekking tot sekse, de traditionele kijk op mannen en vrouwen kunnen uitdagen. Een tekst als *A Woman's Place is in the House – and the Senate* bespot de opvatting dat vrouwen het huishouden behoren te doen en minder competent zouden zijn dan mannen. Daarnaast kan het ook de machtsverhoudingen bloot leggen, zoals in de tekst *If men could menstruate, sanitary supplies would be federally funded and free.* (Crawford 2003;1426)

Ook Kuipers (2001) wijst er op dat humor culturele waarden-en normenpatronen gebruikt en duidelijk maakt.

Door te lachen om een sociale, culturele of morele grensoverschrijding, wordt niet alleen de overtreding van een norm vastgelegd, maar wordt, al lachend, ook een norm gesteld. Een humoristische grensoverschrijding is tegelijk een markering van deze grens: er wordt een onderscheid gemaakt tussen wat wel en niet hoort, wat binnen en buiten de maatschappelijke orde valt. (Kuipers 2001; 36)

Humor kan vanuit een sociologisch oogpunt worden bekeken. Het heeft een functie in de maatschappij. In de volgende paragraaf zal ik vanuit deze sociologische visie nader toelichten waarom humor gebruikt wordt.

3.1. Een sociologische benadering

Sociologie en humor hebben volgens Zijderveld (1971;15-17) iets gemeen. Zowel de socioloog als de humorist houdt ons een spiegel voor. De socioloog bestudeert namelijk objectief de triviale dingen die wij als vanzelfsprekend zien. Dit doet hij door een wetenschappelijk en kunstmatig model te creëren waarin onze overtuigingen, idealen, moralen en rechtvaardigingen sterk worden overdreven. Humor maakt ook gebruik van deze overdrijving. Middels overdrijving kan zowel in de wetenschap van de sociologie als in humor onze eigen gevormde werkelijkheid worden uitgelicht. Hiermee geeft Zijderveld aan dat humor gebruikt kan worden voor het bestuderen van sociale regels van een samenleving.

De werking van humor is echter niet alleen vanuit een sociologisch oogpunt bestudeerd. Zo bestaan er drie bekende theorieën over humor. De eerste theorie met betrekking tot humor is afkomstig van medici en psychologen. Zij menen dat lachen een positief effect heeft op stress. Lachen ontspant onder andere de spieren en reduceert daarmee de spanning en de stress in het lichaam, zo bewezen de medici. Niet voor niets wordt dit ook wel de ventieltheorie genoemd. Twee andere bekende theorieën van humor zijn de superioriteitstheorie en de incongruentietheorie (Lynch, 2002; 427). Ondanks het feit dat deze theorieën eveneens vanuit een psychologische benadering kunnen worden bestudeerd, zal ik deze in de volgende paragrafen vanuit een sociologisch oogpunt verder uitlichten.

3.1.1 De superioriteitstheorie

Grappen maken over elkaar doen we volgens Zijdeveld (1971;149) vanwege de behoefte aan identiteitsvorming. Vooral ten tijde van spanningen - denk hierbij bijvoorbeeld aan een sociale klasse die onderdrukt wordt door een dictator - kan humor de bindende factor zijn van een groep. Humor is zelfs in staat angst om te zetten in een superioriteitsgevoel en creëert hoop en weerstand. Lynch (2002) benadert in het artikel 'Humorous Communication' de drie traditionele humortheorieën vanuit de psychologie en ziet ventilatie, superioriteit en incongruentie als individuele beweegredenen voor het gebruik van humor. De sociologische functie van humor spits hij onder andere toe op identiteitsvorming en noemt dit de paradox van humor. Humor heeft volgens Lynch namelijk twee functies die beiden tegenovergesteld aan elkaar zijn, te noemen (1) identificatie en differentiatie en (2) controle en weerstand (Lynch, 2002; 424). In communicatieve zin heeft humor niet alleen met de dagelijkse interactie te maken, maar eveneens met het vormen van een groep. De Deense spotprent van de profeet Mohammed is een voorbeeld van hoe humor kan leiden tot de differentiatie van twee groepen, namelijk het westen tegenover het islamitische oosten.

Billig (2001) stelt in zijn artikel dat veel sociologen humor toch voornamelijk zien als bindmiddel voor groepen. Daarnaast merkt hij op dat in het bijzonder humor die mensen in verlegenheid brengt, een onderdeel is van socialisatie. Pesten, elkaar voor schut zetten en elkaar uitlachen kan een superieur gevoel teweeg brengen bij de grappenmaker, maar wijst het 'slachtoffer' op zijn sociaal incorrecte gedrag. Wanneer iemand bijvoorbeeld zijn gup heeft open staan, wordt diegene hierom uitgelachen. De reactie van anderen brengt deze persoon in verlegenheid en in een ongemakkelijke situatie (Billig, 2001;32-33). Ook hier komt dus naar voren dat we door middel van representatiesystemen, in dit geval humor, sociale waarden-en normenpatronen construeren en bevestigen.

Kuipers (2001;28) haalt voor de superioriteitstheorie in haar boek *Goede humor, slechte smaak* Thomas Hobbes aan. Hij formuleert over humor en superioriteit het volgende; "*de passie van de lach is niets anders dan de plotselinge glorie voortkomend uit een plotseling bevatten van enige voortreffelijkheid in onszelf, in vergelijking met de zwakheid van anderen, of voorheen van onszelf*" (Hobbes 1987:20).

Het superieure gevoel duidt op het statusverschil tussen de grappenmaker en het zogenaamde slachtoffer.

In hoofdstuk 1 werd duidelijk dat we voor onze beeldvorming gebruik maken van representatiesystemen die gebaseerd zijn op gedeelde opvattingen binnen een bepaalde gemeenschap. Het vormen van deze gedeelde opvattingen spreekt dus met name uit humor die zoals Lynch het uitlegt, identificeert en differentieert. Grappen zijn in staat aan te geven wat of wie geaccepteerd wordt en wat of wie als afwijkend wordt gezien. Het paradoxale karakter van humor wordt nog sterker benadrukt in de derde en laatste theorie.

3.1.2 De incongruïteitstheorie

De incongruïteitstheorie doelt op het gebruik van tegenstellingen en dubbelzinnigheden. Waarom zouden we tegenstellingen en dubbelzinnigheden willen gebruiken? In het boek *On Humour* legt Mulkay (1988; 22-30) uit, dat in het serieuze discours dubbelzinnigheden, inconsistentie, tegenstellingen en verschillende interpretaties gezien worden als problemen die moeten worden opgelost. Voor humor zijn dit juist vereiste kenmerken die er voor zorgen dat er gelachen wordt (1988;26). Volgens Mulkay speelt humor met tegengestelde interpretaties. In tegenstelling tot serieuze discourses worden opvattingen in humor juist niet gedeeld, waardoor we op het verkeerde been worden gezet. Simpson (2003) haalt voor de definitie van humor Danesi (2000:113) aan die stelt dat 'mensen lachen om incongruentie en absurditeit, omdat dit in strijd is met hun gevoel voor orde en patronen'. Humor berooft het gevoel voor orde en patronen van hun vanzelfsprekendheid (Zijderveld, 1971;15). Vanwege deze vanzelfsprekendheid, schept de grap in eerste instantie verwarring. Al snel volgt er een lach wanneer we merken dat het onderuit halen van de overtuiging maar tijdelijk is. De herkenning dat iets inconsistent, paradoxaal, onlogisch of ongepast zou kunnen zijn, produceert volgens Lynch (2002;428) de lach. Ook hij ziet serieuze discourses als een menselijke behoefte aan consistentie tussen interne perceptie en die van de buitenwereld. Met andere woorden, humor komt voort uit een discrepantie tussen de gedeelde opvatting die vanzelfsprekend is in een discursieve gemeenschap en de inconsistente waargenomen gebeurtenis in de grap. Deze benadering van humor wordt ook wel de incongruïteitstheorie genoemd.

3.1.3 Superioriteit en incongruentie toegepast

Tot op heden heb ik de redenen besproken waarom mensen humor gebruiken en de functie die humor heeft in de samenleving. Superioriteit en incongruentie geven beiden aan dat humor de sociale werkelijkheid bevestigt. Uit onderstaande mop zal blijken dat superioriteit en incongruentie vaak samengaan.

Hillary en Bill Clinton gaan samen op vakantie met de auto. Ze rijden een stuk en moeten tanken. Bill gaat tanken en Hillary gaat betalen. Binnen komt ze een oude liefde tegen. Eenmaal terug in de auto vertelt Hillary over de man, waarop Bill zegt: "Als je met hem getrouwd was, was je nu vrouw van een pompbediende". Waarop Hillary antwoordt: "Nee hoor, dan was hij nu president van Amerika".

Deze mop is gebaseerd op de opvatting dat de man de sociale status bepaalt van de vrouw. Ondanks het feit dat de meningen over deze opvatting verdeeld kunnen zijn, is deze opvatting voor iedereen herkenbaar. De reactie van Hillary op de opmerking van Bill, is niet zozeer ongepast of dubbelzinnig, maar wel tegengesteld of incongruent aan de interpretatie van Bill over de status van een echtgenote. Uit dit voorbeeld blijkt dat we verwachten dat de status van Hillary gekoppeld is aan het professionele succes van haar man. Deze verwachting is uiteraard cultureel bepaald. Wanneer deze verwachting onderuit wordt gehaald realiseren we pas dat we mannen maar ook hun echtgenoten status toewijzen aan de hand van het beroep dat ze uitoefenen. We selecteren dus het kenmerk beroep om daar vervolgens een betekenis aan te geven.

Omdat statusverschillen aan bod komen, kan de mop ook vanuit de superioriteitstheorie uit worden gelegd. De plotselinge glorie van Hillary in bovenstaande grap, komt voort uit een zwakheid van Bill, die er vanuit gaat dat Hillary enkel door zijn toedoen haar status heeft verkregen. De grap wortelt in een discours waar de status van een man binnen een discursieve gemeenschap bepaald wordt door het beroep en van de vrouw door het beroep van haar echtgenoot.

Kuipers (2001; 23-39) concludeert dat in zowel studies over de superioriteitstheorie als over de incongruïteitstheorie één gemeenschappelijk aspect over het hoofd wordt gezien. Humor gaat namelijk over sociale en morele grenzen. Niet altijd hoeven deze te worden overschreden of moet de ontvanger het eens zijn met de grap, maar de grap moet wel raakvlakken hebben met de grens. De herkenning van die grens, verheft de vanzelfsprekendheid naar een stadium van bewustzijn. Zo maakt humor ons bewust van de sociale en morele grenzen in de samenleving. Ook Zijderveld (1971: 16,47) wijst er op dat we door grappen gaan realiseren met welke dagelijkse aspecten we leven, die we normaliter als vanzelfsprekend zien. In het dagelijkse leven hebben we voor bepaalde situaties onbewust afspraken gemaakt, hoe we handelen, denken en spreken. Ze vormen de patronen die we door middel van het socialisatie proces hebben aangeleerd. We institutionaliseren situaties en gebeurtenissen, zoals een vergadering, een huwelijk of de relatie tussen burger en politie. Zo is het bijvoorbeeld niet onwaarschijnlijk dat we worden aangehouden door de politie wanneer we een verkeersovertreding begaan. Dit is een algemene verwachting of vanzelfsprekendheid die een bepaalde sociale rol van de politieagent en de overtreder vastlegt. Deze geïnstitutionaliseerde wereld komt overeen met wat in hoofdstuk 1 de constructionistische

benadering werd genoemd. Het is een soort routine, waarin we spreken, denken voelen en waar we ons gedrag op afstemmen.

Om precies deze reden noemt Bergson (1920) het leven daarom automatisch of mechanisch. Humor is volgens Bergson het onverwachte in de mechanische, geïnstitutionaliseerde wereld. In zijn boek *Het Lachen (Le rire)* licht hij deze gedachte toe door middel van het voorbeeld mode. De manier waarop men zich kleedt, is niet iets wat ons van nature is meegegeven en bovendien zeer tijdsgebonden. In het begin van de twintigste eeuw, de tijd waarin Bergson zijn boek schreef, zou worden gelachen om de kleding die nu modieus wordt gevonden. Enkel omdat het afwijkt van het gewone, of zoals Bergson het zegt 'de opheffing der continuïteit doet het komische geboren worden' (1920, 39-40). Zijderveld (1983;22-23) stelt aan de hand van Bergson vast dat in humoristische uitingen de verwachting naast het onverwachte of onvoorspelbare wordt geplaast. Humor speelt met vanzelfsprekendheden en betekenisverlening die verankerd zijn in de instituties en de taal van een cultuur en samenleving.

Terugkerende thema's in grappen zijn volgens Kuipers (2001; 35-36) vaak de moeilijk bespreekbare of ongepaste onderwerpen. Taboes roepen bijvoorbeeld de dubbelzinnige gevoelens op die volgens Lynch vereist zijn voor het maken van grappen. Ondanks het feit dat taboes vaak cultureel zijn bepaald, is er toch een aantal universele onderwerpen die zich gemakkelijk lenen voor het maken van grappen. Denk bijvoorbeeld aan het onderwerp sex of de man-vrouw verhouding - zoals al bleek uit bovenstaande grap over Bill en Hillary Clinton -, buitenlanders en andere relaties of personen die een dubbelzinnigheid met zich meedragen. Ook politici zijn een geliefd onderwerp om grappen over te maken. De volgende paragraaf zal ingaan op de soorten humor die het cabaret van *Kopspijkers* gebruikt om politici belachelijk te maken.

3.2. Humor als vorm in *Kopspijkers*

Fiske (1994) noemt de vorm ook wel een scala aan woorden, beelden en handelingen waarin betekenissen circuleren. Humor is zo'n vorm, die naast de gesproken of geschreven taal ook gebruik maakt van lichaamstaal, attributen en enscenering. Humor is een opeenhoping van allerlei representatiesystemen, wat de bestudering van humor gecompliceerd maakt.

Bovendien zijn er binnen humor nog tal van soorten te onderscheiden. De makers van *Kopspijkers* zelf noemen de humor in het cabaret satire (Schumacher & Brokke, 2003). Mijns inziens kunnen de sketches ook onder parodie vallen, aangezien personen uit de werkelijke wereld worden gepersifleerd. Tussen satire en parodie bestaan overeenkomsten en verschillen (Martin, 1986: 179-181; Simpson, 2003: 113). Hierdoor valt de humor zoals gebruikt in *Kopspijkers*, moeilijk òf onder satire òf onder parodie te plaatsten. Dit zal dan ook niet worden gedaan. Echter zal wel een korte toelichting worden gegeven op zowel satire als parodie.

3.2.1. Satire

In de *Dikke van Dale* wordt satire als volgt gedefinieerd;

satire (de ~, ~n/~s); voorstelling van zaken waarin op spottende wijze iets aan de kaak wordt gesteld → *hekeldicht*

Zoals in paragraaf 1.2 al werd uitgelegd door Tennekes wordt de betekenisverlening binnen een discursieve gemeenschap gecreëerd door diegene met kennis en macht. Ook Simpson (2003;84) benadrukt in zijn boek *On the discourse of satire* dat satire niet draait om individuen, maar om de posities van deze individuen en de relaties onderling. De dynamiek van satire is volgens hem sterk gerelateerd aan kennis en macht (Simpson 2003;84). Het politieke ambt gaat gepaard met status en machtsverhoudingen. Politici bepalen immers het regeringsbeleid en beschikken over de macht het land te besturen. Niet geheel onlogisch wordt politiek dan ook in een satirische vorm gegoten, zodat deze machtsposities kunnen worden bespot.

Volgens Berger (1997) kan de grappenmaker satire als wapen gebruiken om bepaalde discussiepunten die hoog op zijn agenda staan, aan te kaarten en te bekritisieren. Als doelwit gebruikt hij vooral instituties en diens vertegenwoordigers – zoals de politiek en diens politici in *Kopspijkers* –, maar ook sociale groepen zoals de elite. Daarnaast is satire, net als discours, afhankelijk van de tijd waarin het gemaakt wordt. Een exacte definitie van satire is daarom moeilijk te geven (Connery & Combe 1995;74).

Simpson (2003;211) geeft aan dat er niet één stilistisch kader is waarin satire kan worden ondergebracht. Daarnaast kan satire verschillende functies hebben. Volgens Simpson bestaan er drie functies, waaronder de agressieve functie, de sociale en de intellectuele functie. Satire kan mensen differentiëren of identificeren van een discursieve gemeenschap (sociale functie) en speelt met woorden, regels en rationaliteit (intellectuele functie). Wat satire bovenal kenmerkt is het gebruik van superioriteit (zie paragraaf 3.1.1), of zoals Simpson het noemt, de agressieve functie. Satire maakt altijd gebruik van een slachtoffer, waardoor een ander een gevoel van superioriteit kan krijgen. Zo ook wordt er in *Kopspijkers* de spot gedreven met de persiflages.

Satire bestaat uit twee delen; de normale wereld waar de moraal de boventoon voert en de absurde wereld die gebruik maakt van fantasieën. Booth (1974;92) en Frye (1957;223) stellen beiden dat satire vaak gebruik maakt van ironie. Frye maakt echter wel een onderscheid. Waar satire op bepaalde normen en standaarden is gebaseerd, hoeft dit voor ironie niet het geval te zijn. Elkaar belachelijk maken is voor Frye een vorm van gedeelde opvattingen uitwisselen en handhaven. Dit wordt bevestigd door Booth (1974;123), die er vanuit gaat dat de toehoorder capabel moet zijn om de gedeelde opvattingen te herkennen. Deze opvattingen komen voort uit kennis die tijdsgebonden is. Alleen dan kan de toehoorder de intenties van de satirist begrijpen.

Het cabaret van *Kopspijkers* is satirisch van karakter, omdat het gericht is op een doel, een slachtoffer. Instituties en diens persoonlijke vertegenwoordigers worden in het cabaret veelvuldig bespot. Met name humor over de politiek en politici bekritiseert de machtspositie van deze beroepsgroep. Deze vorm van bespotting beantwoordt volgens Simpson vooral aan de superioriteitstheorie.

Mijns inziens maakt het cabaret van *Kopspijkers* ook gebruik van parodie. In de volgende paragraaf zal ik dieper ingaan op deze term.

3.2.2. Parodie

Parodie kan volgens de *Dikke van Dale* als volgt worden gedefinieerd;

parodie (de~(v.), ~én/~s); spottende nabootsing van iets of iemand → *persiflage*

Parodie is een overdreven imitatie van karaktereigenschappen. Deze worden zichtbaar door het gebruik van twee genres (Martin 1989;179). Zoals Frye (1957) satire ziet als twee werelden, zo beschrijven Rossen-Knill en Henry (1977) parodie als iets wat is opgebouwd uit twee codes. De eerste code is die van diegene die imiteert (de maker of parodist), de tweede is van diegene of datgene dat geïmiteerd wordt. Het verschil tussen satire en parodie zit hem echter in het feit of het object dat wordt bespot deel uitmaakt van de grappenmaker (Rose 1993;51). Satire bespot en bekritiseert namelijk zonder zelf deel uit te maken van de representatie. De parodist heeft een duidelijke intentie tot representatie en bespotting en doet dit door het object van bespotting deel uit te laten maken van zichzelf. In een onderzoek naar verbale parodie formuleren Rossen-Knill en Henry (1997) deze vorm van humor als volgt;

Verbal parody involves a highly situated, intentional, and conventional speech act which represents the object of parody and flaunts that re-presentation in order to criticize that object in a humorous way. (Rossen-Knill & Henry 1997;721).

In bovenstaand citaat komt reeds naar voren dat verbale parodie vier elementen bezit.

Allereerst moet er een bewuste intentie zijn om een object te imiteren (1). Ten tweede moet de imitatie worden overdreven (2), kritiek geven (3) en een komisch aspect bevatten (4).

Bewuste imitatie is volgens Rossen-Knill en Henry essentieel voor parodie. Parodie bestaat niet louter uit het imiteren van de normale wereld, maar wordt door de parodist gebruikt om de dubbele betekenis aan te kaarten (Rossen-Knill & Henry 1997;724).

Rossen-Knill en Henry merken op dat het verschil tussen parodie, satire en ironie klein is.

Ironie en parodie maken beiden gebruik van incongruentie, twee werelden en een duidelijke houding ten opzichte van het object. Het verschil tussen parodie ten opzicht van ironie en satire zit volgens hen in de participatie van de maker. Hij of zij doet zich als iemand anders

voor, wat bij ironische en satirische uitdrukkingen niet zo hoeft te zijn (Rossen-Knill & Henry 1997;748).

3.3. Conclusie

Door de aanwezigheid van incongruentie kan een grap duidelijk maken welke vanzelfsprekendheden zijn aangenomen om 'de werkelijkheid' te ordenen en te definiëren. Daarnaast wijst de superioriteitstheorie er op dat we door middel van humor ook bevestigen hoe de sociale relaties en machtsverhoudingen binnen een discursieve gemeenschap liggen. Iets waardoor we ons kunnen identificeren of differentiëren van die gemeenschap.

Kopspijkers valt zowel onder satire als parodie, omdat het een doelwit gebruikt, overdrijft en kritiek geeft. Uit paragrafen 3.2.1 en 3.2.2. blijkt dat deze humoristische uitingen beiden gebruik maken van twee codes, de moralistische of normale wereld en de absurde wereld. De aanwezigheid van deze twee codes die tegengesteld zijn aan elkaar, maakt het mogelijk om de sociale waardepatronen en opvattingen te kunnen herkennen. Dit is de manier waarop de humoristische uitingen in *Kopspijkers* spelen met de betekenisverlening van een discursieve gemeenschap.

Hoe ik door middel van deze twee coderingen de betekenisverlening bloot kan leggen zal ik aan de hand van het volgende hoofdstuk achterhalen.

4. Humor onderzocht als vorm van discours

In hoofdstuk 2 werd duidelijk welke kenmerken seksespecifiek zijn bij de representatie van politici. Satire en parodie zijn vormen van discours waarin de sociale werkelijkheid wordt bekritiseerd en geïmiteerd en kunnen dan ook worden gebruikt om seksespecifieke representatie uit af te lezen. In dit hoofdstuk bespreek ik onderzoeken die gedaan zijn naar humoristische uitingen. Zodoende kom ik tot een meetinstrument waarmee kan worden gekeken op welke kenmerken de persiflages worden gepersifleerd. Aangezien verschillen tussen de seksen door het discours worden bepaald, zal gekeken moeten worden welke televisie-uitingen waar satire, parodie of humor een rol in spelen, zijn onderzocht. Om met de van Fiske (1994) uit hoofdstuk 1 te spreken; hoe kan de vorm humor geanalyseerd worden zodat het perspectief van een discursieve gemeenschap kan worden achterhaald?

4.1. Persiflages in *Saturday Night Live* volgens Cutbirth.

Cutbirth (2002) onderzocht de manier waarop de Amerikaans late night show *Saturday Night Live* de persiflages van presidenten construeerde. Centrale vragen hierbij waren hoe deze persiflages waren ontstaan en wat de persiflages succesvol maakten.

Cutbirth haalt de theorie van Lippmann aan, die raakvlakken heeft met de constructionistische visie van representatie en beeldvorming zoals is behandeld in hoofdstuk 1. Lippmann, zo stelt Cutbirth, gaat er vanuit dat niemand alles kan zien zoals het werkelijk is. Een selectie van waarnemingen en ordening is daardoor noodzakelijk. Daarbij komt nog eens dat we veel informatie vergaren uit secundaire bronnen, ook wel de 'pseudo-realiteit' genoemd. De gecreëerde realiteit uit eerste hand en de 'pseudo-realiteit' uit tweede hand dragen samen bij aan de werkelijkheid zoals deze gezien wordt.

In de tijd dat Lippmann deze visie op papier zette, zag hij de 'pseudo-realiteit' vooral gecreëerd worden door geruchten en kranten. Hetgeen we op televisie krijgen te zien is volgens Cutbirth ook een pseudo-realiteit. Programmamakers geven enkel een selectie van het geheel weer. Toch wordt deze weergave vaak voor de werkelijkheid aangenomen. Vooral wanneer het gaat om bekende personen, lijkt het alsof we door alle geruchten, films, kranten en informatie op websites mensen persoonlijk leren kennen (Cutbirth, 2002;6).

Cutbirth (2002;4) bestudeerde zeventien gepersifleerde presidenten in 26 verschillende scènes. Daarnaast werden interviews afgenomen met de makers van het programma. In zijn analyse maakt hij onderscheid tussen drie verschillende manieren van persifleren.

- 1.) Presidenten worden geparodieerd door de kenmerken die hun normaliter worden toegeschreven te overdrijven.
- 2.) Presidenten worden geparodieerd door hen kenmerken toe te schrijven die tegenovergesteld zijn aan de kenmerken die hun normaliter worden toegeschreven.
- 3.) Presidenten worden geparodieerd door een gebeurtenis te recreëren en hun gedrag op die gebeurtenis te overdrijven.

Hij concludeert dat *Saturday Night Live* vooral een culturele uiting is van de belevingswereld van de Amerikanen. Cutbirth (2002;16) geeft aan dat de late night show door satire en parodie duidelijk maakt dat het beeld dat gevormd is door middel van nieuwsberichten en andere media-uitingen, niet de absolute werkelijkheid is maar net zo goed heel anders kan worden voorgesteld. Hiermee bevestigt hij de stelling dat beeldvorming voortkomt uit de realiteit alsmede de 'pseudo-realiteit', zoals uitgelegd door Lippmann.

Om antwoord te geven op de vraag waarom politieke satire zo succesvol is, haalt Cutbirth wederom Lippmann aan. Lippmann stelt dat het een natuurlijke impuls is om nieuwsgierig te zijn naar mensen die we kennen. Voor de meeste Amerikanen, is de president iemand die ze kennen door alle informatie die ze via de media over hem hebben vergaard.

Hoe de sketches uiteindelijk moeten worden geïnterpreteerd ligt vooral aan de perceptie van de kijker. Een persiflage van Clinton speelt met het gegeven dat de president dol is op junkfood en graag een praatje maakt met de gemiddelde burger. Neem bijvoorbeeld het volgende fragment, waarin Clinton in de Mc Donald's een jonge moeder complimenteert met haar dochter.

Clinton: *Well she certainly is beautiful enough to be a princess. Say, you going to finish these fries?* (Cutbirth, 2002;11).

De sketch speelt met de twee bovengenoemde kenmerken, waardoor je je af gaat vragen hoe je Clinton moet zien. Diegene die Clinton graag mogen, zullen deze dubbelzinnigheid belachelijk vinden. Diegene die Clinton niet mogen, zullen deze sketch wellicht eerder als waarheid aannemen. De interpretatie van deze persiflage is dus een bevestiging van wat Lippmann "the images in our heads" noemt (Cutbirth, 2002;23). Hiermee bedoelt Lippmann te zeggen dat we televisie-uitingen altijd zo interpreteren, zodat we ons eigen beeld kunnen bevestigen.

Cutbirth (2002;24) stelt dat *Saturday Night Live* niet direct de beeldvorming van politici beïnvloedt. Hij concludeert enkel dat de aanwezigheid van bekende kenmerken cruciaal is voor het slagen van een persiflage. De kenmerken van Clinton die dol is op junkfood en de gave heeft om makkelijk met iedereen te communiceren, zijn niet willekeurig gekozen. Ze zijn reeds bekend bij het publiek en daarom herkenbaar.

In het onderzoek van Cutbirth staat de vraag centraal waarom de persiflages zo succesvol zijn. De visie van Lippmann komt deels overeen met de constructionistische visie volgens Hall. Ook hij gaat er vanuit dat we naar de werkelijkheid kijken door middel van een geconstrueerd wereldbeeld. Daarentegen gaat noch Lippmann, noch Cutbirth in op de rituele transmissie van de persiflages. Met andere woorden, het belang van de culturele waarden in de persiflages wordt niet door Cutbirth belicht. Wel geeft Cutbirth met dit onderzoek aan dat kenmerken die in serieuze discoursen naar voren komen van essentieel belang zijn voor succesvolle persiflages zoals in *Saturday Night Live*.

4.2. Humor en discours volgens Oring

In het artikel 'Jokes and the discourse on disaster' gaat Oring (1987) uit van grappen die gebaseerd zijn op incongruentie. In het artikel staat de vraag centraal waarom er na de ramp met de shuttle challenger in januari 1986 zoveel grappen werden gemaakt over de ramp. Oring begint zijn artikel met een aantal voorbeelden waaruit blijkt dat grappen zijn verankerd met bepaalde overtuigingen over de wereld (1987;278). Als voorbeeld gebruikt hij de volgende grap;

A businessman was having economic difficulties and was in the position of having to dismiss some of his employees. He had three secretaries, and he would have to let two of them go, but he didn't know which two to let go and which one to keep. He explained his dilemma to a colleague over lunch one day, and the friend made the following suggestion:

"Listen, this may cost you a little money up front, but it will be well worth it and will pay for itself in the long run. Next payday, add an extra five hundred dollars to each of their paychecks and see how they respond. That will give you an idea of whom to keep."

The next payday came around and he took his friend's advice. The first secretary looked at her check and said to herself, "The boss overpaid me by five hundred dollars. I'd better get that extra money back to him right away. I know the business is in trouble and he can't afford such errors."

The second secretary looked at her check and said to herself: "He overpaid me by five hundred dollars. He will eventually discover the error, but in the meantime, I will bank the money. When he asks me to give it back I'll return it, but I will get to keep whatever interest accumulates."

The third secretary looked at her check and said to herself: "He overpaid me by five hundred dollars. He'll eventually discover his mistake and ask for the money back, but I won't give it back. I'll just quit. The business is not doing all that well and it will probably go under. At least I'll be five hundred dollars ahead."

Which secretary got to keep her job?

The one with the big tits.

(Oring; 1987;276).

De secretaresse wordt in deze grap gezien als lustobject. Niet haar professionele capaciteiten zijn van belang voor het maken van een keuze, maar haar uiterlijke kenmerken en zelfs de grootte van haar borsten. Het komt namelijk niet vaak voor dat een mannelijke secretaris wordt beoordeeld aan de hand van de omvang van zijn borstkast. Het kenmerk uiterlijk dat hier wordt gebruikt is seksespecifiek voor vrouwen. De interpretatie van deze grap is echter wel afhankelijk van de grappenmaker en de toehoorder. Dit bepaalt namelijk of er om de grap wordt gelachen en waarom. In de Nederlandse cultuur van dit moment lijkt het waarschijnlijker aan te nemen dat bovenstaande grap in de smaak valt bij mannen en minder of niet door vrouwen zal worden gewaardeerd. Anderzijds is het ook mogelijk dat deze grap over dertig jaar onder een groep Nederlandse vrouwen wordt gemaakt, waarmee ze het achterhaalde, ouderwetse, seksistische karakter van de zakenman bekritisieren. De reactie op de grap en dus de interpretatie ervan, is cultureel bepaald. Om de juiste opvatting uit de grap te kunnen filteren, stelt Oring vast dat humor gebruik maakt van drie betekenissen; de *base*

meaning, *propositional meaning* en de *performance meaning*. Om te beginnen stelt Oring dat de *base meaning* altijd gebaseerd is op twee tegengestelden. In bovenstaande grap wordt bijvoorbeeld gebruik gemaakt van de tegenstelling tussen een rationeel besluit en een instinctief besluit. Hieruit spreekt vervolgens de *propositional meaning*, namelijk dat het instinct wint van de ratio. De *propositional meaning* geeft als het ware een waarde oordeel aan de tegenstelling. De *performance meaning* ten slotte, wordt beïnvloed door de context waarin de grap wordt verteld en door wie de grap wordt verteld. Dat is waarom de grap een andere betekenis krijgt wanneer deze onder een groep mannen wordt verteld dan dat diezelfde grap onder vrouwen wordt gemaakt.

Helaas legt Oring niet uit hoe hij tot deze uiteenzetting van betekenissen is gekomen en past hij deze drie vormen van betekenissen niet toe in zijn eigen onderzoek. Mijns inziens wil Oring met deze splitsing van betekenissen duidelijk maken dat elke grap gestoeld is op een diepere betekenis die bestaat uit een tegenstelling (*base meaning*), waaruit een oordeel volgt (*propositional meaning*), die afhankelijk van de discursieve gemeenschap en de positie van de grappenmaker in de deze gemeenschap wordt geïnterpreteerd (*performance meaning*). Met andere woorden, hoe de tegenstelling geïnterpreteerd moet worden, wordt bepaald door de discursieve gemeenschap die hier een gedeelde opvatting over heeft.

Zonder deze bovengenoemde uitleg komt ook Oring tot een soortgelijke conclusie, namelijk dat sociale, psychologische en culturele overtuigingen kunnen worden achterhaald door middel van de bestudering van grappen. Hij stelt dat de grap daarvoor gepast incongruent moet zijn. Ofwel, de overtuigingen die in een bepaalde context worden geplaatst, moeten bij zowel de ontvanger als de zender overeenkomen.

Uit dit artikel blijkt niet hoe de verschillende betekenissen zijn afgelezen uit humor. Oring komt tot een conclusie waaruit deze uiteenzetting van betekenissen niet eens is terug te vinden. Dit onderzoek is voor deze scriptie dan ook niets anders dan een bevestiging op de theorieën zoals besproken in hoofdstuk 3. Humor is een vorm van representatie die speelt met cultureel bepaalde normen en waarden. Dit verklaart waarom grappen binnen elke discursieve gemeenschap anders worden gewaardeerd en geïnterpreteerd.

4.3. De 'reversal theory' volgens Apter

In het boek *The experience of motivation* legt Apter (1982a) uit dat er één onderliggende structuur is voor humor. Apter gaat uit van de gedachte dat we betekenis verlenen door middel van tegenstellingen. Door te weten wat leven is, weten we wat dood is. Door arm te definiëren wordt het tegenovergestelde rijk. Deze tegenstellingen noemt Apter synergie. Humor brengt deze tegengestelden samen, zodat ze deel uitmaken van hetzelfde discours en dus dezelfde identiteit. Het verschil is echter dat de ene identiteit kan worden gerelateerd aan de realiteit en het andere verwijst naar de identiteit die gepretendeerd wordt. Grappen nemen altijd een veronderstelling als uitgangspunt, iets wat Apter (1982; 129) in zijn artikel *apparent* noemt, ofwel iets wat gepretendeerd wordt of per ongelijk zo lijkt te zijn. Deze veronderstelling

wordt later onderuit gehaald, waardoor we plotseling bewust worden gemaakt van de echte identiteit van de persoon of situatie in kwestie. Dit is wat Apter de 'reversal theory' noemt. Personages in komedies maken vaak gebruik van tegenstellingen (Apter 1982a;180). In het artikel 'Fawlty Towers: A Reversal Theory Analysis of A popular Television Comedy Series' geeft Apter een aantal voorbeelden (1982;128). Basil, één van de hoofdpersonen in de serie, is de mannelijke eigenaar van het hotel *Fawlty Towers*. Dit gegeven doet veronderstellen dat Basil een welgestelde man is, hij is tenslotte eigenaar van het hotel. De realiteit is dat Basil een aantal vrouwelijke eigenschappen bezit. Hij is emotioneel, praat gemakkelijk en heeft vaak hulp nodig bij het leiden van het hotel. Toch doet hij net alsof hij in staat is om alleen het hotel te runnen en zelf de beste keuzes maakt. Zijn vrouw Sybil daarentegen, maakt in de realiteit de grote beslissingen voor het hotel. Ze draagt hoge hakken en voldoet aan het traditionele vrouwelijke uiterlijk. Dit weerhoudt haar niet om de door Basil ingehuurde behanger, die een puinhoop maakt van het hotel, aan te vallen met haar naaldhakken.

In deze komedie wordt gespeeld met de sociale werkelijkheid zoals die rond mannen en vrouwen is gecreëerd. Door overdrijving en het gebruik van tegenstellingen worden de hierboven beschreven scènes lachwekkend. De 'reversal theory' van Apter (1982) en de bijbehorende apparent/real structuur kan in dit onderzoek worden gebruikt om de pretenties te identificeren van de persiflages van politici. In plaats van te spreken van de apparent/real structuur, zal in dit onderzoek dan ook van de pretentie/realiteit structuur worden gesproken.

4.4. Culturele thema's in de sitcom volgens Wester en Weijers

Wanneer het gaat om het signaleren van culturele indicatoren, bieden de besproken onderzoeken weinig uitkomst. Voor de bestudering van komedies zijn hanteerbaardere methodes opgesteld. Fiske (1987) stelt dat elk personage twee rollen vervult. Namelijk dat van een uniek individu en de rol van een persoon die op basis van cultureel bepaalde waarden en normen keuzes maakt. Wester en Weijers (2006;1) stellen dat televisiedrama's 'boodschappen over het leven' verspreiden. Om deze boodschappen te analyseren baseren zij hun procedure op een aantal principes. Het eerste principe is dat van het personage. Personages streven bepaalde doelen na, maar krijgen tegelijkertijd te maken met sociale conflicten waar hij of zij beslissingen over moet maken. Het maken van een beslissing wordt gedaan op basis van diezelfde normen en waarden. In de narratieve analyse van Wester en Weijers (2006;3-4) wordt onderscheid gemaakt tussen twee verschillende sociale conflicten. Het persoonlijke conflict, wat het manifeste niveau wordt genoemd, en het sociale conflict, het latente niveau.

Het tweede principe is dat van de narratieve cyclus. Wat onder narratie wordt verstaan, wordt door de schrijvers omschreven met een citaat van Engel (1995); " een verhaal is een verslag van gebeurtenissen, die op de ene of andere manier temporeel zijn geordend" (Wester & Weijers, 2006;2). Met narratieve cyclus doelen zij op de structuur van televisiedrama's zoals omschreven door Brady (1984). In deze cyclus komt het personage voor een probleem te

staan, kan hij of zij verschillende keuzes maken, neemt het personage vervolgens een beslissing, waardoor uiteindelijk een nieuwe (probleem)situatie ontstaat.

In het cabaret van *Kopspijkers* neemt Jack Spijkerman samen met de gepersifleerde gasten de gebeurtenissen van de afgelopen week door. Er is hier geen sprake van een narratieve cyclus aangezien er geen keuzes gemaakt moeten worden en uit deze bespreking geen nieuwe probleemsituatie volgt. Het is slechts een humoristische weergave van gebeurtenissen, zoals deze in de week die aan de aflevering vooraf ging in het nieuws zijn gekomen.

Het derde principe is dat van de verhaallijn. Het verhaal brengt de personages tot de situaties, keuzes en beslissingen. De verwickelingen van de personages worden gethematiseerd in culturele categorieën, het vierde en laatste principe waarop Wester en Weijers (2006;3) de analyse baseren. Ook in *Kopspijkers* ondervraagt Jack Spijkerman zijn gasten. Hij refereert veelal naar gebeurtenissen die de afgelopen week in het nieuws kwamen. Het cabaret communiceert enkel gesprekken, waardoor we de reactie van de politici als persiflages alsnog beleven. Uiteraard gaan deze gesprekken die vaak op politieke gebeurtenissen doelen ook over thema's die in culturele categorieën kunnen worden geplaatst.

Om de achterliggende levenslessen te achterhalen op basis van de vier bovengenoemde principes, komen Westers en Weijers op een methode die uit vier stappen bestaat. Ten eerste moeten de verhaallijnen van de afleveringen worden bepaald. In de tweede stap moeten de (gedrags)kenmerken, geuite normen en waarden en de doelstellingen van de personages worden geïnventariseerd. De laatste twee stappen bestaan uit een analyse van de verhaallijnen op zowel manifest niveau (het persoonlijke conflict) en latent niveau (het sociale conflict).

Wester en Weijers (2006;6) categoriseren de verhaallijnen ten slotte in domeinen (werk, liefdesrelaties of school) en thema's (solliciteren, vreemdgaan of spijbelen). De besproken onderwerpen in *Kopspijkers* kunnen eveneens worden ingedeeld in domeinen zoals het privé leven en uiterlijk, waarbij thema's zoals de kinderen van school afhalen, vreemdgaan en een sexy uiterlijk van toepassing zouden kunnen zijn.

4.5. Conclusie

De narratieve analyse van Wester en Weijers (2006) kan grotendeels worden overgenomen voor dit onderzoek. Echter werd in de vorige paragraaf duidelijk dat het cabaret van *Kopspijkers* geen gebruik maakt van narratieve cyclussen. Een structuur die wel van toepassing is op de persiflages van *Kopspijkers*, is de opeenvolging van pretentie en realiteit, zoals Apter in zijn 'reversal theorie' stelt. De stappen die gebaseerd zijn op de narratieve cyclussen zullen dan ook moeten worden aangepast op de pretentie/realiteit structuur. Het onderzoek van Cutbirth naar de persiflages in *Saturday Night Live*, wijst er op dat er ook rekening moet worden gehouden met overdrijving van kenmerken. Overdrijving is bovendien al eerder vastgesteld als een belangrijk aspect van parodie.

De kenmerken die gebruikt worden om politici te persifleren, geven volgens Cutbirth niet weer welk beeld er heerst van de desbetreffende president. Dit beeld is voor iedereen namelijk anders. Cutbirth concludeert hiermee slechts dat de selectie van kenmerken van belang zijn voor succesvolle persiflage.

Volgens Oring bevatten grappen verschillende betekenissen, zoals duidelijk werd uit de *performance meaning*, *propositional meaning* en de *base meaning*. Oring bevestigt dat humor gebaseerd is op cultureel bepaalde opvattingen, maar geeft niet aan hoe deze kunnen worden achterhaald. Deze theorie zal dan ook niet worden meegenomen in de analyse.

Om de narratieve analyse van Wester & Weijers te kunnen toepassen zal in het volgende hoofdstuk een proefanalyse worden gemaakt. Hieruit zal een definitieve procedure volgen, waarmee antwoord gegeven kan worden op de tweede deelvraag.

5. Onderzoeksmethode

Uit de eerste twee hoofdstukken vloeien twee deelvragen waardoor de probleemstelling kan worden beantwoord. De probleemstelling en deelvragen zijn;

Probleemstelling

In hoeverre zijn de persiflages op politici in het cabaret van Kopsijkers seksespecifiek, gemeten aan de hand van de criteria van eerdere onderzoeken naar seksespecifieke representatie van politici?

Deelvragen

Welke kenmerken van mannelijke en vrouwelijke politici zijn seksespecifiek te noemen, op basis van eerdere onderzoeken naar seksespecifieke representatie van politici?

Welke kenmerken van mannelijke en vrouwelijke politici worden gepersifleerd in het cabaret van Kopsijkers?

Uit het theoretisch kader is gebleken dat humoristische uitingen een structuur hebben die bestaat uit twee codes. Apter (1982) geeft aan dat er in komedies vaak gebruik wordt gemaakt van een pretentie. Deze pretentie wordt onderuit gehaald door het gedrag van het personage, waardoor de realiteit zichtbaar wordt. Wester en Weijers (2006) stellen dat identiteitskenmerken (geslacht, leeftijd, etnische achtergrond, burgerlijke staat, beroep en fysieke kenmerken als kaal, blond, gespierd, lang enz.), maar vooral ook gedragskenmerken (humeurig, vrolijk, slim, verzorgend, emotioneel enz.) een specifiek beeld schetsen. Nu gaan Wester en Weijers uit van het verhaal. In de persiflages van *Kopsijkers* gaat het niet om het verloop van het verhaal, maar om de humor. Deze humor schetst ook een specifiek beeld van de werkelijkheid. De vraag is dan ook, wat zijn de kenmerken van humor waaruit de specifieke beeldvorming voortkomt? Waar het volgens Apter om gaat zijn de pretenties van de personages en wie de personages (persiflages) in de realiteit zijn. Daarnaast worden eigenschappen eveneens overdreven, zodat ze humoristisch worden. Dit vergt enige aanpassing op het procedureschema van narratieve analyse zoals opgesteld door Wester en Weijers (2006).

5.1. Proefanalyse en verantwoording

Aan de hand van een proefanalyse zal worden gekeken bij welke punten de procedure moet worden aangepast. Elke vraag zoals opgesteld door Wester en Weijers (2006) zal worden bekeken op toepasbaarheid en relevantie. Tevens kijk ik per vraag of deze geschikt is voor dit onderzoek of dat deze moet worden aangepast, achterwege moet worden gelaten of moet worden vervangen.

Najaar 2001: 6 oktober 2001

Gasten:

- A. Jaap de Hoop Scheffer (JHS)
- B. Jan Peter Balkenende (JPB)
- C. Tineke Netelenbos (TN)

Gastheer: Jack Spijkerman (JS)

DEEL I: TRANSCRIPT EN INVENTARISATIE

1. *Registreer de afzonderlijke scènes, nummer ze en geef een beknopte beschrijving van de gebeurtenissen.*

In een sitcom of soapserie kunnen scènes duidelijk worden onderscheiden. Een nieuwe scène begint vaak wanneer er gewisseld wordt van locatie, tijdstip of personage. In *Kopspijkers* vinden alle gesprekken plaats in de studio op hetzelfde tijdstip. Daarnaast bepaalt Jack Spijkerman weliswaar wie er aan het woord is, maar mengen de andere personages zich ook geregeld in het gesprek. Hierdoor lopen gesprekken en grappen vaak in elkaar over. Om de scènes te kunnen onderscheiden heb ik vooral gelet op het onderwerp van gesprek. Dit werd veelal door Jack Spijkerman aangegeven. In sommige gevallen veranderen de persiflages zelf van onderwerp, zoals Jaap de Hoop Scheffer doet in scène 11 van deze aflevering. Nadat Jack Spijkerman zich afvraagt hoe je kunt bewijzen dat iemand lid is van de terreurgroep van Bin Laden, snijdt Jaap de Hoop Scheffer een nieuw onderwerp aan door te zeggen; *kijk dat is oppositie voeren*.

Aangezien de locatie en tijd waarop de scènes zich afspelen niet verandert, zijn enkel de individuen genummerd, gevolgd door het scènenummer. Omdat deze analyse een onderscheid maakt tussen personages als individuen met het mannelijke of vrouwelijke geslacht, zal ik alle persiflages van politici een letter geven inclusief een volgnummer van de daaropvolgende scènes die betrekken hebben op dit persiflage.

Aan bovenstaande vraag zal dan ook worden toegevoegd;

Geef aan op welk persiflage de scène van toepassing is door elk persiflage een letter en een volgnummer te geven.

De eerste scène is altijd een introductie van de gasten. Deze introductie krijgt daardoor vaak meerdere letters van individuen toegewezen, indien de introductie van toepassing is op het personage. De beknopte beschrijving van de scènes en bijbehorende nummeringen zijn terug te vinden in bijlage B.

2. *Bepaal de verschillende verhaallijnen en bijbehorende belangrijke personages. Belangrijke personages zijn die personages die het verhaal (mede) dragen en met hun handelen invloed hebben op de verhaalontwikkeling in de betreffende verhaallijn. Beschrijf in een paar regels waar iedere verhaallijn over gaat.*

Omdat het niet gaat om het verloop van het verhaal, maar om de grappen waardoor er kenmerken worden toegeschreven aan persiflages van politici, zal deze vraag worden ingekort tot;

Beschrijf in een paar regels wat op de persiflages van politici van toepassing is. Doe dit voor elk politiek individu.

- A. Jaap de Hoop Scheffer is geen lijsttrekker meer van het CDA. Hij is door zijn eigen partij *in de rug* aangevallen (A.3 (5)). In eerste instantie doet hij alsof hij hier geen moeite mee heeft en alle vertrouwen heeft in de nieuwe lijsttrekker Jan Peter Balkenende die hij aan de hand meeneemt. Het uitspreken van vertrouwen moet hier ironisch worden opgevat. Wanneer Jack Spijkerman hem de kans geeft zijn gevoelens van woede te uiten, neemt hij die kans en wenst Marnix van Rij allerlei vervelende dingen toe.
- B. Jan Peter Balkenende moet aan de hand van Jaap de Hoop Scheffer de studio in worden genomen. Jan Peter Balkenende heeft voor Jaap de Hoop Scheffer alle lijsttrekkers van het CDA uit zijn hoofd geleerd. Zijn vrouw gelooft niet in hem als het gaat om charisma. Zelf denkt hij dat het om visie gaat. Hierin moet hij door Jaap de Hoop Scheffer worden gecorrigeerd. Vervolgens probeert Jan Peter Balkenende te bewijzen dat hij humor heeft. Daarnaast wordt hij aangevallen op zijn beleefde, nette, saaie reputatie. Als hij dit probeert tegen te spreken laat hij zich afkappen door Jack, waardoor hij zichzelf niet kan verdedigen. Jaap de Hoop Scheffer geeft vlak daarna aan interesse te hebben in Jack als toekomstige lijsttrekker.
- C. Tineke Netelenbos zou als minister van Verkeer en Waterstaat heel wat problemen moeten oplossen, maar kan dit niet. Ze kan de bezuinigingen van de KLM niet verantwoorden en niet uitleggen welke bewijzen er zijn om over te gaan op militaire acties in Afghanistan.

3. *Maak een script van elke verhaallijn in achtereenvolgende scènes. Geef iedere verhaallijn een nummer en vervolgens iedere scène een volgnummer en bepaal de tellerstand. Geef de locatie aan, het globale tijdstip, de belangrijke personages en een korte schets van de situatie. Schrijf per scène de dialogen of ondertitels uit. Voeg daar aan toe de belangrijke handelingen, gezichtsexpressies, intonaties etc. Het criterium is het belang van de handelingen etc. voor het verhaal.*

Omdat locatie, tijdstip en niet het verhaal maar de grappen centraal staan, zal deze vraag worden gewijzigd in;

Maak een script in achtereenvolgende scènes. Geef ieder gepersifleerd politicus/politica een letter en in iedere scène een volgnummer. Schrijf per scène de dialogen uit. Voeg daar aan toe de belangrijke handelingen, gezichtsexpressies, intonaties etc. Het criterium is het belang van de handelingen etc. voor de grap.

In sommige gevallen is extra informatie nodig om de grappen te begrijpen. In dat geval heb ik tussen haakjes de nodige informatie samen met mijn initialen (FN) toegevoegd. In andere afleveringen vinden gesprekken plaats tussen persiflages die geen politici zijn. Wanneer deze in geen enkele zin terugslaan op de gepersifleerde politici die in de aflevering voorkomen, heb ik in de transcripties kort samengevat waar het gesprek over gaat en daarbij mijn eigen initialen toegevoegd. De volledige transcripties zijn terug te vinden in bijlage B.

4. *Beschrijf elk belangrijk personage wat betreft identiteitskenmerken: geslacht, sociale leeftijd, ras, sociale achtergrond, etnische achtergrond, burgerlijke staat, beroep c.q. status en fysieke kenmerken (waaronder schoonheid). Geef aan welke identiteitskenmerken invloed hebben op het verloop van het verhaal. Onderbouw dit door te verwijzen naar scènes.*

Allereerst zullen de identiteitskenmerken van de realistische personages uiteen wordt gezet. Deze achtergrondinformatie is van belang voor het begrijpen van de grappen. Vervolgens zullen de kenmerken die aan bod komen in de persiflages worden benoemd. De laatste zin van vraag 4 zal dan ook worden vervangen door de volgende.

Zet allereerst uiteen welke achtergrondinformatie van de politicus/politica bekend is (gebruik hiervoor de website www.parlement.com) en geef vervolgens aan welke identiteitskenmerken een rol spelen in de grappen.

Jaap de Hoop Scheffer is een blanke man van middelbare leeftijd. Hij werd in 1948 geboren in Amsterdam en heeft lichtgrijzend haar. Sinds 1997 was hij fractievoorzitter van het CDA. In 2001 trok hij zich terug als fractievoorzitter. Zijn partij, met name partijleider Marnix van Rij, vond hem te conservatief als lijsttrekker voor de verkiezingen. Marnix van Rij stelde voor Jaap te ondersteunen door zelf als derde op de lijst te gaan staan. Jaap zag dit eerder als

wantrouwen dan steun en trad af als fractievoorzitter c.q. lijsttrekker. Marnix van Rij stelt zich kort daarna zelf beschikbaar als lijsttrekker, maar uiteindelijk werd Jan Peter Balkenende gekozen als nieuwe lijsttrekker van het CDA. Daarnaast is hij ridder en officier in de Orde van Oranje Nassau. Hij is getrouwd en heeft twee dochters (www.parlement.com).

De persiflage van Jaap de Hoop Scheffer is een blanke man van middelbare leeftijd met grijs haar. Hij is geen lijsttrekker van het CDA geworden. Hij drinkt koffie en zit naast Jan Peter die hij af en toe een klopje op zijn schouder geeft. Marnix van Rij wordt in deze aflevering in verband gebracht met het mislopen van het lijsttrekkerschap en zijn opvolger Jan Peter Balkenende.

Jan Peter Balkenende is na de partijcrisis binnen het CDA als lijsttrekker uit de bus gekomen. Jan Peter studeerde geschiedenis en was voorheen bijzonder hoogleraar christelijk sociaal denken aan de VU in Amsterdam. Hij zit vanaf 1998 in de Tweede Kamer en was toen financieel woordvoerder van het CDA. Op het moment dat hij lijsttrekker wordt is hij bij het grote publiek nog onbekend, maar wordt binnen zijn partij gezien als een intelligente man die het christendom hoog in het vaandel draagt. Hij werd in 1956 geboren in Zeeland, is getrouwd en heeft een dochter en wordt vanwege zijn bril en kapsel vaak vergeleken met Harry Potter (www.parlement.com).

De persiflage van Jan Peter Balkenende wordt aan de hand meegenomen door Jaap de Hoop Scheffer. Hij drinkt een glas melk en heeft zijn handen plat op tafel liggen die hij af en toe op en neer beweegt. Zijn haren zijn netjes naar voren gekamd. Ook zijn christelijke visie komt ter sprake, maar deze wordt afgedaan als onbelangrijk. Tevens komt in deze aflevering naar voren dat Jan Peter Balkenende getrouwd is. Echter wordt hij niet door zijn vrouw serieus genomen.

Tineke Netelenbos is geboren in 1944 te Wormerveer, ze is getrouwd en heeft een dochter en een zoon. Tineke was in het tweede kabinet van Kok minister van Verkeer en Waterstaat. Deze bewindsvrouw van de PvdA kwam geregeld in het nieuws door haar plannen met betrekking tot de overlast op Schiphol, de problemen bij de NS en het fileprobleem. Zij wordt ook wel zelfbewust en voortvarend genoemd. Als minister van Verkeer en Waterstaat probeerde ze tevergeefs de fileproblematiek op te lossen. Op de problemen bij de spoorwegen en fraude in de wegenbouw heeft zij veel kritiek gehad. Tineke Netelenbos heeft in 2003 de politiek verlaten (www.parlement.com).

De persiflage van Tineke Netelenbos is een blanke vrouw van middelbare leeftijd. Ze eindigt haar zinnen vaak met een zangerig stemmetje en een tevreden glimlach. Ze zit rechtop, haar handen ineen gevouwen en drinkt een glas witte wijn. Zowel de problemen bij de NS, het fileprobleem en Schiphol komen in deze uitzending ter sprake.

5. Beschrijf elk belangrijk personage wat betreft gedragskenmerken die in het verhaal een rol spelen: *humeurig, ruziënd, depressief, bezorgd, innemend, opvliegend, slim, verleidelijk etc.* Onderbouw dit door te verwijzen naar de scènes.

De gedragskenmerken zijn gebaseerd op hoe de personages zich gedragen als persiflage in *Kopspijkers*. Met name gedragskenmerken waar grappen over worden gemaakt zijn hier van belang. De formulering voor dit onderzoek wordt dan ook;

Beschrijf elke persiflage van een politicus/politica wat betreft gedragskenmerken die in de grappen een rol spelen: humeurig, ruziënd, depressief, bezorgd, innemend, opvliegend, slim, verleidelijk etc. Onderbouw dit door te verwijzen naar de scènes waarin gedragskenmerken worden overdreven.

Jaap de Hoop Scheffer fungeert in deze aflevering als vader of coach die Jan Peter Balkenende introduceert. Hij weet aan welke eisen je moet voldoen om een goede lijsttrekker te zijn en probeert Jack te overtuigen dat Jan Peter Balkenende hier aan voldoet (B.3(3), B.5 (6)). Hij neemt de leidende rol, corrigeert Jan Peter Balkenende waar nodig en spreekt op ironische wijze zijn vertrouwen in hem uit. Tegelijkertijd wil hij niet bekennen dat hij boos is dat hij zelf geen lijsttrekker is geworden en ook geen heil ziet in Jan Peter Balkenende als lijsttrekker (A.4 (11), A.5 (12)). Kortom spelen in de persiflage van Jaap de Hoop Scheffer gedragskenmerken als leidinggevend, boos, hypocriet en gekrenkte trots een rol.

Jan Peter Balkenende wordt in deze aflevering als een klein kind geïntroduceerd door zijn leermeester Jaap de Hoop Scheffer. Hij kent alle rijtjes en feitjes uit zijn hoofd. Zoals bijvoorbeeld in B.5 (6); *Ja, dat is de dag van 15 op 16 november 1996. Maar het is een weet hè!* Jan Peter luistert naar Jaap door instemmend te knikken en te antwoorden als Jaap hem corrigeert, zoals in B.3 (3). Hij probeert grappig te zijn, maar ondermijnt zijn eigen positie door te zeggen dat hij *10 jaar te vroeg lijsttrekker is geworden* (B.6 (7)). Ook is hij onzeker. Hij kijkt naar beneden, wiebelt op zijn stoel en stemt direct in wanneer hij wordt onderbroken (B.4 (4)). Hij is saai, te beleefd en te netjes (B.4 (4), B.5 (6)). Deze eigenschappen worden overdreven doordat Jan Peter direct het woord aan Jack geeft wanneer hij hem onderbreekt. Net zoals in het fragment van *Netwerk*, laat Jan Peter Balkenende over zich heen lopen. Gedragskenmerken zijn: onvolwassen, kent de feitjes, netjes, beleefd, saai, onzeker, jong en niet grappig.

Tineke Netelenbos maakt frequent plannen, maar is in feite niet in staat problemen op te lossen: *„wij kunnen de problemen niet oplossen maar wel een beetje leuker maken, hè.. ja”* (C.1(5)). Zelf doet ze net alsof ze dit totaal niet erg vindt en lacht tevreden als ze hierover vertelt. Daarnaast is ze niet in staat om genomen beslissingen te verantwoorden (C.2 (8), C.3(10)). Haar gedrag kenmerkt zich vooral door ‘window dressing’, ofwel het verbloemen van haar politiek handelen.

6. Beschrijf voor elke belangrijk personage in de verhaallijn;

- de concrete doelen die men nastreeft voor zover die expliciet geuit dan wel verbeeld worden. Adstrueer dit met dialogen en beelden uit waarnemingen gedaan onder punt 3. (Bijvoorbeeld: Moord oplossen, hem/haar veroveren, iemand redden, bank beroven, geld winnen, chef worden).

Deze voorbeelden zullen worden vervangen door voorbeelden die beter van toepassing zijn op deze scriptie. Te denken valt aan fractievoorzitter worden, grappig zijn, politieke problemen oplossen, duidelijke taal spreken, gelijk krijgen etc.

- de abstracte doelstelling die daar onder ligt voor zover die expliciet geuit dan wel verbeeld wordt. (Bijvoorbeeld: status, macht, rijkdom, liefdesgeluk, anderen helpen, gerechtigheid).

Adstrueer dit met dialogen en beelden uit waarnemingen gedaan onder punt 3.

- psychologische drijfveer achter deze doelen voor zover die expliciet geuit dan wel verbeeld wordt. (Bijvoorbeeld: haat, wraak, minderwaardigheidsgevoelens, egocentrisme, schuldgevoelens, eenzaamheid, moeite om zich te binden, frustraties etc.) Adstrueer dit met dialogen en beelden uit waarnemingen gedaan onder punt 3.

N.B. 1: Wat betreft deze aspecten kan er sprake zijn van:

- tegenstellingen in één personage waardoor er bijvoorbeeld meerdere doelstellingen tegelijkertijd kunnen zijn.
- tegenstellingen tussen verschillende personages
- Groei of verandering van het personage in de loop van het verhaal

N.B.2: Als het gevraagde niet expliciet geuit dan wel verbeeld wordt, vul je deze categorie niet in. Het is niet de bedoeling dat je hier al over gaat tot interpretaties.

Omdat het in deze scriptie gaat om wat politici pretenderen en wat ze daar uiteindelijk van waar maken, zal de eerste notitie vervangen worden door;

N.B. 1: Wat betreft deze aspecten kan er sprake zijn van:

- incongruenties of tegenstellingen binnen een personage
- superioriteitsverschillen tussen personages
- overdrijving van de identiteitskenmerken en gedragskenmerken.

A. Doelen Jaap de Hoop Scheffer

Concreet doel: Jaap de Hoop Scheffer wil een leidende functie (het liefst als lijsttrekker) hebben binnen het CDA.

Allereerst valt uit de achtergrondinformatie en identiteitskenmerken zoals gegeven in punt 4 al op te maken dat Jaap de Hoop Scheffer de verwachte lijsttrekker was voor het CDA. Met deze kennis moet de verhaallijn van Jaap de Hoop Scheffer dan ook bekeken worden. In scène A.1(1) neemt hij Jan Peter Balkenende aan de hand mee naar binnen, waardoor hij zijn superieure status ten opzichte van Balkenende benadrukt. Hij heeft telkens het laatste woord over wat een lijsttrekker nu moet zijn en corrigeert zijn opvolger (B. 3 (3)). Bovendien spreekt hij als leider van een partij over de omgangsvormen binnen het CDA (A.5 (12)).

Abstract doel: Hij wil zijn status (gezicht) niet verliezen.

In A.2 (2) geeft hij aan dat hij het geen drama vindt dat hij geen lijsttrekker is geworden, er is namelijk een geschikte opvolger gevonden; *..een drama zou het zijn geweest als er in de partij geen opvolger gevonden zou zijn die zich kan meten aan de illustere voorgangers die we binnen het CDA hebben gehad.*

In de laatste scène A.5 (12) zegt hij zelfs dat hij nog altijd fan is van het CDA. Ofwel, hij negeert zijn verlies en zijn trots die daardoor gekrenkt is.

Psychologische drijfveer: Hij heeft wraakgevoelens tegenover Marnix van Rij.

De uitspattingen van woede in A.5. (12) worden overdreven, maar duiden wel op de realiteit. Namelijk dat Jaap de Hoop Scheffer in feite woedend is op Marnix van Rij en zelfs uit is op wraak; *Dat ik hem platrijd de eerstvolgende keer dat ie in mijn dode hoek opduikt? Hoopt u dat ik wil dat Marnix van Rij na een bezoeking aan Artis op een mooie zondagmiddag door een hitsige olifant in de reet geneukt wordt!?* Ofwel, Jaap de Hoop Scheffer heeft zijn gevoelens van woede niet onder controle, ook al pretendeert hij dit wel te hebben.

De incongruentie binnen Jaap de Hoop Scheffer als persiflage zit hem vooral in de gevoelens die hij niet wil uiten. Hij pretendeert dat het hem niets kan schelen dat hij geen lijsttrekker meer is en dat hij een sportieve verliezer is, maar in de realiteit is hij woedend en heeft hij deze gevoelens niet onder controle. Verder voelt hij zich superieur ten opzichte van de nieuwe lijsttrekker Balkenende, aangezien hij hem continu verbetert en de les leest.

B. Doelen Jan Peter Balkenende

Concreet doel: Jan Peter Balkenende wil bewijzen dat hij een geschikte lijsttrekker is.

In de scène B.3. (3) beweert Jan Peter Balkenende dat het gaat om zijn christendemocratische visie. In diezelfde scène merkt Jaap de Hoop Scheffer op dat een lijsttrekker juist charisma, uitstraling en humor moet hebben. Daar probeert Jan Peter Balkenende in scène B.6 (7) bijvoorbeeld aan te voldoen.

Abstract doel: Bewijzen dat hij klaar is voor het lijsttrekkerschap.

Dit doel wordt door middel van een grap geuit in scène B.6 (7). Balkenende geeft hier in feite toe dat hij te vroeg lijsttrekker is geworden en dus niet klaar is voor deze leidinggevende rol.

Psychologische drijfveer: Hij is onzeker over zijn nieuwe rol als lijsttrekker

Jan Peter Balkenende wiebelt op zijn stoel (B.3 (3)), wordt vaak onderbroken (B.4 (4)), geeft direct zijn ongelijk toe en praat Jaap de Hoop Scheffer na wanneer hij herhaalt; *Zo gaan we in het CDA niet met elkaar om* (A.5 (12)).

Jan Peter Balkenende probeert zich te gedragen als een lijsttrekker, maar weet dat Jaap de Hoop Scheffer in feite superieur aan hem is. Hij kijkt dan ook tegen hem op en volgt zijn advies zonder veel tegenspraak. Zijn uitspraken als 'geschikte' lijsttrekker en zijn volgzzaamheid zijn daarom incongruent aan elkaar. Hieruit blijkt zelfs al dat de pretentie/realiteit structuur van toepassing is. Zijn onzekere, kinderlijke en volgzaam gedrag wordt in deze aflevering overdreven.

C. Doelen Tineke Netelenbos

Concreet doel: Problemen leuker maken

Dit wordt expliciet genoemd in scène C.1 (5); *Kijk we hebben de leus van de belastingdienst, hebben wij natuurlijk omgedraaid. Hè, wij kunnen de problemen niet oplossen maar wel een beetje leuker maken, hè.. ja*

Abstract doel: Pronken met de status van een minister

In scène C.2 (8) benadrukt ze de complexiteit van haar functie als minister door te zeggen; *..zo eenvoudig ligt dat natuurlijk niet... eh*. Daarnaast overdrijft ze door de bewijsvoering van de vermoedelijke Taliban kapers *heeeeel overtuigend* te noemen, waarover ze ook nog eens niets mag zeggen (C.3 (10)).

Psychologische drijfveer: Gebrek aan het vermogen tot oplossen van problemen. Ze verbloemt haar politiek handelen om maar niet als minister onderuit gehaald te worden.

Het lijkt er een beetje op of Tineke Netelenbos wel de status wil hebben van een minister, maar niet de capaciteit heeft om politieke problemen op te lossen. Ze vindt problemen maar vervelend en maakt ze liever leuker dan dat ze naar een oplossing zoekt Deze pretentie en realiteit zijn paradoxaal of incongruent aan elkaar. Haar zingende stem wordt hier overdreven.

7. Beschrijf de waarden en normen die expliciet geuit dan wel verbeeld worden in het programma. Normen zijn regels waaraan men zich moet houden (bijvoorbeeld "je mag niet zonder toestemming in een dagboek van iemand kijken" of "je moet je best doen"). Waarden vormen de grondslag waarop de norm gebaseerd is (i.c. "Het recht op privacy" c.q. "succes"). Geef aan welke waarden en normen invloed hebben op het verloop van het verhaal.

In deze scriptie gaat het natuurlijk om de waarden en normen die invloed hebben op *het verloop van de grap*. Voor deze aflevering heb ik de volgende normen en bijbehorende waarden vastgesteld.

Norm: Politici moeten op elkaar kunnen vertrouwen.

Waarde: Loyaliteit

Norm: Politici moeten partijgenoten steunen en gesteund worden.

Waarde: Loyaliteit

Norm: Politici moeten serieus worden genomen door hun partner.

Waarde: Onvoorwaardelijke steun van de echtgenote ontvangen.

Norm: Wanneer een politicus niet door een collega wordt gesteund, mag je best boos zijn.

Waarde: Politici zijn mensen met gevoelens.

Norm: Als lijsttrekker moet je charisma en uitstraling hebben.

Waarde: Status

Norm: Als lijsttrekker moet je een goed gevoel voor humor hebben.

Waarde: Status

Norm: Als lijsttrekker moet je zelfverzekerd zijn.

Waarde: Status

Norm: Politici moeten problemen oplossen.

Waarde: Doelgerichtheid en effectiviteit.

Norm: Politici moeten verantwoording afleggen aan het volk.

Waarde: Democratie

In dit onderzoek gaat het niet zozeer om welke opvatting het verloop van het verhaal beïnvloedt. Elke norm met bijbehorende waarde is hier van belang, omdat het terugslaat op één van de persiflages en de grappen die over hem of haar worden gemaakt.

DEEL II: MANIFESTE ANALYSE PER INVIDU

8. Beschrijf elke verhaallijn in termen van narratieve cyclussen i.c. Probleem-keuzesituatie-beslissing-probleem. Verwijs bij de beschrijving terug naar concrete scènes.

In humoristische uitingen gaat het niet om narratieve cyclussen. Er wordt, zoals door Apter (1982) al is uitgelegd, gebruik gemaakt van een pretentie. Vervolgens blijkt uit de grap tot in hoeverre deze pretentie werkelijkheid is. De stappen probleem-keuzesituatie-beslissing-probleem, kunnen dan ook worden vervangen door de pretentie/realiteit structuur. Deze structuur is van toepassing op elk gepersifleerd individu. De aangepaste formulering van deze vraag luidt dan ook;

Beschrijf elk individu in termen van pretentie en realiteit. Verwijs bij de beschrijving terug naar concrete scènes.

A. Jaap de Hoop Scheffer

Pretentie: Hij vindt het geen *drama* (A.1 (1)) dat het lijsttrekkerschap aan hem voorbij is gegaan. Hij neemt zijn verlies als een vent en blijft loyaal aan de partij; *Jaap is nog altijd fan van het CDA* (A.5 (12)). Hij pretendeert dan ook zijn woede ten opzichte van Marnix van Rij onder controle te hebben.

Realiteit: Hij is woedend op Marnix van Rij (A.5 (12)) omdat hij door zijn toedoen geen lijsttrekker van het CDA is geworden. Hij kan in feite zijn woede nauwelijks verkroppen en lijdt gezichtsverlies door toedoen van zijn eigen partijgenoten. Hierdoor kan hij nauwelijks nog loyaal zijn. Dat blijkt wanneer hij Jack Spijkerman probeert over te halen lid te worden van het CDA met de woorden; *Zou u dat niet willen overwegen, want plaats drie op onze kieslijst dat is nu eh....* Hiermee probeert hij Marnix van Rij een hak te zetten en later zelfs Jan Peter Balkenende door Jack de volgende vraag voor te leggen; *Wilt u lijsttrekker worden?* (A.4 (11)).

B. Jan Peter Balkenende

Pretentie: Hij pretendeert een goede lijsttrekker te zijn die zowel aan de eisen voldoet als de juiste eigenschappen bezit.

Realiteit: In feite is Balkenende een kleine jongen. Hij is onzeker, niet zelfstandig, heeft geen gevoel voor humor en laat zich voortdurend onderbreken en de les lezen. Door zijn onvolwassenheid te tonen, wordt duidelijk gemaakt dat hij te vroeg lijsttrekker van het CDA is geworden.

C. Tineke Netelenbos

Pretentie: Tineke Netelenbos beweert effectief en productief te zijn. Ze maakt de problemen leuker in plaats van dat ze ze oplost. De bezuinigingen van de KLM zijn volgens haar niet zo eenvoudig uit te leggen (C.3 (8)) en over het bewijs om militaire acties te beginnen in Afghanistan mag ze niets zeggen (C.4 (10)). Ofwel, het ministerschap is een complexe en uiterst belangrijke taak.

Realiteit: Ze houdt de schijn op door haar politieke keuzes te verhullen in mooie woorden en genomen beslissingen geheimzinnig te maken. In feite kan ze niet verklaren waarom

beslissingen zijn genomen en is ze niet capabel als minister. Haar zangerige stemmetje zorgt er voor dat haar woorden niet zelfverzekerd overkomen.

9. Bepaal op basis van punt 8 wie hoofd-en bijpersonages zijn in de verschillende verhaallijnen. Hoofdpersonages zijn personages die een probleem hebben dat leidt tot keuzesituaties en beslissingen in de verhaallijn.

Aangezien in mijn onderzoek alle personages van belang zijn en ik punt 8 niet analyseer op basis van probleem-keuzesituatie-beslissing is deze vraag voor mijn onderzoek niet van toepassing.

10. Corrigeer, indien nodig, aan de hand van de analyseresultaten bij punt 8 (en 9) de verhaallijnen zoals je die onderscheiden hebt bij punt 2. Er kan sprake zijn van een innige verstrengeling van verhaallijnen waarbij de ene verhaallijn en subplot is van een andere verhaallijn, de hoofdplot. In dat geval kun je de verhaallijnen samenvoegen.

Deze vraag is niet relevant wanneer het gaat om de kenmerken en de onderliggende opvattingen waar de grappen van *Kopspijkers* op zijn gebaseerd. Ook deze vraag zal daarom komen te vervallen.

11. Vul aan c.q. corrigeer naar aanleiding van de punten 8 en 9 de vragen omtrent concrete en abstracte doelstellingen en drijfveren alsmede waarden en normen van personages (punt 6 en 7). Naast de expliciete uitingen kun je nu gebruik maken van inferenties op basis van de (verhaal) analyse.

Omdat punt 9 zal komen te vervallen, zijn de correcties enkel gebaseerd op punt 8. Het gaat hier om een correctie op zowel de doelstellingen en drijfveren als de normen en waarden, waardoor deze vraag kan worden gesplitst in twee vragen. Deze worden als volgt geformuleerd;

Infereer op basis van de pretentieanalyse uit punt 8, de abstracte en concrete doelstellingen en drijfveren van de personages (zoals in punt 6).

Vul aan c.q. corrigeer naar aanleiding van de pretenties en realiteit (punt 8) welke normen en waarden van toepassing zijn. Formuleer uit deze normen en waarden eveneens welke kenmerken gepersifleerd worden. Doe dit voor elk gepersifleerd politicus of politica.

Omdat de vragen na vraag 8 zijn komen te vervallen zal vraag 9 zijn;

9. Infereer op basis van de pretentieanalyse uit punt 8, de abstracte en concrete doelstellingen en drijfveren van de personages (zoals in punt 6).

Jaap de Hoop Scheffer

Concreet: Aantonen dat er een verkeerde lijsttrekker is gekozen.

Abstract: Hierdoor wordt mede aangetoond dat hij de juiste man is voor lijsttrekkerschap. Hij wil dus in feite zijn eigen grootheid tonen en zijn status als lijsttrekker behouden.

Psychologische drijfveer: Jaap de Hoop Scheffer is gekrenkt in zijn trots.

Jan Peter Balkenende

Concreet: Een geschikte lijsttrekker zijn.

Abstract: Volwassenheid/ rijpheid tonen.

Psychologische drijfveer: Onzekerheid door gebrek aan identiteit.

Tineke Netelenbos

Concreet: Maskeren dat ze de problemen niet kan oplossen.

Abstract: Haar status als politica hoog houden

Psychologische drijfveer: Onzeker over haar functioneren

10. Vul aan c.q. corrigeer naar aanleiding van de pretentieanalyse (punt 8) welke normen en waarden van toepassing zijn. Formuleer uit deze normen en waarden eveneens welke kenmerken gepersifleerd worden. Doe dit voor elk gepersifleerd politicus of politica.

Jaap de Hoop Scheffer:

Hij probeert loyaal te zijn aan het CDA, door zijn collega's te steunen en zijn verlies sportief op te nemen. Maar in werkelijkheid is hij woedend en gekrenkt in zijn trots, omdat hij zelf niet is gesteund en lijsttrekker geworden.

Norm: Politici moeten op elkaar kunnen vertrouwen

Waarde: Loyaliteit

Norm: Politici moeten loyaal zijn aan hun partij.

Waarde: Loyaliteit

Norm: Politici moeten partijgenoten steunen en gesteund worden

Waarde: Loyaliteit

Norm: Politici mogen hun woede best uiten, maar behoren deze wel onder controle hebben.

Waarde: Politici zijn ook mensen met gevoelens.

Gepersifleerde kenmerken:

Loyaliteit, steun van partijgenoten, geen controle hebben over gevoelens van woede.

Jan Peter Balkenende

Hij probeert een geschikte lijsttrekker te zijn, maar is in feite nog niet klaar voor het lijsttrekkerschap.

Norm: Als lijsttrekker moet je charisma en uitstraling hebben

Waarde: Status

Norm: Als lijsttrekker moet je humor hebben

Waarde: Status

Norm: Als lijsttrekker moet je zelfverzekerd zijn.

Waarde: Status

Norm: Een lijsttrekker moet door collega's worden gesteund

Waarde: Loyaliteit

Norm: Een lijsttrekker moet serieus genomen worden door zijn partner

Waarde: Onvoorwaardelijke steun van de echtgenote ontvangen.

Norm: Lijsttrekker wordt je pas op latere leeftijd. (Wijsheid komt met de jaren)

Waarde: Wijsheid

Gepersifleerde kenmerken;

Hij heeft geen charisma, uitstraling of humor en is bovendien onzeker en te jong. Hij wordt niet serieus genomen door zijn partner en niet gesteund door partijgenoot Jaap de Hoop Scheffer.

Tineke Netelenbos

Ze beweert effectief en productief te zijn, maar is in de realiteit niet capabel. Hierover is ze onzeker, zodat ze haar politiek handelen verbloemt.

Norm: Politici moeten problemen oplossen

Waarde: Doelgerichtheid en effectiviteit.

Norm: Politici moeten verantwoording afleggen aan het volk

Waarde: Democratie

Gepersifleerde kenmerken;

Ze is niet capabel als minister en is onzeker over haar functioneren, zodat ze dit door middel van verbloemingen uit gaat leggen.

Gezien het feit dat de kenmerken door middel van persiflage ook worden overdreven, zullen deze bekritiseerde kenmerken worden aangevuld door identiteits- en gedragskenmerken zoals uiteengezet in punt 4 en 5. Hierbij moet wel rekening worden gehouden met de doelstellingen en drijfveren van de personages zoals deze in punt 9 naar voren kwamen. Vraag 11 luidt dan ook;

11. Vul de gepersifleerde kenmerken aan met de overdreven identiteits- en gedragskenmerken uit punt 4 en 5. Interpreteer deze met behulp van de gecorrigeerde doelstellingen en drijfveren uit punt 9.

Gepersifleerde kenmerken Jaap de Hoop Scheffer

Loyaliteit, steun van partijgenoten, het niet onder controle hebben van zijn woede. Daarnaast wordt hij ook bekritiseerd omdat hij zijn grootheid wil tonen en hier in feite niet meer toe in staat is. Hij is immers geen lijsttrekker meer.

Gepersifleerde kenmerken Jan Peter Balkenende

Hij heeft geen charisma, uitstraling of humor, is onzeker en te jong, wordt niet gesteund door zijn achterban. Daarnaast wordt in deze aflevering expliciet geuit dat Jan Peter te netjes, te beleefd, te integer en saai is. Dat hij nog niet volwassen is, wordt nog eens benadrukt doordat zijn persiflage een glas melk drinkt, iets wat eerder bij een kind hoort dan bij een volwassen lijsttrekker.

Gepersifleerde kenmerken Tineke Netelenbos

Ze is in de realiteit niet capabel als minister en is hier onzeker over. Kenmerken die worden overdreven zijn haar zangerige stemmetje (onzekerheid met als gevolg verbloeming).

12. Geef voor elk hoofdpersonage aan of hij/zij succesvol is, i.c. zijn/haar doelstellingen realiseert en welke verklaring het verhaal geeft voor het slagen c.q. falen van het hoofdpersonage(s).

Gezien het humoristische karakter van *Kopspijkers* zullen de personages nooit succesvol zijn. De pretentie/realiteit structuur is namelijk gebaseerd op verwachtingen die niet waar worden gemaakt. Deze vraag is daarom niet van belang voor mijn analyse en wordt dan ook niet meegenomen.

13. Formuleer de algemene moraal van de (verschillende) verhaallijn(en), zo mogelijk in één zin.

In deze vorm van satire is de moraal in principe altijd dezelfde, namelijk; politici doen zich anders voor dan ze in werkelijkheid zijn. Dit wordt bepaald door het humoristische karakter en

is dus onlosmakelijk verbonden met het cabaret van *Kopspijkers*. Gezien het feit dat deze vraag geen meerwaarde op zal leveren, ook deze vragen komen te vervallen.

DEEL III; LATENTE ANALYSE

Door middel van de latente verhaalanalyse trachten Wester en Weijers (2006) te achterhalen welke tegenstellingen er in het verhaal naar voren komen en welke persoonlijke keuzes de personages moeten maken.

In het cabaret van *Kopspijkers* hoeven de personages geen keuzes of beslissingen te maken, maar pretenderen ze eigenschappen te bezitten die niet overeenkomen met de realiteit. De vraag in dit deel van de procedure richt zich dan ook op de achterliggende realiteit achter de pretenties van de persiflages. De gepersifleerde kenmerken zullen in dit stadium worden ondergebracht in de in hoofdstuk 2 vastgestelde domeinen. Daarna abstraheer ik deze tot één gemeenschappelijke noemer per persoon. Vervolgens kan de vraag worden gesteld of deze gemeenschappelijke noemer seksespecifiek is. Let wel, het is niet altijd mogelijk om alle gepersifleerde kenmerken onder te brengen onder één gemeenschappelijke noemer.

14. Inventariseer welke tegenstellingen in de ontwikkeling van de problemen, keuzesituatie en beslissingen van de hoofdpersonages een rol spelen. Het gaat hier met name om:

- *De tegenstellingen tussen hoofdpersonages wat betreft kenmerken (vraag 4 en 5), drijfveren en doelstellingen (vraag 6 en 11) en problemen en keuzesituaties (vraag 8)*
- *de eventuele tegenstelling in de hoofdpersonages wat betreft drijfveren en doelstelling (vraag 6 en 11) en problemen en keuzesituaties (vraag 8)*

De eerste vraag van de latente analyse zal worden gewijzigd in onderstaande formulering. Omdat humor gebaseerd is op incongruenties, zal hier het woord tegenstellingen worden vervangen door incongruenties. In de aangepaste procedure wordt deze vraag nummer 12.

12. Inventariseer de pretenties die gepersifleerd worden en categoriseer ze in de vier domeinen, eigenschappen, uiterlijk, privé leven en duidingen van agressief gedrag. Het gaat hier met name om:

- *De incongruenties binnen het personage wat betreft kenmerken (vraag 4 en 5), drijfveren en doelstellingen (vraag 6 en 9) en pretentie en realiteit (vraag 8)*
- *De eventuele incongruentie in de personages wat betreft drijfveren en doelstelling (vraag 6 en 9) en pretentie en realiteit (vraag 8)*

De gepersifleerde kenmerken uit vraag 11, kunnen worden ingedeeld in de vier domeinen zoals vastgesteld in hoofdstuk 2. Per personage zal worden gekeken welke domeinen voorkomen.

A. Jaap de Hoop Scheffer

Eigenschappen: Onterecht je grootheid willen tonen, omdat hij gekrenkt is in zijn trots.

Duidingen agressief gedrag:

Score van agressief gedrag 23

De duiding van dit gedrag Persoonlijke gevoelens van woede mogen geuit worden, maar moeten wel onder controle worden gehouden.

Relatie met collega's: Niet loyaal kunnen zijn aan de partij, steun van partijgenoten, vertrouwen in partijgenoten

Jaap de Hoop Scheffer moet kiezen tussen zijn loyaliteit aan de partij of zijn persoonlijke belangen. Enerzijds zou hij Balkenende moeten steunen als nieuwe lijsttrekker, maar is hiertoe niet in staat, omdat hij zelf lijsttrekker zou willen worden. Loyaliteit en persoonlijke belangen zijn in deze aflevering incongruent aan elkaar.

B. Jan Peter Balkenende

Eigenschappen: Niet humoristisch, onzeker, jong/onvolwassen, saai, te netjes/beleefd/integer, te christendemocratisch/gebrek aan politiek opportunisme.

Privé leven: Krijgt geen onvoorwaardelijke steun van partner

Uiterlijk: Geen uitstraling en charisma

Duidingen agressief gedrag

Score van agressief gedrag 4

De duiding van dit gedrag Jan Peter is te beleefd, netjes en integer

Relatie met collega's: Steun van partijgenoten

C. Tineke Netelenbos:

Eigenschappen: Onzeker en incapabel.

Duidingen agressief gedrag

Score van agressief gedrag 6

De duiding van dit gedrag Verbloemt haar politieke handelingen.

Zoals te zien is, is er een nieuw domein toegevoegd. Naar aanleiding van de profanalyse blijkt dat twee kenmerken niet onder een domein kunnen worden geplaatst. Deze kenmerken doelen in beide gevallen op de relaties die politici met hun collega's hebben. Daarom is er een vijfde domein toegevoegd, die zowel bij Jan Peter Balkenende en bij Jaap de Hoop Scheffer zijn terug te vinden.

15. Analyseer de expliciet geuite waarden en normen die invloed hebben op het verloop van het verhaal en kijk of (een deel van) deze samengevoegd kunnen tot een of meerdere algemene normen c.q. waarden.

16. Geef aan of de normen en waarden die invloed hebben op het verloop van het verhaal, samenhangen met de tegenstellingen die in de verhaallijnen een rol spelen. Kijk daarbij naar welke nastrevenswaardige waarden een rol spelen en welke bedreigingen (bijv. andere conflicterende waarden) in het verhaal geschetst worden.

Het gaat in deze scriptie niet om de normen en waarden die invloed hebben op het verloop van het verhaal, maar welke normen en waarden er naar voren komen door middel van humor. Welke normen en waarden er per personage ofwel, voor vrouwelijke en mannelijke politici van belang zijn, hangt ook af van de geabstraheerde kernpretenties. Deze vraag zal in dit onderzoek daarom pas gesteld worden als de kernpretenties zijn geanalyseerd. Hierin zal ook worden gekeken of normen en waarden per personage samengevoegd kunnen worden zoals wordt gevraagd in vraag 15.

17. Formuleer in één zin de levensles(sen) van ieder verhaal.

Deze vraag is niet van toepassing op dit onderzoek, aangezien het niet gaat om de levenlessen, maar de kernpretenties van de persiflages.

18. Abstraheer vanuit de inventarisatie bij vraag 14 en de analyses bij punt 15, 16 en 17 naar een algemener, abstracter niveau van tegenstellingen: de binaire oppositie(s). Zoek via 'trial and error' naar de best passende oppositie(s) per verhaallijn en onderbouw dit vanuit je verhaalanalyse en je analyse van de personages.

Deze vraag wordt in deze scriptie vraag 13 en zal als volgt worden gesteld.

13. Abstraheer vanuit de inventarisatie bij vraag 12 naar een algemener, abstracter niveau van incongruenties: de pretenties. Zoek via 'trial and error' naar de best passende kernpretentie per individu en onderbouw dit vanuit je analyse van de personages.

In feite pretendeert Jaap de Hoop Scheffer dat hij nog de **status** van fractievoorzitter c.q. lijsttrekker heeft. Hij pretendeert zijn verlies groots te dragen, maar in de realiteit lijdt hij aan gezichtsverlies. Deze realiteit zorgt voor een aantal gedragskenmerken, zoals het niet onder controle kunnen houden van zijn woede en het niet meer kunnen steunen en vertrouwen van partijgenoten.

Waar het Jan Peter Balkenende vooral om gaat is dat hij overkomt als iemand die rijp is voor het lijsttrekkerschap. De kernpretentie voor Jan Peter Balkenende die alle gepersifleerde kenmerken (jong, onzeker, charismatisch, gesteund door partner en partijgenoten enz.) met zich meedragen is dat hij beweert **politiek rijp** te zijn, terwijl hij dit in de realiteit niet is.

Tineke Netelenbos pretendeert dat ze haar status als minister waardig is. In de realiteit is ze onzeker over haar politieke kwaliteiten en kan ze de problemen niet oplossen. Als minister is ze **incapabel**.

19. Zet de gevonden binaire opposities van meerdere geanalyseerde verhaallijnen van een aflevering op een rij en probeer via 'trial and error' of er één of meerdere gezamenlijke noemers te vinden zijn in de vorm van algemene binaire oppositie voor alle verhaallijnen. NB. Dit is niet altijd mogelijk.

Aangezien ik in deze scriptie een analyse maak van de politici als man of vrouw, zal ik niet trachten de incongruenties voor alle verhaallijnen samen te voegen. Deze vraag komt dan ook te vervallen.

*20. Is er een samenhang tussen de gevonden binaire opposities?
Bijvoorbeeld de relatie tussen 'macht/onmacht' bij James Bond staat in direct verband met de oppositie "ratio/emotie". Emotie gaat gepaard met verlies van macht, macht is het resultaat van rationeel handelen.*

In deze vraag vindt de systeemanalyse plaats, waarin Westers en Weijers zich afvragen of er een lijn zit in de tegenstellingen. Voor dit onderzoek zal gekeken moeten worden of er een lijn is terug te vinden in de kernpretenties, ofwel zijn de kernpretenties seksespecifiek? Deze vraag zal worden genummerd als vraag 14 en zal als volgt worden geformuleerd;

14. Analyseer welke normen en waarden van toepassing zijn op de geabstraheerde kernpretenties uit vraag 13. Kijk of (een deel van) deze samengevoegd kunnen worden tot algemene normen en waarden die voor vrouwelijke en mannelijke politici gebruikt worden.

De verloren **status** van Jaap de Hoop Scheffer doelt in algemene zin op de norm **dat algemeen belang of dat van de partij, boven persoonlijk belang gaat**. De waarde die hierbij hoort is **algemeen belang**.

De beweringen van Jan Peter Balkenende dat hij **politiek rijp** zou zijn, stoelen op de norm **dat politici een positie krijgen aan de hand van de kwaliteiten die ze bezitten**. De waarde die hierbij hoort is **competentie**.

De kernpretentie van Tineke Netelenbos dat ze **capabel** is als minister, komt voort uit de norm **dat politici problemen moeten oplossen**. De waarde die hiermee gepaard gaat is **effectiviteit**.

De normen en waarden voor mannelijke persiflages uit deze aflevering kunnen niet worden samengevoegd. Wel hebben ze beiden te maken met de positie die ze terecht of onterecht krijgen toegewezen, ofwel hun status.

De kernpretentie van Tineke Netelenbos doelt met name op haar capaciteiten, de norm dat politici in staat moeten zijn om problemen op te lossen.

Tot slot zal ik indien mogelijk de kernpretenties voor mannelijke en vrouwelijke politici abstraheren. Dit zal worden gedaan aan de hand van de laatste vraag.

15. Zijn de (geabstraheerde kern)pretenties van de personages seksespecifiek, zoals bleek uit eerdere onderzoeken naar seksespecifieke representatie van politici?

In vraag 12 wordt duidelijk dat de kenmerken in de reeds vijf vastgestelde domeinen kunnen worden onderverdeeld. Mannelijke persiflages richten zich op alle domeinen; eigenschappen uiterlijk, privé leven, duidingen van agressief gedrag en relaties met collega's. Dit is op zichzelf al opvallend, aangezien het uiterlijk, het privé leven en duidingen van agressief gedrag volgens hoofdstuk 2 vaker bij vrouwen ter sprake komen. De gepersifleerde kenmerken die van toepassing zijn op Tineke Netelenbos echter, bevinden zich enkel in het domein eigenschappen. Dat deze eigenschappen betrekking hebben op haar functioneren als minister kan wel weer worden gezien als iets wat eerder aan vrouwen wordt toegewezen dan aan mannen. Toch blijft het opmerkelijk dat de domeinen uiterlijk, privé leven en zelfs duidingen van agressief gedrag aan de twee mannelijke persiflages wordt toegewezen.

Uit deze proefanalyse zijn een aantal vragen gewijzigd en nieuwe vragen ontstaan. Op deze manier is er een procedureschema ontwikkeld waarmee de afleveringen van *Kopspijkers* kunnen worden getoetst op seksespecifieke representatie. Toch zijn er een aantal dingen in de loop van de proefanalyse naar voren gekomen die ik nog wil aankaarten, alvorens daadwerkelijk met de analyse te beginnen. Zoals hierboven al besproken zijn de gevonden kenmerken per domein niet per definitie seksespecifiek te noemen. Binnen het domein eigenschappen kan echter nog een specificatie worden gemaakt. Uit de proefanalyse bleek namelijk dat de gepersifleerde eigenschappen enerzijds op de persoon zijn gericht (Jan Peter is niet grappig, Jaap toont onterecht zijn grootheid) en anderzijds op de manier waarop politici met politieke vraagstukken omgaan (Tineke is incapabel). Het domein eigenschappen zal daarom in twee categorieën worden gesplitst, namelijk *persoonlijke eigenschappen* en *eigenschappen gerelateerd aan het politiek functioneren*.

Persoonlijke eigenschappen zijn:

A. Jaap de Hoop Scheffer: Niet loyaal kunnen zijn aan de partij, onterecht je grootheid tonen, gekrenkte trots → kernpretentie: ontorechte **status**

B. Jan Peter Balkenende: Saai, te netjes/beleefd/integer, niet humoristisch, jong/onvolwassen, onzeker, gebrek aan politiek opportunisme → kernpretentie: niet **competent**

C. Tineke Netelenbos: onzeker → kernpretentie: niet **capabel**

De tweede categorie binnen het domein *eigenschappen*, *doelt op het functioneren van de politici*. Ik stel mij hier dan ook de vraag of het gepersifleerde personage wordt bekritiseerd op het politiek handelen. Zo ja, welke eigenschappen worden er toegeschreven? In deze aflevering wordt er enkel kritiek gegeven op de plannen die Tineke Netelenbos maakt. De grappen suggereren dat Tineke Netelenbos **incapabel** is als politica.

Mede uit deze categorisatie kan worden opgemaakt dat in deze aflevering mannelijke politici worden gepersifleerd op persoonlijke eigenschappen en vrouwelijke politici op eigenschappen die verbonden zijn met het politiek functioneren. Dit bevestigt de conclusie van Trimble (2005;9) en Ross (2000;12) dat vrouwen door hun onzekerheid als incapabel worden gezien voor de mannelijke politieke wereld. Daarnaast wordt juist bij Jan Peter Balkenende de privé situatie en het uiterlijk gepersifleerd, terwijl dit bij Tineke Netelenbos helemaal niet het geval is. Ook het agressieve gedrag van de Hoop Scheffer, die met 23 hoog scoort op de meetlat van agressief gedrag (zie bijlage C voor details) wordt hier belachelijk gemaakt en niet als strijdlustig neergezet. Hierdoor krijgt deze eerste analyse een dubbele conclusie. Enerzijds is er sprake van het toewijzen van eigenschappen die volgens Trimble en anderen als seksespecifiek worden gezien. Anderzijds is de woede en het commentaar daarop van de Hoop Scheffer een kenmerk wat volgens hoofdstuk 2 niet bij een politicus zou worden verwacht.

De nieuwe categorisatie van het domein eigenschappen kan leiden tot een duidelijkere conclusie. Ook de relatie die politici onderling hebben is een nieuw domein waar nog niet eerder over werd gesproken in eerdere onderzoeken. Wellicht wijzen de resultaten van dit onderzoek uit of dit domein specifiek is voor een bepaalde sekse.

Zoals uit bovenstaande conclusie ook te zien is, worden niet alle aangekaarte gedragskenmerken uit punt 5 meegenomen in de analyse. Dat Jaap de Hoop Scheffer hier een leidinggevende rol aanneemt bijvoorbeeld, is een eigenschap. Echter heb ik deze eigenschap niet als zodanig meegenomen. Uit de analyse blijkt namelijk dat dit gedrag juist duidt op de grootheid die hij wil tonen. De eigenschap leidinggevend, moet naar aanleiding van het procedureschema worden vervangen door 'het ontorecht tonen van grootheid'.

Daarnaast pretendeert Jaap de Hoop Scheffer dat hij niet kwaad is op Marnix van Rij. Dit gedrag wordt door Jack Spijkerman vreemd gevonden. Hij (en de kijkers) verwachten namelijk dat Jaap de Hoop Scheffer woedend is op Marnix van Rij en dit ook zal laten merken. Later blijkt dat Jaap de Hoop Scheffer ook echt kwaad is, maar zijn woede en wraakgevoelens niet onder controle kan houden. Dit kenmerk valt onder het domein duidingen van agressief gedrag. Het tonen van agressieve emoties wanneer je niet gesteund wordt door je partij, is voor deze mannelijke politicus iets wat hij volgens de norm onder controle zou moeten houden.

De laatste fase van deze analyse moet dus aan de hand van de resultaten zoals deze door middel van de voorafgaande vragen naar voren zijn gekomen worden geïnterpreteerd. Het volledige aangepaste procedureschema is terug te vinden in bijlage A.

5.2. Onderzoeksopzet

Cutbirth (2002) analyseerde in totaal zeventien persiflages in 26 afleveringen. Gezien het feit dat in deze scriptie een vergelijking moet worden gemaakt tussen de bekritiseerde kenmerken van vrouwelijke en mannelijke bewindslieden zal het aantal mannelijke en vrouwelijke persiflages gelijk zijn.

Kopspijkers heeft bijna acht seizoenen gedraaid. De eerste aflevering die ik heb kunnen achterhalen werd uitgezonden op 22 september 2001. Het cabaret speelde een grote rol in het programma en nam verschillende vormen aan. In de eerste twee seizoenen namen de persiflages plaats aan een tafel waar ze door Jack Spijkerman werden geïnterviewd. In het voorjaar van 2004 speelde het cabaret zich elke week af in een themabar. Zo kwam de parenclub voorbij, het vrouwencafé en de stationsrestaurant. In het laatste seizoen, het voorjaar van 2005, werd het nieuws besproken in het gezelschap van de cabaretiers Bert Visscher of Peter Heerschop. Op 23 april 2005 stopten de uitzendingen vanwege het vertrek van presentator Jack Spijkerman naar Talpa. Sinds 14 januari zijn Jack Spijkerman en de cabaretiers weer wekelijks te zien in het programma *Koppensnellers*.

In de acht seizoenen komen 96 persiflages van politici voor. Dit zijn enkel Nederlandse politici, waaronder burgemeesters en oud politici. In dit aantal zijn niet de persiflages van familieleden van politici meegenomen, zoals Ria Lubbers en de moeder van Jan Peter Balkenende. Een aantal politici wordt vaker gepersifleerd dan anderen. Jan Peter Balkenende komt in negen afleveringen voor, Gerrit Zalm acht keer, Johan Remkes zes keer, Frank de Grave wordt vijf keer gepersifleerd en Wouter Bos vier keer. Onder de vrouwen is vooral Tineke Netelenbos geregeld het doelwit. In drie afleveringen wordt zij gepersifleerd. Daarnaast worden alleen Winny de Jong en Maria Verhoeven twee keer gepersifleerd. Andere politica's komen slechts één keer voor.

Om antwoord te kunnen geven op de probleemstelling heb ik in totaal veertien persiflages geselecteerd, waaronder zich zeven vrouwelijke en zeven mannelijke politici bevinden. Jan Peter Balkenende komt twee keer voor.

Uiteraard heb ik de voorkeur gegeven aan afleveringen waarin meerdere politici werden gepersifleerd. Daarnaast heb ik ook gelet op de datum van de aflevering. Vooral in het eerste seizoen waren politici veelvuldig het doelwit. Natuurlijk heeft dit te maken met de aanloop op de Tweede Kamerverkiezingen in 2002 en 2003. In 2004 waren politici duidelijk veel minder het onderwerp van gesprek in het cabaret. In de selectie heb ik er naar gestreefd om zoveel mogelijk afleveringen van verschillende seizoenen te analyseren, zodat de resultaten iets kunnen zeggen over de laatste vijf jaar. Uiteindelijk zijn zeven afleveringen geselecteerd uit zes verschillende seizoenen. De te onderzoeken afleveringen zijn achtereenvolgens:

Najaar 2001

6 oktober 2001: Jaap de Hoop Scheffer, Jan Peter Balkenende en Tineke Netelenbos

Voorjaar 2002

4 mei 2002: Jeltje van Nieuwenhoven

1 juni 2002: Annemarie Jorritsma en Frans Weisglas

Najaar 2002

5 oktober 2002: Herman Heinsbroek, Jan Peter Balkenende en Winny de Jong

Voorjaar 2003

17 mei 2003: Gerrit Zalm, Femke Halsema

Voorjaar 2004

29 mei 2004: Karla Peijs

Voorjaar 2005

19 maart 2005: Rita Verdonk en Geert Wilders

De resultaten uit de analyses zal ik vergelijken met de resultaten die ik in hoofdstuk 2 heb besproken. Hieruit moet blijken of het cabaret van *Kopspijkers* politici persifleert door middel van seksespecifieke representatie zoals deze in andere media-uitingen naar voren zijn gekomen.

6. Analyse

De volledige analyses van de overige zes afleveringen zijn terug te vinden in bijlage B. In dit hoofdstuk beschrijf ik voor elke aflevering in het kort de relevante gebeurtenissen van de week die aan de aflevering vooraf zijn gegaan. Soms doe ik dit aan de hand van de informatie zoals beschreven door Schumacher en Brokke (2003) in het boek *Het cabaret van Kopsijkers* en soms haal ik de informatie uit krantenberichten van die week. In bijna elke aflevering komen ook persiflages voor van bekende Nederlanders die niet in de politiek zitten. Deze krijgen in de transcripties wel een eigen letter en volgnummer toegewezen, maar worden in het tweede en derde gedeelte, de manifeste analyse en de latente analyse genegeerd. Op die manier worden relevante uitspraken en grappen over de politieke personages wel meegenomen, maar wordt er verder niet ingegaan op de kenmerken van persiflages die geen politici zijn.

Middels het procedureschema heb ik geprobeerd de kenmerken van de persiflages te abstraheren naar kernpretenties. Hiermee doel ik op de essentie waar het personage op wordt gepersifleerd. Met andere woorden, wat is het belangrijkste kenmerk dat uit de persiflage spreekt? Per aflevering beantwoord ik door middel van vraag 15 van het procedureschema of er sprake is van seksespecifiek representatie. Hieronder volgen de resultaten aan de hand van de gemaakte analyses per aflevering.

6.1. Jeltje van Nieuwenhoven

Deze aflevering werd uitgezonden in het voorjaar van 2002, op 4 mei. In de week die vooraf ging opent Jan Wolkers zijn overzichtstentoonstelling van beeldend werk in het Cobra Museum voor Moderne Kunst in Amstelveen. Jeltje van Nieuwenhoven wordt onderscheiden met de Klare Taalprijs en uit de nieuwe biografie van Pieter van Vollenhoven blijkt dat Prins Bernhard de komst van van Vollenhoven nooit heeft goedgekeurd, aangezien er dan een burger in het koningshuis zou komen (Schumacher & Brokke, 2003;50).

Door middel van het procedureschema is de volgende vraag als volgt te beantwoorden;

15. Zijn de (geabstraheerde kern)pretenties van de personages seksespecifiek, zoals bleek uit eerdere onderzoeken naar seksespecifieke representatie van politici?

Kernpretentie: Ze is bot, dus niet diplomatiek.

Bij de persiflage van Jeltje wordt eigenlijk gebruik gemaakt van overdrijving waardoor een algemene pretentie onderuit wordt gehaald. De pretentie dat mensen gevoelens hebben, die hun gedrag bepalen. Jeltje lijkt geen last te hebben van haar gevoelens en die van anderen, waardoor ze noch haar partijgenoten noch de prestige van de Klare Taalprijs spaart in haar

bewoordingen. Daarbij komt dat ze politica is, waardoor je zou verwachten dat ze bepaalde uitspraken wat tactvoller zou brengen. Er worden vooral grappen gemaakt over de persoonlijke eigenschappen van Jeltje die tot een kernpretentie leiden dat Jeltje bot is. De pretenties zijn wat betreft eerlijkheid, betrokkenheid en de toespeling op haar *duizelingwekkende blanke dij* seksespecifiek te noemen. Haar nuchtere karakter wordt sterk overdreven, omdat van een vrouw verwacht wordt dat ze gevoelig is. Binnen de andere domeinen is de representatie van Jeltje niet direct seksespecifiek te noemen. De duidingen van haar agressieve gedrag, zijn wat dubieus. Met een score van slechts 7 punten (zie bijlage C), zit ze onder de drempel van 9 en vertoont ze dus geen agressief gedrag. Ze wordt dan ook niet als agressief, maar wel als een botte politica geduid. Een andere opmerkelijke constatering is dat het domein privé leven volledig buiten beschouwing wordt gelaten. Ook komt naar voren dat Jeltje niet altijd loyaal is tegenover haar partijgenoten.

6.2. Frans Weisglas en Annemarie Jorritsma

Deze aflevering werd uitgezonden op 1 juni, in het voorjaar van 2002. In de week die voorafging aan deze uitzending stelt Frans Weisglas zich tegen de ongeschreven regels in verkiesbaar als voorzitter van de Tweede Kamer. Zijn partijgenoot Annemarie Jorritsma is door de VVD zelf aangewezen als kandidaat voor het voorzitterschap (Schumacher & Brokke, 2003; 57).

Of de representatie van Frans Weisglas en Annemarie Jorritsma seksespecifiek is, wordt door middel van de laatste vraag beantwoord;

15. Zijn de (geabstraheerde kern)pretenties van de personages seksespecifiek, zoals bleek uit eerdere onderzoeken naar seksespecifieke representatie van politici?

Kernpretenties:

Frans Weisglas: Onterechte status vanwege kinderachtig gedrag

Annemarie Jorritsma: Onterechte status vanwege arrogantie

De kernpretenties wijzen uit dat beide personages worden gepersifleerd op hun status. Daarnaast blijkt dat ook dit keer vooral persoonlijke eigenschappen worden gepersifleerd. De politicus wordt met name op zijn onvolwassen gedrag gepersifleerd, een eigenschap die specifiek aan mannen wordt toegekend. De politica krijgt echter ook een mannelijke eigenschap toegewezen, namelijk die van arrogantie. Daarbij komt dat zowel het mannelijke als het vrouwelijke personage wordt gepersifleerd door middel van kenmerken die onder het domein uiterlijk (clown en dik zijn) en de relatie met collega's (loyaliteit) vallen. De uiterlijke kenmerken waarmee het mannelijke personage Weisglas wordt gepersifleerd zijn niet verwacht, aangezien kritiek op het uiterlijk volgens hoofdstuk 2 specifiek is in de representatie van politica's. Annemarie Jorritsma wordt in deze aflevering dus niet enkel gerepresenteerd

aan de hand van haar sekse, aangezien de politica verschillende mannelijke kenmerken krijgt toegeschreven. Frans Weisglas wordt naast zijn kinderachtige gedrag, wat seksespecifiek is voor mannelijke politici, eveneens op zijn uiterlijk gepersifleerd.

6.3. Herman Heinsbroek, Jan Peter Balkenende en Winny de Jong

Na de moord op Pim Fortuyn op 6 mei 2002, wordt de LPF door de overige partijleden voortgezet volgens, wat ze zelf vaak 'het gedachtegoed van Pim' noemen. Bij de verkiezingen in mei 2002 behaalt de LPF 26 zetels, waardoor een coalitie zonder de LPF onmogelijk wordt. Op 22 juli 2002 wordt een nieuw kabinet geformeerd. De coalitie bestaat uit de partijen LPF, VVD en CDA. In de week die vooraf ging aan de aflevering van 5 oktober 2002, stapt Winny de Jong, die zichzelf de aangewezen leidster vindt voor de LPF, en Cor Eberhard uit de LPF-fractie. De ruzie tussen de LPF-ministers Bomhoff en Heinsbroek is voor de VVD en de CDA uiteindelijk de druppel om het vertrouwen in de onrustige LPF op te zeggen. Op 16 oktober 2002 wordt het kabinet beëindigd (www.parlement.com).

Na de analyse van deze aflevering, valt de volgende vraag voor deze drie politieke persiflages als volgt te beantwoorden;

15. Zijn de (geabstraheerde kern)pretenties van de personages seksespecifiek, zoals bleek uit eerdere onderzoeken naar seksespecifieke representatie van politici?

Kernpretenties:

Winny de Jong:	Niet capabel en gedreven door eigen belang
Herman Heinsbroek:	Persoonlijke belangen vragen om hogere status
Jan Peter Balkenende:	Niet competent vanwege onprofessioneel gedrag

Winny de Jong wordt zowel gepersifleerd, omdat ze niet capabel wordt geacht, als dat ze in de politiek is gegaan vanwege persoonlijke belangen. Opvallend is dat niet alleen Winny de Jong door middel van haar uiterlijk wordt gepersifleerd, maar ook Jan Peter Balkenende. De arrogantie van Herman Heinsbroek is seksespecifiek voor een politicus. Daarnaast wordt ook de privé situatie van Herman Heinsbroek, zijn rijkdom, gepersifleerd. Hij vertoont licht agressief gedrag met een score van 9 punten (zie bijlage C). Dit gedrag wordt niet geïdentificeerd als strijd lust, maar als verving.

Wat seksespecifiek is te noemen, is het verzorgde uiterlijk en het emotionele gedrag van Winny de Jong. Impliciet doelt dit op het feit dat ze niet capabel is als politica c.q. partijleider. Haar uiterst agressieve gedrag wordt niet als zodanig geïdentificeerd, maar versterkt haar emotionele en onredelijke houding. Persoonlijke eigenschappen van Jan Peter Balkenende, zoals zijn kinderachtige, laffe en brave gedrag, worden ook verbonden aan zijn capaciteiten. Dit wijst er op dat ook mannelijke eigenschappen kunnen worden gezien als niet ongeschikt voor het

politieke ambt. Zijn onprofessionele gedrag en christendemocratische benadering worden zelfs in relatie gebracht met het disfunctioneren van deze politicus.

6.4. Gerrit Zalm en Femke Halsema

Deze aflevering werd uitgezonden in het voorjaar van 2003, op zaterdag 17 mei. In de week die aan deze uitzending vooraf ging, maakt Femke Halsema haar zwangerschap bekend, wordt Willibrord Fréquin door SBS ontslagen, omdat hij te oud is en wordt Gerrit Zalm vice-premier.

15. Zijn de (geabstraheerde kern)pretenties van de personages seksespecifiek, zoals bleek uit eerdere onderzoeken naar seksespecifieke representatie van politici?

Kernpretenties:

Gerrit Zalm:	Belust op macht
Femke Halsema:	Incapabel vanwege emoties

Dat Gerrit Zalm uit is op macht is een kenmerk wat al in paragraaf 2.1.3. is aangedragen als een typerend kenmerk voor mannelijke politici. Uit de analyse blijkt dat Gerrit Zalm vooral wordt gepersifleerd op kenmerken in het domein dat doelt op de relatie met collega's. Dit heeft uiteraard ook te maken met zijn autoritaire gedrag. Daarnaast speelt ook zijn politiek functioneren een rol. Echter leiden deze kenmerken niet tot de conclusie dat Gerrit Zalm incapabel is als politicus. Dit is wel het geval bij Femke Halsema. Zij wordt zowel vanwege de eigenschappen die doelen op haar politiek functioneren als haar persoonlijke eigenschappen incapabel geacht. Niet alleen haar emoties worden hier overdreven, maar ook haar zwangerschap wordt hierbij betrokken. Het lijkt hier te gaan om een weergave waarbij de vrouw als toekomstige moeder haar baan als politica niet kan combineren, zoals al in paragraaf 2.3.2 werd aangekaart. Als ze voor haar kind kiest is ze geen goede moeder, maar als ze met zwangerschapsverlof gaat, wat hier het geval is, komt ze haar politieke verantwoordelijkheid niet na. Verder komt ook haar aantrekkelijke uiterlijk ter sprake en versterkt het agressieve gedrag dat Femke vertoont haar frustraties en emoties. Deze aflevering is dus voor zowel het mannelijke als het vrouwelijke personage seksespecifiek te noemen.

6.5. Karla Peijs

In de week die vooraf ging aan de uitzending van 29 mei 2004, botsen twee treinen bij het Centraal Station in Amsterdam op elkaar. Eén van de machinisten heeft een rood sein genegeerd. De Raad voor de Transportveiligheid concludeert dat de Automatische Trein Beveiliging (ATB) niet meer werkte, omdat de trein te langzaam reed. Het ongeluk is sinds 1994 het dertigste ongeluk dat wordt veroorzaakt door het negeren van een rood sein (De Volkskrant, 28-05 2004). De Kamer gaat akkoord met de plannen van minister Peijs om de

ATB ook onder een snelheid van 40 kilometer per uur te hanteren. Hiervoor stelt zij 40 miljoen euro beschikbaar (NRC Handelsblad, 28-05 2004).

15. Zijn de (geabstraheerde kern)pretenties van de personages seksespecifiek, zoals bleek uit eerdere onderzoeken naar seksespecifieke representatie van politici?

Kernpretentie Karla Peijs: Niet capabel (onder andere vanwege vrouw zijn)

De persoonlijke eigenschappen van Karla Peijs zijn seksespecifiek te noemen. Allereerst wordt namelijk haar vrouw zijn benadrukt. Dit wordt gedaan door te benadrukken dat ze geen richtingsgevoel heeft en niet kan inparkeren. Ook wat betreft haar politiek functioneren zou ze ongeloofwaardig en niet effectief zijn, met het gevolg dat haar status wordt ondermijnd. Haar woede ten opzichte van Pieter van Vollenhoven versterkt deze ondermijnde status. Ondanks het feit dat ze laag scoort (5 punten) in het vertonen van agressief gedrag, wordt dit negatief geduid door dit te koppelen aan onmacht. De vraag is hier alleen of dit niet wordt bepaald door het karakter van het cabaret, waardoor kenmerken eerder negatief dan positief worden belicht. Ondanks deze seksespecifieke kenmerken blijft het uiterlijk en het privé leven van Karla Peijs hier achterwege.

6.6. Rita Verdonk en Geert Wilders

Voorafgaand aan deze aflevering geeft Rita Verdonk aan dat ze het zat is om in een kwaad daglicht te worden gesteld. Met subsidiegeld wordt het tv-project *26000 Gezichten* mogelijk gemaakt, waarin asielzoekers hun verhaal doen. Als tegenreactie wil Rita voortaan de gegevens van de asielzoekers die de media opzoeken om hun protest te uiten, openbaar gaan maken (NRC Handelsblad, 17-03 2005). Geert Wilders presenteert in die zelfde week zijn beginselprogramma. Hij zelf noemt het zijn onafhankelijkheidsverklaring. Hij wil onder andere korte metten maken met het 'Haagse geneuzel', bezuinigen op ontwikkelingssamenwerking en het ambtenarenbestand en bovendien islamitische scholen verbieden (De Volkskrant, 14-03 2005).

15. Zijn de (geabstraheerde kern)pretenties van de personages seksespecifiek, zoals bleek uit eerdere onderzoeken naar seksespecifieke representatie van politici?

Kernpretenties:

Geert Wilders: Niet capabel, want kan niet debatteren

Rita Verdonk: hard en kil imago

Beide politici worden op kenmerken gepersifleerd in de domeinen persoonlijke eigenschappen, eigenschappen gerelateerd aan het politiek functioneren, duidingen van agressief gedrag en de relatie met collega's. Ondanks het feit dat Rita weinig tot geen

agressief gedrag vertoont (ze scoort slechts 6 punten), wordt ze wel als een harde, kille tante geduid. Ook Geert Wilders krijgt vanwege zijn hoge score (26 punten) in het vertonen van agressief gedrag niet de eigenschap van strijdlust toegeschreven. Hij wordt juist neergezet als een respectloze politicus.

Buiten dat liggen de persiflages in deze aflevering vrij dicht bij elkaar. Zo wordt van beide persiflages gepretendeerd dat ze niet intelligent zijn. Bij Geert Wilders wordt dit doorgetrokken naar het feit dat hij niet capabel is om een inhoudelijk debat te voeren, terwijl dit bij Rita slechts wordt verbonden aan haar kille, koude optreden. Kortom, Rita gedraagt zich niet als een warme, zachte vrouw, waardoor ze met haar kille en koude optreden deviant gedrag vertoont. Geert Wilders wordt juist gepersifleerd op een eigenschap die volgens hoofdstuk 2 eerder aan vrouwen zou moeten worden toegewezen, namelijk het feit dat hij niet capabel is als politicus.

7. Resultaten

In dit stadium kan er antwoord worden gegeven op de tweede deelvraag;

Op welke kenmerken worden mannelijke en vrouwelijke politici gepersifleerd in het cabaret van Kopspijkers?

In het vorige hoofdstuk zijn de resultaten per aflevering uiteen gezet. In de volgende twee paragrafen zal ik de resultaten voor de mannen en de vrouwen afzonderlijk bespreken.

7.1. Kenmerken van vrouwelijke persiflages

Uit de analyse bleken de volgende kernpretenties te gelden voor de zeven vrouwelijke politieke persiflages:

Tineke Netelenbos:	Incapabel vanwege onzekerheid.
Jeltje van Nieuwenhoven:	Bot, dus niet diplomatiek.
Annemarie Jorritsma:	Onterechte status vanwege arrogantie
Winy de Jong:	Incapabel en gedreven door eigen belang
Femke Halsema:	Incapabel vanwege emoties
Karla Peijs:	Incapabel, onder andere vanwege vrouw zijn
Rita Verdonk:	Hard imago

Vier van de zeven vrouwelijke persiflages (Netelenbos, de Jong, Halsema en Peijs) worden volgens de kernpretenties als incapabel neergezet. De kenmerken waar deze kernpretenties mee gepaard gaan zijn, emotionaliteit (2x), desinteresse in de politiek, vrouw zijn en daardoor niet kunnen inparkeren en geen richtingsgevoel hebben, onzeker en irreëel zijn. Ook geldt dat twee van deze vier vrouwelijke personages worden gepersifleerd vanwege hun uiterlijk. Zo wordt Femke Halsema mooi genoemd en wordt het verzorgde uiterlijk van Winy belachelijk gemaakt. Enkel bij Femke Halsema wordt ook haar toekomstige moederrol gerelateerd aan de invulling van haar taak als fractievoorzitter. De emotionele buien en frustraties van Femke leiden tevens tot agressief gedrag (slaan en schreeuwen). Winy de Jong zit volgens deze analyse in de politiek voor persoonlijke belangen. Zij is hiermee de enige vrouw die haar persoonlijke belangen boven het algemeen belang plaatst.

De drie resterende vrouwelijke persiflages worden volgens de vastgestelde kernpretenties met name gepersifleerd vanwege arrogantie, botheid en een hard imago. De arrogantie van één politica (Jorritsma) wordt verbonden met de onterechte status die zij zichzelf aanmeet. Los van de kernpretenties zijn er uiteraard ook nog andere kenmerken aan de orde gekomen. Per domein zal ik de eigenschappen die niet direct waren verbonden aan de kernpretentie aanstippen.

Persoonlijke eigenschappen

Naast de bovengenoemde persoonlijke eigenschappen, worden de vrouwen in dit onderzoek ook gepersifleerd vanwege afkomst (Jeltje is Fries), gekrenkte trots, wraakgevoelens hebben, langdradig en kortzichtig zijn. Een bot of te eerlijk, hard, kil of koud karakter speelt bij twee van de zeven vrouwen (van Nieuwenhoven en Verdonk) een rol.

Eigenschappen gerelateerd aan politiek functioneren

Wanneer het gaat om het politiek functioneren van de vrouwelijke politici krijgen zij – incapabel zijn buiten beschouwing gelaten – kenmerken toegeschreven als ongeloofwaardig, onmenselijk, populistisch en niet trouw aan zijn aan idealen. Bij vier van de zeven vrouwen komt dit domein voor. Drie van de vier vrouwen die belachelijk worden gemaakt vanwege de manier waarop ze met politieke vraagstukken omgaan, krijgen ook de kernpretentie incapabel toegeschreven.

Uiterlijk

Kenmerken die ter sprake komen zijn de vrouwelijke vormen c.q. dijen van Jeltje, het te dik zijn van Jorritsma, het verzorgde uiterlijk van Winny en de mooie Femke. Van deze vier vrouwelijke persiflages krijgen twee persiflages een kernpretentie toegewezen niet capabel te zijn.

Privé leven

Het privé leven wordt slechts één keer verbonden aan een politica (Femke Halsema). Hierbij moet vermeld worden dat bij deze persiflage de grap is gerelateerd aan haar taak als moeder en zij mede daardoor incapabel wordt geacht.

Duidingen van agressief gedrag

Geen enkel vrouwelijk personage wordt door middel van haar agressieve gedrag strijdlustig of agressief geduid. Het personage dat het meest agressieve gedrag vertoont volgens het puntensysteem van Gidengil en Everitt (2003), is Winny de Jong. Haar gedrag wordt geduid als emotioneel en onredelijk, maar niet als agressief. De andere vrouwen scoren zoals verwacht erg laag. In geen enkel geval wordt dit als agressief gezien. In twee gevallen worden eigenschappen zoals bot en hard wel als afwijkend en dus negatief beschouwd.

Relatie met collega's

Wat betreft de relaties met collega's, worden vrouwelijke politici belachelijk gemaakt wanneer ze niet loyaal zijn aan hun partijgenoten (2x) of aan de partij. Eén van de vrouwen toont zich volgzzaam ten opzichte van een collega.

7.2. Kenmerken van mannelijke persiflages

De volgende kernpretenties kwamen uit de analyse van zeven mannelijke politieke persiflages naar voren:

Jaap de Hoop Scheffer:	Onterechte status aannemen, het tonen van grootheid
Jan Peter Balkenende:	Niet competent, niet politiek rijp (te jong, kinderachtig)
Frans Weisglas:	Onterechte status vanwege kinderachtig gedrag
Herman Heinsbroek:	Vanuit persoonlijke belangen hogere status najagen
Jan Peter Balkenende:	Niet competent vanwege onprofessioneel gedrag
Gerrit Zalm:	Belust op macht, autoritair
Geert Wilders:	Niet capabel, want kan niet debatteren

Drie mannelijke politici worden gepersifleerd vanwege de kernpretentie dat ze niet capabel of competent zijn. De kenmerken die deze personages krijgen toegewezen zijn onprofessioneel, kinderachtig of onvolwassen, maar ook uiterlijke kenmerken zoals het missen van charisma, uitstraling en vergeleken worden met Harry Potter. Hierbij moet worden vermeld dat alle uiterlijke kenmerken enkel worden toegeschreven aan de twee persiflages van Jan Peter Balkenende.

Een andere opvallende kernpretentie is het onterecht aannemen of najagen van een bepaalde (hogere) status. Deze kernpretentie wordt aan drie van de zeven mannen toegewezen. Eén keer (Weisglas) samen met kinderachtig, achterbaks en egocentrisch gedrag, in een ander geval komt dit voort uit gekrenkte trots en het willen tonen van je grootheid (de Hoop Scheffer) en een derde jaagt een hogere status na vanuit persoonlijke belangen en krijgt eigenschappen toegewezen als arrogant, verveeld, oneerlijk en doelloos (Herman Heinsbroek).

Ten slotte wordt er aan één personage ook een kernpretentie toegewezen die er op wijst dat de politicus (Zalm) op macht belust is. Hij neemt hiervoor een autoritaire houding aan en toont geen loyaliteit, vertrouwen in of respect voor zijn collega's.

Persoonlijke eigenschappen

Zoals gezegd worden persoonlijke eigenschappen als kinderachtig, jong of onvolwassen, onprofessioneel, onterecht je grootheid willen tonen, gekrenkte trots, achterbaks, egocentrisch, arrogant, verveeld, oneerlijk en doelloos zijn verbonden aan een kernpretentie. Andere kenmerken zijn gebrek aan politiek opportunisme, gericht zijn op eigen belangen, geen gevoel voor humor hebben, te netjes, saai en beleefd, oneerlijk, laf en braaf, dom, egoïstisch, Limburger en onzeker zijn.

Eigenschappen gerelateerd aan het politiek functioneren.

Naast deze persoonlijke eigenschappen zijn de volgende eigenschappen gerelateerd aan het politiek functioneren en worden daarom gepersifleerd: opportunistisch, niet betrokken, zuinig, onbetrouwbaar, onprofessioneel, kinderachtig, christendemocratisch zijn en niet in staat zijn om inhoudelijk te debatteren.

Uiterlijk

Het uiterlijk wordt bij drie van de zeven mannelijke personages gepersifleerd, waarvan er twee terugslaan op Jan Peter Balkenende. Het gaat hier om het missen van charisma en uitstraling, een Pipo uiterlijk en een vergelijking met Harry Potter.

Privé leven

De twee mannelijke politici waarbij het privé leven ter sprake komt, worden belachelijk gemaakt omdat ze geen onvoorwaardelijke steun van de partner ontvangen of vanwege rijkdom.

Duidingen van agressief gedrag

Geert Wilders, Jaap de Hoop Scheffer en Herman Heinsbroek worden in dit onderzoek als agressief beschouwd. Aan hen worden eigenschappen toegewezen als respectloos, woede door gekrenkte trots en arrogantie.

Relatie met collega's

Als het gaat om de relaties met collega's zijn de mannelijke persiflages bepaald geen dikke vrienden. Op de tweede persiflage van Jan Peter Balkenende na, komt dit domein bij elke mannelijke persiflage ter sprake. Loyaal zijn aan de partij komt in vier gevallen voor en twee mannelijke personages steunen de partij niet volwaardig. Ook het vertrouwen in partijgenoten wordt twee keer gepersifleerd, net als het gemis van respect voor collega's.

8. Conclusie

Nu duidelijk is op welke kenmerken politici door het cabaret van *Kopspijkers* worden gepersifleerd, rest enkel de vraag in hoeverre deze kenmerken seksespecifiek te noemen zijn. Dit brengt mij terug naar de hoofdvraag;

In hoeverre zijn de persiflages op politici in het cabaret van Kopspijkers seksespecifiek, gemeten aan de hand van de criteria van eerdere onderzoeken naar seksespecifieke representatie van politici?

Op basis van voorafgaande onderzoeken naar seksespecifieke representatie van politici, is uit hoofdstuk 2 geconcludeerd dat er twee uitspraken kunnen worden gedaan wanneer het gaat om seksespecifieke representatie van politici;

1. Een politica wordt eerder als incapabel gezien wanneer zij er jong en aantrekkelijk uitziet. Ook haar taak als moeder en vrouwelijke eigenschappen zoals desinteresse in macht, emotionaliteit en onzekerheid dragen hieraan bij.

2. Mannelijke politici zijn onvolwassen en op macht belust. Wat betreft het privé leven kan schade aan de echtelijke relatie met de partner kritiek opleveren. Daarnaast bezwijken mannelijke politici voor eigenschappen zoals hypocrisie, arrogantie en hebzucht.

Uit de resultaten blijkt dat zowel mannen als vrouwen als incapabel voor de politiek worden neergezet. Bij vier vrouwelijke persiflages worden kenmerken genoemd op het gebied van uiterlijk, de rol als moeder en de vrouwelijke eigenschappen zoals in de eerste uitspraak is aangehaald. Daarmee wordt gesuggereerd dat ze niet thuishoren in de politiek. In de aflevering met Femke Halsema wordt haar zwangerschapsverlof als een nadeel gezien, wat naast alle andere kenmerken, leidt tot de kernpretentie dat ze incapabel is. Dit komt overeen met de conclusie die van Zoonen (1998) uit haar onderzoek heeft getrokken; bij een politica wordt al snel de vraag gesteld hoe ze haar verantwoordelijkheden als moeder kan combineren met haar drukke baan in Den Haag.

Eenzijds bevestigt dit de stelling van Trimble die in paragraaf 2.3 werd besproken. Volgens deze stelling zouden vrouwen niet capabel worden geacht om een land te regeren. Want, zo stelt Trimble, een vrouwelijke politica wordt in eerste instantie als vrouw neergezet, en daarna als politica, waar de burgerlijke staat en het gezinsleven direct bij worden betrokken.

Anderzijds zijn er ook drie mannelijke persiflages die volgens het cabaret niet competent of incapabel zijn als politicus. Bij twee van deze drie mannen wordt immers ook een verband gelegd met de manier waarop ze als politicus functioneren. Daarnaast worden mannelijke politici bekritiseerd omdat ze niet de positieve kenmerken bezitten die specifiek zijn voor mannen, zoals intelligentie, daadkracht, bekwaamheid en geboren leiderschap. Ze krijgen

zelfs de negatieve eigenschappen toegewezen die seksespecifiek zijn voor vrouwen, zoals onzeker zijn en je gevoelens niet onder controle hebben. Daardoor worden mannelijke persiflages bijna net zo vaak – vier vrouwelijke politici ten opzichte van drie mannelijke politici – als incapabel neergezet als de vrouwelijke persiflages. Het domein privé leven, wordt in dit onderzoek zelfs vaker gerelateerd aan een incapabele politicus dan aan een incapabele politica. Wat betreft het uiterlijk wordt vooral Jan Peter Balkenende belachelijk gemaakt. Belangrijk is dat hij eveneens de kernpretentie krijgt toegewezen dat hij niet capabel is als politicus. Uit dit onderzoek is dan ook gebleken dat ook de negatieve eigenschappen die seksespecifiek zijn voor mannen worden gekoppeld aan de gedachte dat deze mannen niet geschikt zijn voor de politiek.

Beter is het om vast te stellen dat de aandacht voor uiterlijk en privé leven en bepaalde negatieve eigenschappen van politici, worden verbonden aan het beeld dat bepaalde politici niet capabel zijn. Binnen de domeinen zijn sommige thema's die hiermee gepaard gaan seksespecifiek. Zo is onvolwassen gedrag de eigenschap die lijkt te wijzen op de incompetentie van mannelijke politici en geldt dit voor de vrouwen bij eigenschappen zoals desinteresse in macht, emotionaliteit en onzekerheid. De relatie met de partner staat centraal voor mannelijke politici en de ouderrol bij vrouwelijke politici. Wat betreft uiterlijk lopen jonge, mooie vrouwen meer kans om als niet capabel te worden afgeschilderd. Voor de mannen geldt dat de afwezigheid van charisma, in combinatie met de hiervoor genoemde kenmerken, het beeld van incompetentie versterkt.

Niet alle negatieve eigenschappen leiden tot incompetentie. De lust naar macht wordt hier niet mee verbonden en het aannemen van een onterechte status wordt bij zowel vrouwelijke als mannelijke persiflages hier ook niet mee in verband gebracht. Het najagen of het onterecht aannemen van een bepaalde status komt vaker voor bij de mannelijke persiflages dan bij de vrouwen. Deze eigenschap komt uit dit onderzoek niet naar voren als een seksespecifieke eigenschap. Voor de vrouwen geldt dat wanneer zij zich niet van hun warme, empathische en gevoelige kant laten zien, maar juist een botte, kille of harde houding aannemen, dit als afwijkend en vreemd wordt gezien. Dit wordt niet in relatie gebracht met incompetentie.

Middels deze analyse kan ik stellen dat agressief gedrag bij mannen niet anders wordt geduid dan bij vrouwen. Dit kan komen door de manier waarop ik dit domein heb getoetst. Ik heb namelijk niet zoals Gidengil en Everitt (2003) de metaforen meegenomen in mijn analyse, maar enkel de reacties die gegeven werden door de andere aanwezigen. Ten tweede worden de persiflages in het cabaret van *Kopspijkers* per definitie negatief geduid en is het wellicht onredelijk om te verwachten dat bij de mannelijke politici agressief gedrag geduid wordt als strijdlustig en dus positief.

In hoofdstuk 2 komt ook naar voren dat vrouwen die eigenschappen bezitten die niet bepaald vrouwelijk worden geacht of vrouwen die niet voldoen aan de uiterlijke kenmerken, als afwijkend worden gezien. Ook uit de analyse van Rita Verdonk en Jeltje van Nieuwenhoven blijkt dat het nog steeds lachwekkend, dus vreemd is wanneer vrouwen het tegenovergestelde van hun warme, gevoelige en emphatische kant laten zien.

Wat niet aan de orde is gekomen in de theorie, maar in deze analyse vooral bij de mannelijke persiflages naar voren is gekomen, is de manier waarop de politici met collegae omgaan. De onrustige relaties die politici met elkaar hebben is een belangrijk punt van kritiek voor het cabaret van *Kopspijkers*. Iets wat mijns inziens kan worden doorgetrokken naar de aandacht die de kranten, televisie en andere media-uitingen aan de ruzies, verwijten en onrustige tijden binnen de politiek van de afgelopen vijf jaar besteden. Blijkbaar beoordelen we politici, net als elk ander mens, mede op de manier waarop ze met sociale relaties omgaan. En wellicht is deze sociale, misschien wel empathische of warme kant, iets wat bij mannelijke politici sneller onder vuur komt te liggen dan bij de vrouwelijke politici. Ook het uiterlijk speelt bij mannelijke politici een steeds belangrijker rol, een domein dat eerder enkel van toepassing was op politica's. Of de politieke wereld meer waarde gaat hechten aan vrouwelijke kenmerken kan uit dit onderzoek slechts worden gesuggereerd, maar is wellicht wel interessant voor een vervolgonderzoek.

Door middel van humor heb ik geprobeerd de opvattingen bloot te leggen waarmee er in deze discursieve gemeenschap - die bestaat uit de makers van *Kopspijkers* en haar kijkers - naar politici gekeken wordt. Niet alleen vrouwen worden per definitie als incapabel gezien, aan mannen wordt bijna net zo vaak deze eigenschap toegewezen. De seksespecifieke bril wordt echter niet helemaal afgezet. Mannelijke politici blijven gericht op het verkrijgen van een bepaalde status, of zijn uit op macht. Aan de capaciteiten van een jonge, mooie, zwangere vrouw zoals Femke Halsema wordt nog steeds getwijfeld vanwege deze kenmerken. Deze opvatting is nog steeds diep geworteld in de Nederlandse cultuur. De enkele keren dat een vrouw op een gelijke wijze wordt neergezet en niet in eerste instantie als vrouw wordt gezien, is nog steeds een uitzondering op de seksespecifieke regel. De nieuwe ontwikkeling is vooral terug te vinden in de representatie van mannelijke politici. De groeiende twijfel aan gekwalificeerde mannelijke politici die daarnaast ook nog eens een slechte relatie hebben met hun collega's, is tekenend voor de kritiek die de - nog steeds door mannen overheerste - politieke wereld krijgt toegespeeld.

Nabeschuwing

Al richt dit onderzoek zich op een relatief kleine discursieve gemeenschap, namelijk die van de makers en kijkers van het cabaret van *Kopspijkers*, toch draagt dit onderzoek bij aan een bewustwording van de culturele bril waarmee we naar vrouwen en mannen in de politiek kijken. Dat heeft het bij mij in ieder geval wel gedaan. De cabaretiers, hebben zoals Zijdeveld het al formuleerde, mij een spiegel voorgehouden, waardoor ik me bewust ben geworden van de opvattingen waarmee ik naar mensen en in dit geval, politici kijk. Bovendien denk ik dat humor een breder publiek aanspreekt dan bijvoorbeeld de dagelijkse journaaluitzendingen. Hoewel ik het effect hiervan niet heb gemeten, vermoed ik dat humoristische uitingen een grote bijdrage leveren aan de beeldvorming rondom politici. Misschien juist omdat mensen zich er mee kunnen identificeren. Want hoe moeizaam het proces soms liep, wanneer ik iemand vertelde waar mijn scriptie over ging en daarbij *Kopspijkers* vermeldde, kreeg ik bijna altijd een geïnteresseerde reactie. Wanneer ik het enkel over de beeldvorming van mannelijke en vrouwelijke politici had, kreeg ik veel minder respons.

De aanleiding voor dit onderzoek kwam voort uit mijn interesse in de groeiende kritiek op politici. Een media-uiting zoals het cabaret van *Kopspijkers* was daar naar mijn mening geschikt voor. Karaktereigenschappen in overvloed, dacht ik. Dit is ook zo gebleken, maar door te kiezen voor een programma waarin humor een grote rol speelt heb ik mezelf aardig in de vingers gesneden. Het samensmelten van de onderwerpen seksespecifieke representatie bij politici en humor was vaak lastig. Tijdens het schrijven van het theoretisch kader liep ik enkel tegen onderzoeken aan waarin óf het aspect humor óf slechts seksespecifieke representatie is behandeld. Seksespecifieke representatie van politici is naar mijn weten dan ook niet eerder in een humoristische context onderzocht.

Mijn zoektocht naar een geschikt meetinstrument leverde geen kant en klare methode op. Hiertoe heb ik een meetinstrument voor sitcoms herontworpen en toegepast in dit onderzoek. Dit sloot goed aan op wat ik wilde meten. Middels de pretentie/realiteit structuur, heb ik het humoristische karakter van het cabaret van *Kopspijkers* voor een groot gedeelte in beschouwing kunnen nemen. De vastgestelde domeinen zijn weliswaar allen voortgekomen uit onderzoeken die zich richten op serieuze discoursen, maar hebben geen onoverkomelijke problemen opgeleverd. Uit de proefanalyse zijn zelfs nieuwe domeinen ontstaan. Mijn eigen methode heb ik niet kunnen toetsen of vergelijken met een methode uit een onderzoek dat zich eveneens heeft gericht op humoristische uitingen over politici en daarbij de sekseverschillen in acht heeft genomen.

Niet alle onderdelen van de methode waren volledig toepasbaar op een humoristische uiting zoals cabaret. Ondanks het feit dat de criteria van Gidengil en Everitt (2003) waarmee agressief gedrag kan worden gemeten duidelijk zijn en zelfs makkelijk zijn te signaleren, heb

ik moeten concluderen dat zowel de mannen als de vrouwen negatief geduid worden. Ongeacht of ze nu agressief gedrag vertonen of niet. Gezien het feit dat in het cabaret voornamelijk de spot met mensen wordt gedreven en ze niet worden geprezen is dit logisch. Daarnaast zijn andere indicatoren zoals schreeuwen, duwen of je stem verheffen vormen van agressief gedrag die ook zouden moeten worden meegenomen. Het vaststellen van agressief gedrag was in dit onderzoek dan ook niet altijd even makkelijk. De vijf vormen zoals Gidengil en Everitt (2003) hebben opgesteld sluiten niet uit dat ander agressief gedrag over het hoofd is gezien. Zelfs de vijf vormen die ik zelf heb opgesteld, zullen niet volledig zijn.

Met deze scriptie heb ik een interpretatie kunnen geven aan hoe cabaretiers van *Kopspijkers* politici representeren en vanuit welke opvattingen dit gedaan wordt. Toch blijft de analyse daardoor subjectief en kan de betrouwbaarheid van de analyse in twijfel worden getrokken. Hoe dan ook, is dit onderhevig aan het feit dat ook ik, als kijker, deel uitmaak van de discursieve gemeenschap en dus dezelfde opvattingen en normen en waarden deel als de makers van het cabaret van *Kopspijkers*. Hierdoor kan de vraag worden gesteld of mijn interpretatie zoveel anders is dan die van andere leden uit de discursieve gemeenschap. Immers, delen we dezelfde kennis, zodat we de grappen kunnen begrijpen.

Politici hebben binnen de maatschappij niet alleen een verantwoordelijke functie, maar ook een voorbeeldfunctie. Als zij zich niet aan de regels houden, hoe kunnen we ze dan vertrouwen in hun oprechtheid en goede bedoelingen? Dit is hetgeen wat politici – en andere beroepsgroepen met een voorbeeldfunctie - onderscheidt van de gewone mens. Toch gelden voor hun dezelfde regels als voor elke ander burger, al is hun gedrag voor een groot publiek zichtbaar en wordt dit gekoppeld aan een beroepsgroep in plaats van aan een individu waar we bijvoorbeeld alleen een vriendschappelijke relatie mee hebben.

Literatuurlijst

- Apter, M.J., *The theory of motivation. The theory of psychological reversals* (Academic Press, Londen 1982a) 177-195.
- Apter, M.J., 'Fawltly Towers: A Reversal Theory Analysis of a Popular Television Comedy Series', in *The Journal of Popular Culture* (1982) 128-138.
- Berger, P. *Redeeming Laughter. The comic Dimenison of Human Experience* (Walter de Gruyter, Berlijn 1997) 157-173.
- Bergson, H., *Het lachen. Studie over de beteekenis van het komische* (Querido, Amsterdam 1920).
- Billig, M., 'Humour and Embarrassment. Limits of 'Nice-Guy' Theories of Social Life', *Theory, Culture & Society*, (2001) Vol. 18 (5): 23-43.
- Booth, Wayne C., *Rhetoric of Irony* (The University of Chicago Press, Chicago & Londen 1974) 91-123.
- Buijzen, M. Valkenburg, P.M., 'Appeals in television advertising: A content analysis of commercials aimed at children and teenagers', *Communication 27* (2002) 349-364.
- Bureau Beeldvorming en Diversiteit van de Publieke Omroep, *Borsten, billen, Balkenende, Beeldvorming van mannelijke en vrouwelijke politici in de verkiezingscampagnes voor de Tweede Kamerverkiezingen in januari 2003* (Amsterdam, 2004).
- Brabant, S. & Mooney I. A., 'Sex Role Stereotyping in the Sunday Comics: A Twenty Year update', *Sex Roles*, Vol.37, nr.3/4 1997) 269-281.
- Carey, James W., *Communication as Culture. Essays on media and society* (Unwin Hyman, Boston 1989).
- Carlson, T., 'Gender and Political Advertising across Cultures', *European Journal of Communication* (2001) Vol.16 (2); 131-154.
- Connery, B.A. & Combe, K., *Theorizing Satire. Essays in Literary Criticism* (Palgrave Macmillan 1995).
- Crawford, M. 'Gender and humor in social context' *Journal of Pragmatics*, Vol. 35 (2003) 1413-1430.
- Cutbirth, J., 'Pop culture or Political Riff: Presidential Images and Narrative on Saturday Night Live' (2002) (Gedownload op 8 december 2005 van <http://cms.mit.edu/mit3/papers/cutbirth.pdf>.)
- Duyvis, C. & Vermeiden, A., *Vrouwelijke politici in de media* (Stichting Burgerschapskunde, Nederlands Centrum voor Politieke Vorming (Leiden 1993).
- Fiske, J., *Media Matters. Everyday Culture and Political Change* (University of Minnesoata Press, Minneapolis 1994).
- Fiske, J., *Television Culture* (Methuen, London and New York 1987).
- Fiske, J. & Hartley, J., *Reading Television* (Methuen & Co Ltd, London 1978).

- Fountaine, S., & McGregor, J., 'Reconstructing Gender for the 21st Century: New Media Framing of Political Women in New Zealand' (2003) (Gedownload op 1 november 2005 van www.bond.edu.au/hss/communication/ANZCA/papers/JMcGregorSFountainePaper.pdf)
- Frye, N., *Anatomy of Criticism. Four Essays* (Princeton University Press, New Jersey 1957) 223-249.
- Furnham, A., 'Sex-Role Stereotyping in Television Commercials; A Review and Comparison of Fourteen Studies Done on Five Continents over 25 Years', *Sex Roles; A Journal of Research* (September 1999).
- Furnham, A. & Spencer-Bowdage, S. 'Sex role stereotyping in television advertisements; A content analysis of advertisements from South Africa and Great Britain', *Communications* 27 (2002) 457-483.
- Gidengil, E. & Everitt, J. 'Conventional Coverage / Unconventional Politicians; Gender and Media Coverage of Canadian Leaders' Debates, 1993, 1997, 2000'. *Canadian Journal of Political Science* 36:3 (July, August 2003) 559-577.
- Gidengil, E. & Everitt, J. 'Metaphors and misrepresentation' *Harvard International Journal of Press/Politics* (1999).
- Hall, S., *Representation. Cultural Representations and Signifying Practices* (SAGE Publications Ltd. London 1997).
- Havelková, H. 'The Political Representation of Women in Mass Media Discourse in the Czech Republic 1990-1998', *Czech Sociological Review*, Vol. 7, No. 2 (1999) 145-165.
- Kau, M. *Sekse en de sitcom*, Doctoraalscriptie Communicatiewetenschap (Katholieke Universiteit Nijmegen, 2002).
- Kenney, K., Zukowski, L. & Glassman, C., 'Dueling Stereotypes of Politicians' in *Images that injure. Pictorial Stereotypes in the Media* van P.M. Lester (Praeger, Westport (1996) 179-184.
- Kuipers, G.M.M., *Goede humor, slechte smaak. Een sociologie van de mop* (Febodruk, Enschede 2001).
- Lester, P.M, *Images that injure. Pictorial Stereotypes in the Media*, (Praeger, Westport 1996).
- Linn, T., 'Media Methods that Lead to Stereotypes' in *Images that injure. Pictorial Stereotypes in the Media* van P.M. Lester (Praeger, Westport 1996) 15-18.
- Lynch, O.H., 'Humorous Communication: Finding a Place for Humor in Communication Research', *Communication Theory* 12-4 (2002) 423-445.
- Martin, W. *Recent Theories of Narrative* (Cornell University Press, Ithaca 1986) 178-181.
- Mulkay, M., *On Humor. Its Nature and Its Place in modern Society* (Polity Press, New York 1988).

- Oring, W., 'Jokes and the discourse on disaster', *The Journal of American Folklore*, Vol.100, No. 397 (July, September 1987) 276-386.
- Publieke Omroep, *Monitor Diversiteit 2002*, (2003).
- Ross, K., 'Women Behaving Badly? Framing Gender in Political communication' *Paper for the Political Studies Association- Uk 50th Annual Conference* (10-13 April 2000, London) (Gedownload op 4 november 2005 van <http://www.psa.ac.uk/cps/2000/Ross%20Karen.pdf>).
- Rossen-Knill, D.F., & Henr, R., 'The pragmatics of verbal parody', *Journal of Pragmatics* 27 (1997) 719-752.
- Schumacher, O. & Brokke, R., *Het cabaret van Kopspijkers. Kopstukken uit meer dan 100 weken nieuws* (Thomas Rap, Amsterdam 2003).
- Serveas, J. & Tonnaer, C. *De Nieuwsmarkt* (Wolters-Noordhoff, Groningen 1992) 47-49.
- Simpson, P. *On the discourse of satire* (John Benjamins Publishing Company, Amsterdam/Philadelphia 2003).
- Spee, S., 'Verantwoorde beeldvorming op televisie. Een analyse van de argumentaties van programmamakers over seksepariteit' *Tijdschrift voor sociologie* (2002) Vol.23, No. 3-4, 439-464.
- Tennekes, J. *De onbekende dimensie: over cultuur, cultuurverschillen en macht* (Leuven, Garant 1990).
- Trimble, L., 'Who Framed Belinda Stronach? National Newspaper Coverage of the Conservative Party of Canada's 2004 Leadership Race' (May 2005). (Gedownload op 2 november 2005 van <http://www.arts.ualberta.ca/~ltrimble/Who%20Framed%20Belinda%20Stronach.pdf>)
- Velde te, H., *Stijlen van leiderschap. Persoon en politiek van Thorbecke tot den Uyl* (Wereldbibliotheek, Amsterdam 2002).
- Wester, F., & Weijers, A., 'Narratieve analyse en transcriptie; Culturele thema's in de sitcom', (Voorlopige versie, December 2006).
- Zijderveld, A.C., *Sociologie van de Zotheid. De humor als sociaal verschijnsel* (Boom, Meppel 1971).
- Zijderveld, A.C., 'Trend Report: The Sociology of Humour and Laughter', *Current Sociology* Vol. 31 No. 3 (1983) 1-59.
- Zoonen van, L., 'Finally, I have my mother back', *Harvard International Journal of Press/Politics* (January 1998) 48-64.

Kranten en tijdschriften

- *De Telegraaf* (24-05 2004), 'Zwendel in de naam van goede doelen', 3.
- *De Telegraaf* (27-05 2004) ' Vruchtbare werkdag voor Johan Cruyff', 31.
- *De Volkskrant* (20-05 2004) 'Machinist van rangerende trein reed door rood', 2.
- *De Volkskrant* (14-03 2005) 'Ik geef het land weer terug aan de burger', 2.
- *De Volkskrant* (07-09 2005) 'Straks staan we er beter voor; CDA-leider Verhagen; wij werken achterstallig onderhoud paarse kabinetten weg', 2.
- *De Volkskrant* (06-09 2005) ' Vertrouwen in overheid zakt naar dieptepunt', 1.
- *Het Parool* (27-05 2004) 'Bondscoach ziet toch weer mogelijkheden in Oranje voor spitsenkoppel Kluivert-Van Nistelrooij', Sport, 587.
- *NRC Handelsblad* (10-11 2003) ' Het beeld', Media, 1.
- *NRC Handelsblad* (28-05 2004) "Machinist reed door rood sein' ; Raad Transportveiligheid' 6.
- *NRC Handelsblad* (17-03 2005), 'Een verstandige investering van geld levert per saldo geld op'; Gouden woorden, 26.
- *Trouw* (07-06 2005) ' Relletje met de Belgen was niet zomaar over', 5.
- *Vrij Nederland* (15-12 2005) 'Freya Van den Bossche: "Soms ben ik een tikkeltje te wild". De Belgische vice-premier over Nederland', door Max van Wezel.

Internetbronnen

- www.kopspijkers.nl
- www.parlement.com
- www.scp.nl/nieuws/persberichten/9037702023.html (09-09 2005).
- www.vandale.nl
- www.wikipedia.org/kopspijkers (01-03 2006)